διαφόρους παραινέσεις τοῖς μοναχοῖς, μεταβαλοῦσι τὴν ἔρημον τοῦ Βασιλείου εἰς πολυάνθρωπον πόλιν, καὶ τὸ κατὰ Εὐνομίου σύγγραμμα. Ἐν τῇ προσφιλεῖ ἐρήμῳ αὐτός τε καὶ ὁ φίλος αὐτοῦ Γρηγόριος ἐμελέτησαν τὰ συγγράμματα τοῦ Ὠριγένους, συνταξάμενοι καὶ ἐκλογὴν ἐκ τῶν ἀρίστων αὐτοῦ συγγραμμάτων—τὴν Φιλοκαλίαν(1)· Τῷ 363 ὁ ἐρημίτης ἔγραψε τῷ Ἰουλιανῷ, αἰτοῦντι παρ' αὐτοῦ ἀργύριον μετὰ τῆς ἀπειλῆς ἀναστατῶσαι τὴν Καισάρειαν: «... Ἐγὼ δὲ τρόμῳ συνέχομαι, ὅταν λάβω κατὰ νοῦν πορφυρίδα σε περιβεβλῆσθαι· στεφάνῳ δὲ τὴν ἄτιμον κεκοσμῆσθαί σου κεφαλήν, ὅπερ δίχα εὐσεβείας οὐκ ἔντιμον, ἀλλ' ἄτιμον καθίστησί σου τὴν βασιλείαν.... Ἤδεις ἡμᾶς πρὸ τῆς χθές, γαληνότατε, ἐπ' ἀπληστίᾳ χρημάτων μὴ πολιτεύεσθαι· νῦν δὲ κατὰ τὴν ἐνεστῶσαν δέκα ἑκατοντάδας χρυσίου λιτρῶν ἐξαποσταλῆναί σοι ἐπεζήτησας παρ' ἡμῶν. Φείσασθαι ἡμῶν τοίνυν θέλησον, γαληνότατε, τοσαῦτα κεκτημένων, ὅσα ἂν τήμερον θελήσωμεν φαγεῖν, οὐκ ἐξαρκέσει ἡμῖν. Ἀργεῖ γάρ, ὡς εἰκός, παρ' ἡμῖν μαγείρων τέχνη, μάχαιρα δὲ αὐτῶν αἵμασιν οὐ προσομιλεῖ. Τὰ μέγιστα τῶν παρ' ἡμῖν βρωμάτων, ἐν οἷς ἡ δαψίλεια, χόρτων

μέγιστον εἰπεῖν ἔχομεν τοῦ χωρίου, ὅτι πρὸς πᾶσαν ὑπάρχον καρπῶν φορὰν ἐπιτήδειον δι' εὐκαιρίαν τῆς θέσεως, ἥδιστον ἐμοὶ πάντων καρπῶν τὴν ἡσυχίαν τρέφει· οὐ μόνον καθότι τῶν ἀστικῶν θορύβων ἀπήλλακται· ἀλλ' ὅτι οὔτε ὁδίτην τινὰ παραπέμπει πλὴν τῶν κατὰ θήραν ἐπιμιγνυμένων ἡμῖν. Πρὸς γὰρ τοῖς ἄλλοις καὶ θηροτρόφος ἐστιν, οὐχὶ ἄρκτων ἢ λύκων τῶν ὑμετέρων· μὴ γένοιτο· ἀλλ' ἐλάφων ἀγέλας καὶ αἰγῶν ἀγρίων, καὶ λαγωοὺς βόσκει, καὶ εἴ τι τούτοις ὅμοιον. Ἆρ' οὖν οὐκ ἐνθυμῇ παρ' ὅσον ἦλθον κινδύνου ὁ μάταιος ἐγώ, τοιούτου χωρίου τὴν Τιβερίνην, τῆς οἰκουμένης τὸ βάραθρον, φιλονεικῶν ἀνταλλάξασθαι; Πρὸς ὅπερ νῦν ἐπειγομένῳ συγγνώσῃ. Πάντως γὰρ οὐδὲ Ἀλκμαίων Ἐχινάδας εὑρών, ἔτι τῆς πλάνης ἠνέσχετο». —Αἱ χαρίεσσαι αὗται, λέγει Βιλλεμαῖνος ὁ πάνυ, καὶ ποιητικαὶ περιγραφαὶ οὐ δεικνῦσι τὴν αὐστηρότητα Μοναστηρίου. Ἀναμφίβολον ἐν τούτοις, ὅτι ὁ ἅγιος Βασίλειος οὐκ ἠκολούθησεν ἐκ τούτου τοῦ χρόνου, μετά τινων φίλων, τῷ κανόνι τοῦ μοναδικοῦ βίου, οὗ ἦν ὁ ἱδρυτής, καὶ ὃς ὑπάρχει ἐν χρήσει μέχρι τοῦ νῦν ἐν τοῖς μοναστηρίοις τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀνατολῆς. Σ. Μ.

(1) Ἴδ. ἐπιστ. Γρηγορ. πρὸ τῆς Φιλοκαλίας.

φύλλα σὺν ἄρτῳ τραχυτάτῳ καὶ τῷ ἐξεστηκότι οἴνῳ . . . » ([1]). Τῷ 364 ὁ Βασίλειος προὐχειρίσθη εἰς πρεσβύτερον ([2]), ἐκήρυττεν ἐν Καισαρείᾳ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔγραψε τὰς εἰς τὴν ἑξαήμερον ὁμιλίας [*]. Ὑποχωρῶν τῇ ἀνθρωπίνῃ ἀσθενείᾳ τοῦ ποιμένος αὐτοῦ Εὐσεβίου, ἀπεχώρησε πρὸς καιρὸν εἰς τὴν ἔρημον [α]. ἀλλὰ

([1]) Ἐπ. μ'—μα'. [Ἐν τῷ μεδικείῳ κώδηκι ἀντικρὺ τῆς ἐπιγραφῆς ἀναγινώσκονται τάδε: « οὔτε τῷ ἤθει, οὔτε τῷ χαρακτῆρι, οὔτε μὴν τῇ λέξει τῆς ἑρμηνείας δοκοῦσί μοι προσήκειν αἱ δύο αὗται ἐπιστολαὶ (ἡ μ'. καὶ ἡ μα'.) τοῖς ἀνδράσιν, οἷς ἀνάκεινται ». Τῶν ἐπιστολῶν τούτων, ὡς καὶ τῆς 293, τὴν αὐθεντίαν ἀμφίβολον καλεῖ ὁ Γαρνιέρος in præfatione pag. 43. de Vita Basilii. Σ. Μ.]

([2]) Ὁ ἅγιος Γρηγόριος λέγει περὶ τοῦ Βασιλείου, ὅτι οὐ παραχρῆμα, ἀλλὰ βαθμηδὸν ἀνῆλθεν εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ ἐπισκόπου. «Τὰς γὰρ ἱερὰς πρότερον ὑπαναγινώσκων τῷ λαῷ βίβλους ὁ τούτων ἐξηγητής, καὶ ταύτην οὐκ ἀπαξιώσας τὴν τάξιν τοῦ βήματος, οὕτως ἐν καθέδρᾳ πρεσβυτέρων, οὕτως ἐν ἐπισκοπῇ αἰνεῖ τὸν Κύριον» (Λόγ. κ'. σελ. 335-336).

[*] Ἄριστα εἰδὼς τὸ ὕψος καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς ἱερωσύνης ὁ θεῖος Πατὴρ ἐδέξατο βίᾳ τὸ ἀξίωμα τοῦτο. Ὁ φίλος καὶ συμμαθητὴς αὐτοῦ Γρηγόριος παραβάλλει τὴν μετριοφροσύνην αὐτοῦ πρὸς τὸν ὑπερβολικὸν ζῆλον, ὃς παρώρμα ἀνθρώπους τινὰς ὀρέγεσθαι τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωμάτων, ζῆλον ἀμφίβολον, καὶ ὃν ἠδύνατό τις ἀποδοῦναι τῇ ὑπερηφανίᾳ καὶ τῇ φιλοδοξίᾳ. Ὁ ἅγιος Βασίλειος ἐδείχθη ὄντως κατὰ πάντα ἄξιος τοῦ ἁγίου αὐτοῦ ὑπουργήματος. Ὁ δὲ αὐστηρὸς αὐτοῦ βίος ἐστήριζε τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ. Πιστεύεται, ὅτι πρῶτος αὐτοῦ λόγος ἦν ἡ ἐξήγησις τῶν Παροιμιῶν κεφ. ά. στίχ. 1-6. Ἐκ τῶν χωρίων τόμος 1. σελ. 22. τόμος 3. εἰς τὴν ἑξαήμερον καὶ σελ. 69 καθίσταται πρόδηλον, ὅτι ὡμίλει καθ' ἑκάστην. Πρόδηλον ἐπίσης καθίσταται ἐκ τοῦ Α'. τόμ. σέλ. 22. καὶ 69. ὅτι πολλάκις καὶ δὶς τῆς ἡμέρας ἐξεπλήρου τὸ ἱερὸν τοῦτο καθῆκον. Σ. Μ.

[α] Ἡ αἰτία τῆς μεταξὺ τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ Εὐσεβίου διαφορᾶς ἐστιν ἄγνωστος. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος, ἧς ἀναμφιβόλως ἐγίγνωσκεν αὐτήν, ἀπεσιώπησεν αὐτήν· ἀλλὰ συγχρόνως μέμφεται τῷ Εὐσεβίῳ. Πιθανόν, ὅτι προῆλθεν ἐκ τῆς ζηλοτυπίας πρὸς τὴν ὑπόληψιν, ἣν ἐδίδοσαν τῷ Βασιλείῳ ἥτε εὐγλωττίᾳ καὶ ἡ ἀρετὴ αὐτοῦ. Ἡ πόλις ἐκ τούτου διῃρέθη εἰς δύο μερίδας. «Κινεῖται οὖν ἐπ' αὐτὸν (τὸν Εὐσέβιον), λέγει ὁ Θεολόγος τῆς Ἐκκλησίας ὅσον ἔκκριτον καὶ σοφώ-

ταχέως αὖθις (τῷ 365) προσεκλήθη, ἵνα βοηθήσῃ τῷ ἐπισκόπῳ κατὰ τῶν Ἀρειανῶν.—Ἡ Ἐκκλησία τῆς Καισαρείας ἐσώθη νῦν ἀπὸ τῶν αἱρετικῶν τούτων, διότι ὁ Βασίλειος ἦν ποιμὴν αὐτῆς, καί τοι οὔπω ἦν ἐπίσκοπος [6]. Ὁ Βασίλειος διεύθυνεν ἁπάσας τὰς ὑποθέσεις

τερον· εἴπερ σοφώτεροι τῶν πολλῶν, οἱ κόσμου χωρίσαντες ἑαυτούς, καὶ τῷ Θεῷ τὸν βίον καθιερώσαντες. Λέγω δὲ τοὺς καθ' ἡμᾶς Ναζιραίους, καὶ περὶ τὰ τοιαῦτα μάλιστα ἐσπουδακότας· οἳ δεινὸν ποιησάμενοι τὸ σφῶν κράτος παριδεῖν περιϋβρισμένον καὶ ἀπωσμένον πρᾶγμα τολμῶσιν ἐπικινδυνότατον. Ἀπόστασιν ἐννοοῦσι καὶ ῥῆξιν τοῦ μεγάλου καὶ ἀστασιάστου τῆς Ἐκκλησίας σώματος, οὐκ ὀλίγην καὶ τοῦ λαοῦ μοῖραν παρατεμόμενοι, ὅσοι τε τῶν κάτω, καὶ ὅση τῶν ἐπ' ἀξίαις. Ῥᾷστον δὲ τοῦτο ἦν ἐκ τριῶν τῶν ἰσχυροτάτων Ὅ τε γὰρ ἀνὴρ αἰδέσιμος, ὡς οὐκ οἶδ' εἴτις ἄλλος τῶν καθ' ἡμᾶς φιλοσόφων, καὶ ἱκανὸς θάρσος παρασχεῖν, εἴπερ ἐβούλετο, τῷ συστήματι. Τόν τε λυποῦντα δι' ὑποψίαν εἶχεν ἡ πόλις, ἐκ τῆς περὶ τὴν κατάστασιν ταραχῆς, ὡς οὐκ ἔννομον, οὐδὲ κανονικῶς μᾶλλον, ἢ τυραννικῶς τὴν προστασίαν δεξάμενον. Καὶ παρῆσαν τῶν δυτικῶν ἀρχιερέων τινές, μεθέλκοντες πρὸς ἑαυτοὺς τῆς Ἐκκλησίας ὅσον ὀρθόδοξον. Τί οὖν ὁ γεννάδας ἐκεῖνος, καὶ τοῦ εἰρηνικοῦ μαθητής; οὔτε γὰρ ἀντιτείνειν εἶχε πρὸς τοὺς ὑβριστάς, ἢ τοὺς σπουδαστάς, οὐδὲ πρὸς αὐτοῦ τὸ μάχεσθαι, ἢ διασπᾶν τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἄλλως πολεμουμένης καὶ σφαλερῶς διακειμένης, ὑπὸ τῆς τότε τῶν αἱρετικῶν δυναστείας. Καὶ ἅμα συμβούλοις ἡμῖν περὶ τούτου χρησάμενος καὶ παραινέταις γνησίοις, φυγὰς ἐνθένδε σὺν ἡμῖν πρὸς τὸν Πόντον μεταχωρεῖ, καὶ τοῖς ἐκεῖσε φροντιστηρίοις ἐπιστατεῖ, αὐτὸς δὲ καθιστᾷ τι μνήμης ἄξιον, καὶ τὴν ἔρημον ἀσπάζεται μετὰ Ἠλίου καὶ Ἰωάννου, τῶν πάνυ φιλοσόφων . . .» Λόγ. κ'. σελ. 336. ἴδ. ἔτι ἐπ. 19 Βασιλείῳ καὶ 20 Εὐσεβίῳ, σελ. 782, 783, πρὸς δὲ ἐπ. 169, 170 Εὐσεβίῳ σελ. 878. Σ. Μ.—

[6] Ἐφησυχάζοντος τοῦ Βασιλείου ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἐνέσκηψε μεγίστη συμφορὰ ἀνὰ πάσας τὰς ἐκκλησίας συμπάσης τῆς Ἀνατολῆς. Οὐάλης « ὁ φιλοχρυσότατος, καὶ μισοχριστότατος, καὶ δύο τὰ μέγιστα ταῦτα νοσῶν, ἀπληστίαν καὶ βλασφημίαν, ὁ μετὰ τὸν διώκτην διώκτης, καὶ μετὰ τὸν ἀποστάτην οὐκ ἀποστάτης μέν, οὐδὲν δὲ ἀμείνων χριστιανοῖς» (Γρηγ. λόγ. κ. σελ. 337) ἐμπαθῶς ἐπιφέρεται τοῖς προμάχοις τῆς πίστεως τῆς Νικαίας, συμπράκτορας ἔχων τοὺς ἐπισκόπους τοὺς ἀκολουθοῦντας ταῖς βλασφήμοις

τῆς Ἐκκλησίας τῆς Καισαρείας, ἥτις ἦν ἥσυχος κατὰ τὸν τῷ 368 ἐνσκήψαντα λιμόν, παραμυθουμένη καὶ τρεφομένη ὑπ' αὐτοῦ. Τότε ἐξεφώνησε μεταξὺ τῶν ἄλλων τοὺς λόγους αὐτοῦ: πρὸς τοὺς πλουτοῦντας, περὶ πλεονεξίας, ἐν λιμῷ καὶ ἐν αὐχμῷ.

Ἐκλεγεὶς ὁ Βασίλειος τῷ 370 ἐπίσκοπος τῆς Καισαρείας, συνήνωσε τὴν ἐπιμέλειαν περὶ τῶν πτωχῶν ταῖς μερίμναις περὶ τῆς ὀρθοδοξίας ἁπάσης τῆς Ἀνατολῆς, καταπιεζομένης τότε ὑπὸ τοῦ Ἀρειανοῦ Οὐάλεντος· πρὸς τοῦτο συνῆψε σχέσεις μετὰ τοῦ Ἀθανασίου καὶ μετὰ τῆς Δύσεως [*]. Προσεφέρετο περιεσκεμμέ-

δοξασίαις τοῦ Ἀρείου ἢ τοῦ Εὐνομίου. Καταπλαγεὶς ὁ θεῖος Πατὴρ ὑπὸ τοῦ κινδύνου, ὅστις ἐπεκρέματο τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει, ἔδραμε πρὸς βοήθειαν αὐτῆς. Τηλικοῦτον δὲ ζῆλον καὶ φρόνησιν ὑπεδείξατο, ὥστε τοὺς Ἀρειανοὺς ἀναγκασθῆναι, μετὰ πολλὰς μὲν ἀλλὰ ματαίας προσπαθείας, ἀποστῆναι τῶν βουλῶν αὐτῶν. Οἱ λόγοι, οὓς ἀπήγγειλεν, ἐστήριξαν τὸν λαὸν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς Ἐκκλησίας. Οὐ μόνον ὑπεστήριζε τοὺς πιστοὺς κατὰ τοῦ δηλητηρίου τῆς αἱρέσεως, ἀλλὰ καὶ προέτρεπεν αὐτοὺς ζῆν κατὰ τὰς ἐντολὰς τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου. Ἥνωσε τὰς διῃρημένας ψυχὰς διὰ τῶν Εὐαγγελικῶν παραγγελμάτων, καὶ ἐξηφάνισε πάντα τὰ σπέρματα τῆς διχονοίας. Σ. Μ.

[*] Ὁ θεῖος Διδάσκαλος οὐκ ἐμερίμνα μόνον περὶ τοῦ θριάμβου τῆς ἐν τῇ παροικίᾳ αὐτοῦ ὀρθοδοξίας. Ἡ μεγαλοψυχία, ἡ πίστις καὶ ἡ μεγαλοφυΐα αὐτοῦ ἐκάλουν αὐτὸν καταπολεμῆσαι τὴν αἵρεσιν πανταχοῦ. Μετὰ μεγίστης θλίψεως ἑώρα τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Κυρίου διῃρημένην ὑπὸ τοῦ σχίσματος. Γινώσκων τὴν ἐπιρροήν, ἣν εἶχεν ὁ μ. Ἀθανάσιος ἔγραψεν αὐτῷ ἅμα γενόμενος ἐπίσκοπος τὰ ἑξῆς: «...Πάλαι οἶδα καὶ αὐτός, κατὰ τὴν ἐνυπάρχουσάν μοι μετρίως τῶν πραγμάτων κατάληψιν, μίαν ἐπιγνοὺς ὁδὸν βοηθείας ταῖς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησίαις, τὴν παρὰ τῶν δυτικῶν ἐπισκόπων σύμπνοιαν. Εἰ γὰρ βουληθεῖεν, ὃν ἀνέλαβον ὑπὲρ ἑνὸς ἢ δύο τῶν κατὰ τὴν δύσιν ἐπὶ κακοδοξίᾳ φωραθέντων ζῆλον, τοῦτον καὶ ὑπὲρ τῆς παροικίας τῶν καθ' ἡμᾶς μερῶν ἐπιδείξασθαι, τάχα ἄν τι γένοιτο τοῖς κοινοῖς ὄφελος, τῶν τε κρατούντων τὸ ἀξιόπιστον τοῦ πλήθους δυσωπουμένων, καὶ τῶν ἑκασταχοῦ λαῶν ἀκολουθούντων αὐτοῖς ἀναντιρρήτως. Τίς οὖν ταῦτα διαπράξασθαι τῆς σῆς συνέσεως δυνατώτερος; τίς συνιδεῖν τὸ δέον ὀξύτερος; τίς ἐνεργῆσαι τὰ χρήσιμα πρακτικώτερος; τίς πρὸς τὴν καταπόνησιν τῶν ἀδελφῶν συμπαθέστερος; τίς τῆς σεμνοτάτης σου πολιᾶς πάσῃ τῇ δύσει αἰδεσιμώτερος; Κατάλιπέ τι μνημόσυνον τῷ βίῳ τῆς σῆς ἐπάξιον πολιτείας, τιμιώτατε

νως πρὸς ἐκείνους, οἵτινες ἐφαίνοντο τοῖς ἄλλοις ἡμιαρειανοί, ὅπως μή, ἄνευ ἀνάγκης, διεγείρῃ αὐτοὺς καθ' ἑαυτοῦ καὶ κατὰ

πάτερ. Τοὺς μυρίους ἐκείνους ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἄθλους ἑνὶ τούτῳ κατακόσμησον ἔργῳ . . .» Προτρέπει αὐτὸν προνοῆσαι περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας, παριστὰς αὐτῷ, ὅτι ἡ διαίρεσις τῆς Ἐκκλησίας ταύτης ἐστὶ μέγα δεινόν, διότι αὕτη ἐστίν, ὥσπερ κεφαλή, ἐξ ἧς μεταδοθήσεται ἡ ὑγίεια εἰς ἅπαν τὸ σῶμα. Τὸ σχίσμα τῆς Ἐκκλησίας ταύτης ἦν ὄντως τὰ μάλιστα ἐπικίνδυνον ἁπάσῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ὁ θεῖος Πατὴρ ἔγραψε καὶ πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ρώμης, αἰτούμενος τὴν γνώμην αὐτοῦ περὶ τοῦ σχίσματος. Ἡ διαίρεσις τῆς Ἐκκλησίας ἦν τὰ μάλιστα ἐπιζήμιος, διότι ὁ Οὐάλης, ἀείποτε προτρεπόμενος ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν, διετέλει καταδιώκων μανιωδῶς τοὺς ὀρθοδόξους. Αἰτούμενος ὁ Βασίλειος τὴν συνδρομὴν τοῦ πάπα Δαμάσου, λέγει αὐτῷ: «ὥστε εἰ μὴ ἤδη διαναστταίητε πρὸς τὴν ἀντίληψιν, μικρὸν ὕστερον οὐδὲ οἷς ὀρέξετε τὴν χεῖρα εὑρήσετε, πάντων ὑπὸ τὴν ἐπικράτειαν τῆς αἱρέσεως γενομένων». «Παρακαλοῦμεν ὑμᾶς, ἔγραφεν ἔτι πρὸς τοὺς Δυτικούς, ἐνδύσασθαι σπλάγχνα οἰκτιρμοῦ, καὶ ἀποθέσθαι μὲν πάντα ὄκνον, ἀναλαβεῖν δὲ τὸν κόπον τῆς ἀγάπης· καὶ μήτε ὁδοῦ μῆκος, μήτε τὰς κατ' οἶκον ἀσχολίας, μήτ' ἄλλο τι τῶν ἀνθρωπίνων ὑπολογίσασθαι. Οὐ γὰρ περὶ μιᾶς Ἐκκλησίας ὁ κίνδυνος, οὐδὲ δύο ἢ τρεῖς αἱ τῷ χαλεπῷ τούτῳ χειμῶνι παραπεσοῦσαι. Σχεδὸν γὰρ ἀπὸ τῶν ὅρων τοῦ Ἰλλυρικοῦ μέχρι Θηβαΐδος τὸ τῆς αἱρέσεως κακὸν ἐπινέμεται . . . Ἀνατέτραπται μὲν γὰρ τὰ τῆς εὐσεβείας δόγματα, συγκέχυνται δὲ Ἐκκλησίας θεσμοί. Φιλαρχίαι δὲ τῶν μὴ φοβουμένων τὸν Κύριον ταῖς προστασίαις ἐπιπηδῶσι· καὶ ἐκ τοῦ προφανοῦς λοιπὸν ἆθλον δυσσεβείας ἡ προεδρία πρόκειται· ὥστε ὁ τὰ χαλεπώτερα βλασφημήσας, εἰς ἐπισκοπὴν λαοῦ προτιμότερος. Οἴχεται σεμνότης ἱερατική· ἐπιλελοίπασιν οἱ ποιμαίνοντες μετ' ἐπιστήμης ποίμνιον τοῦ Κυρίου . . . Ἠμαύρωται κανόνων ἀκρίβεια· ἐξουσία τοῦ ἁμαρτάνειν πολλή . . . Ἀπόλωλε κρίμα δίκαιον· πᾶς τις τῷ θελήματι τῆς καρδίας αὐτοῦ πορεύεται . . . Ἡ πονηρία ἄμετρος, οἱ λαοὶ ἀνουθέτητοι, οἱ προεστῶτες ἀπαρρησίαστοι . . . Ἐπὶ τούτοις γελῶσιν οἱ ἄπιστοι, σαλεύονται οἱ ὀλιγόπιστοι· ἀμφίβολος ἡ πίστις, ἄγνοια κατακέχυται τῶν ψυχῶν . . . Σιγᾷ μὲν γὰρ τὰ τῶν εὐσεβούντων στόματα· ἀνεῖται δὲ πᾶσα βλάσφημος γλῶσσα· ἐβεβηλώθη τὰ ἅγια, φεύγουσι τοὺς εὐκτηρίους οἴκους οἱ ὑγιαίνοντες τῶν λαῶν, ὡς ἀσεβείας διδασκαλεῖα· κατὰ δὲ τὰς ἐρημίας πρὸς τὸν ἐν οὐρανοῖς Δεσπότην μετὰ στεναγμῶν καὶ δακρύων τὰς χεῖρας αἴρουσι . . . »

Σ. Μ.

τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Οὐάλης τῷ 371 ἔγνω εἰσαγαγεῖν βίᾳ τὸν ἀρειανισμὸν εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Καππαδοκίας. Ὁ δὲ Βασίλειος προσεκλήθη εἰς δίκην ἐνώπιον τοῦ ἀλαζόνος ἐπάρχου Μοδέστου. Ἐνταῦθα ἐδήλωσαν αὐτῷ τὴν εἰς τοῦτο συγκατάθεσιν τῶν ἐπισκόπων τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὴν θέλησιν τοῦ Αὐτοκράτορος, καὶ ἤτουν παρ' αὐτοῦ τὴν αὐτὴν συμφωνίαν. «Οὐ ταῦτα Βασιλεὺς ὁ ἐμὸς βούλεται· οὐδὲ κτίσμα τι προσκυνεῖν ἀνέχομαι, Θεοῦ τε κτίσμα τυγχάνων, καὶ Θεὸς εἶναι κεκελευσμένος», ἔφη ὁ Βασίλειος. «Ἡμεῖς δὲ τί σοὶ δοκοῦμεν; ἢ οὐδὲν ταῦτα προστάττοντες; τὶ δαί; οὐ μέγα σοι τὸ μεθ' ἡμῶν τετάχθαι, καὶ κοινωνοὺς ἔχειν ἡμᾶς;» ἠρώτησεν ὁ ὑπερόπτης Ἔπαρχος. «Ὕπαρχοι μέν, ἀπεκρίνατο ὁ Βασίλειος, ὑμεῖς, καὶ τῶν ἐπιφανῶν οὐκ ἀρνήσομαι· οὔπω δὲ Θεοῦ τιμιώτεροι. Καὶ τὸ κοινωνοὺς ἔχειν μέγα μὲν (πῶς γὰρ οὔ; πλάσμα Θεοῦ καὶ ὑμεῖς), ἀλλ' ὡσεί τινας ἄλλους τῶν ὑφ' ὑμῖν τεταγμένων· οὐ γὰρ προσώποις τὸν χριστιανισμόν, ἀλλὰ τρόποις χαρακτηρίζεσθαι». Ταῦτα εἰπόντος τοῦ Βασιλείου, ἔζεσε πλέον τῷ θυμῷ ὁ Ἔπαρχος, ἐξανέστη τῆς καθέδρας, καὶ τραχυτέροις πρὸς αὐτὸν ἐχρήσατο λόγοις. «Τὶ δαί; εἶπεν, οὐ φοβῇ τὴν ἐξουσίαν;» «Μὴ τὶ γένηται; μηδὲ τὶ πάθω; Μὴ τί;» ἠρώτησεν ὁ Βασίλειος; «Τῶν πολλῶν ἕν, ἃ τῆς ἐμῆς δυναστείας ἐστι». «Τίνα ταῦτα; γνωριζέσθω γὰρ ἡμῖν», εἶπεν ὁ Βασίλειος. «Δήμευσιν, ἐξορίαν, βασάνους, θάνατον», ἀπεκρίνατο ὁ Ἔπαρχος. Τότε ὁ Βασίλειος: «Εἴ τι ἄλλο ἀπείλει· τούτων γὰρ οὐδὲν ἡμῶν ἅπτεται». «Πῶς καὶ τίνα τρόπον;» ἠρώτησεν ἐκεῖνος; «Ὅτι τοι, εἶπεν ὁ Βασίλειος, δημεύσει μὲν οὐχ ἁλωτός, ὁ μηδὲν ἔχων, πλὴν εἰ τούτων χρήσεις τῶν τρυχίνων μου ρακίων, καὶ βιβλίων ὀλίγων, ἐν οἷς ὁ πᾶς ἐμοὶ βίος. Ἐξορίαν δὲ οὐ γινώσκω, ὁ μηδενὶ τόπῳ περίγραπτος, καὶ μήτε ταύτην ἔχων ἐμήν, ἣν οἰκῶ νῦν, καὶ πᾶσαν ἐμήν, εἰς ἣν ἂν ριφῶ· μᾶλλον δὲ τοῦ Θεοῦ πᾶσαν,

οὗ πάροικος ἐγὼ καὶ παρεπίδημος. Αἱ βάσανοι δέ, τί ἂν λάβοιεν, οὐκ ὄντος σώματος, πλὴν εἰ τὴν πρώτην λέγοις πληγήν; Ταύτης γὰρ σὺ μόνης κύριος. Ὁ δὲ θάνατος εὐεργέτης. Καὶ γὰρ θᾶττον πέμψει με πρὸς Θεόν, ᾧ ζῶ καὶ πολιτεύομαι, καὶ τῷ πλείστῳ, τέθνηκα, καὶ πρὸς ὃν ἐπείγομαι πόρρωθεν». Οὐδεὶς μέχρι τοῦ νῦν μετὰ τοσαύτης τῆς παρρησίας διείλεκται τῷ Μοδέστῳ, εἶπεν ὁ Ἔπαρχος, καταπλαγεὶς ταῖς ἀποκρίσεσι τοῦ Βασιλείου. «Οὐδὲ γὰρ ἐπισκόπῳ, λέγει, ἐνέτυχες· ἢ πάντως ἂν τοῦτον διειλέχθη τὸν τρόπον, ὑπὲρ τοιούτων ἀγωνιζόμενος. Τἄλλα μὲν γὰρ ἐπιεικεῖς ἡμεῖς, ὕπαρχε, καὶ παντὸς ἄλλου ταπεινότεροι, τοῦτο τῆς ἐντολῆς κελευούσης· καὶ μή, ὅτι τοσούτῳ κράτει, ἀλλὰ μηδὲ τῶν τυχόντων ἑνὶ τὴν ὀφρὺν αἴροντες. Οὗ δὲ Θεὸς τὸ κινδυνευόμενον καὶ προκείμενον, τἄλλα περιφρονοῦντες, πρὸς αὐτὸν μόνον βλέπομεν. Πῦρ δέ, καὶ ξίφος, καὶ θῆρες, καὶ οἱ τὰς σάρκας τέμνοντες ὄνυχες, τρυφὴ μᾶλλον ἡμῖν εἰσιν, ἢ κατάπληξις. Πρὸς ταῦτα ὕβριζε, ἀπείλει, ποίει πᾶν ὅ,τι οὖν ἂν ᾖ βουλομένῳ σοι, τῆς ἐξουσίας ἀπόλαυε. Ἀκουέτω ταῦτα καὶ βασιλεύς· ὡς ἡμᾶς γε οὐχ αἱρήσεις, οὐδὲ πείσεις, συνθέσθαι τῇ ἀσεβείᾳ, κἂν ἀπειλῇς χαλεπώτερα» (¹) [*]. Ὁ Αὐτοκράτωρ ἐχρήσατο ἂν πάσῃ βίᾳ κατὰ τοῦ Βασιλείου, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐβοήθησεν αὐτῷ, — καὶ ὁ Οὐάλης κατέλιπε τὸν μέγαν Διδάσκαλον ἐν εἰρήνῃ (²). Μόλις ἔλαβε πέρας

(¹) Ναζιανζ. λόγ. κ΄. σελ. 349—51.

[*] Προσελθὼν ὁ Μόδεστος τῷ Αὐτοκράτορι, μετὰ τὰς ἀποκρίσεις ταύτας τοῦ θείου πατρός, εἶπεν: «Ἡττήμεθα, βασιλεῦ, τοῦ τῆσδε προβεβλημένου τῆς Ἐκκλησίας. Κρείττων ἀπειλῶν ὁ ἀνήρ, λόγων στερρότερος, πειθοῦς ἰσχυρότερος. Ἄλλον δεῖ τινα πειρᾶν τῶν ἀγενεστέρων· τοῦτον δέ, ἢ βιάζεσθαι φανερῶς, ἢ μὴ προσδοκᾶν εἴξειν ταῖς ἀπειλαῖς». Νοσήσας μετὰ ταῦτα ὁ Μόδεστος δεινὴν νόσον, ἱκέτης τῷ Βασιλείῳ προσέπεσεν, αἰτούμενος συγγνώμην ἐπὶ ταῖς ὕβρεσι καὶ ταῖς ὀχλήσεσιν, αἷς πρότερον αὐτὸν ἀνετάραξε. Σ. Μ.

(²) Θεοδώρ. ἐκκλ. ἱστορ. δ΄. 16. «. . . εἴς τε τὸν θεῖον ναὸν εἰσελήλυθε (ὁ Οὐάλης), καὶ τῆς τοῦ μεγάλου Βασιλείου διδασκαλίας ἀπήλαυσε, καὶ τῷ θυσιαστηρίῳ τὰ εἰωθότα προσενήνοχε δῶρα. Καὶ εἴσω δὲ αὐτὸν τῶν θείων παραπετασμάτων, ἔν-

αὕτη ἡ κατὰ τοῦ Βασιλείου προσβολή, καὶ ὁ θεῖος Πατὴρ ᾐτήσατο παρὰ τῆς Δύσεως συνδρομὴν κατὰ τῶν Ἀρειανῶν, ἐδέετο τῶν ἐπισκόπων τῆς Δύσεως ἀποστεῖλαι ἐπιτετραμμένους εἰς σύνοδον κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς ἀληθείας, μετέβαινεν αὐτὸς ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἐπισκόπου πρὸς τὸν ἕτερον ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἵνα ἑνώσῃ τὰς καρδίας ἁπάντων ὑπὲρ τῆς ἀληθείας. Ἐν τούτοις συνέβαινον αὐτῷ ἀλλεπάλληλοι θλίψεις· διότι, ὁτὲ μὲν ἡ φιλαρχία τοῦ γείτονος ἐπισκόπου τῶν Τυάνων Ἀνθίμου, ὁτὲ δὲ ἡ σκληρὰ ἀπάτη τοῦ Σεβαστείας Εὐσταθίου, ὃν ἐπὶ πολὺν χρόνον ὁ Βασίλειος ἠγάπα καὶ ὑπερήσπιζεν, ὡς ὀρθόδοξον ποιμένα, καὶ ὅστις τέλος ἐγένετο φανερὸς ἐχθρὸς τῆς τε ἀληθείας καὶ αὐτοῦ, καὶ ἄλλοτε ὁ πρὸς αὐτὸν φθόνος τῶν Νεοκαισαρέων,—ἀφρόνων ζηλωτῶν τῆς ἀρχαιότητος, ἐξήντλησαν τὴν ζωὴν τοῦ θείου Διδασκάλου, καίπερ βαθμηδὸν ὑπὸ διηνεκοῦς ἀσθενείας μαραινομένην. Ἡ περίσκεψις αὐτοῦ ἐν τῇ περὶ τοῦ ἁγ. Πνεύματος διδασκαλίᾳ κακῶς ἐνοήθη ὑπὸ τῶν ἀβελτέρων, εἶτα δὲ καὶ κακῶς ἡρμηνεύθη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, ἐπωφεληθέντων ἐντεῦθεν,

---

θα καθῆστο κελεύσας γενέσθαι, πολλοὺς πρὸς αὐτὸν περὶ τῶν θείων δογμάτων ἐποιήσατο λόγους, καὶ δὴ λέγοντος ἤκουεν . . . ὁ δὲ βασιλεὺς οὕτως ἠγάσθη τὸν ἄνδρα, ὡς καὶ χωρία κάλλιστα, ὧν εἶχεν αὐτόθι τοῖς ὑπ' αὐτοῦ φροντιζομένοις δωρήσασθαι πένησιν, οἳ τὸ σῶμα ἅπαν λελωβημένοι, πλείονος ὅτι μάλιστα θεραπείας προσδέονται. Τὴν μὲν οὖν πρώτην τοῦ Οὐάλεντος προσβολὴν οὕτω διέφυγεν ὁ μέγας Βασίλειος. Ἐπειδὴ δὲ πάλιν ἧκεν αὐτός, καὶ τῶν προτέρων ἐπιλελησμένος, ὑπὸ γὰρ τῶν ἐξαπατώντων ἐπολιορκεῖτο τὴν γνώμην, τῆς τῶν ἐναντίων αὐτὸν αὖθις γενέσθαι μοίρας προσέταξεν· εἶτα μὴ πείσας, τὸν περὶ τῆς ἐξορίας γραφῆναι νόμον ἐκέλευσε. Τοῦτον δὲ τῇ χειρὶ πειραθεὶς βεβαιῶσαι, οὐδεμίαν στοιχείου κεραίαν ἐξέτεινεν· ὁ γὰρ κάλαμος συνετρίβη. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ δεύτερος καὶ ὁ τρίτος κάλαμος ταὐτὸ πάθος ὑπέμεινε, καὶ βεβαιῶσαι τὸν δυσσεβῆ νόμον ἐκεῖνον ἐφιλονείκει, ἐσείσθη μὲν ἡ δεξιά, καὶ τρόμον ἐδέξατο· δείματος δὲ πλήρης ἡ ψυχὴ γενομένη, ἀμφοῖν ταῖν χεροῖν τὸν χάρτην διέρρηξε, καὶ πέπεικε τῶν ὅλων ὁ πρύτανις, ὡς καὶ τοὺς ἄλλους αὐτὸς ἐνδέδωκεν ἐκεῖνα παθεῖν, καὶ τοῦτον τῶν ἐπιβουλῶν ἀπέφηνε κρείττονα· διὰ μὲν τῶν περὶ τοῦτον γεγενημένων τὴν δύναμιν τὴν οἰκείαν δεικνύς· διὰ δὲ τῆς ἑτέρας οἰκονομίας τῶν ἀρίστων ἀνδρῶν τὴν ἀνδρείαν κηρύττων». Γρηγ. Ναζιανζ. λόγ. κ'. σελ. 348.

ὅπως κηρύξωσιν αὐτὸν μὴ ὀρθόδοξον([1]). Ὁ Ποιμὴν ἔγραψε τῷ 375 τὸ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος βιβλίον. Ἐνήργει, ἐκήρυττεν ἀκαμάτως, καίπερ οὐ καλῶς ἔχων τὴν ὑγίειαν. Τῷ 376 ἔγραψεν ἅπαξ ἔτι πρὸς τοὺς Δυτικούς, ἐξεικονίζων ζωηρῶς τὰς συμφορὰς τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ὑπομιμνήσκων αὐτοὺς τὸ καθῆκον τοῦ πρὸς τὴν πίστιν ζήλου καὶ τὸ καθῆκον τῆς συμπαθείας. Ἡ Δύσις ἢ ἐκάθευδεν, ἢ ἐξηγείρετο, ὅπως τρέφῃ μόνον τὴν διαφωνίαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ πρὸς βλάβην τῆς ἀληθείας. Καὶ ὁ Βασίλειος, διδαχθεὶς ὑπὸ τῆς πείρας, ἔγραψε περὶ τῶν ρωμαίων ἐπισκόπων τὰ ἑξῆς: «... Τῷ ὄντι γὰρ θεραπευόμενα τὰ ὑπερήφανα ἤθη ἑαυτῶν, ὑπεροπτικώτερα γίνεσθαι πέφυκε. Καὶ γάρ, ἐὰν μὴ ἱλασθῇ ἡμῖν ὁ Κύριος, ποίας ἑτέρας προσθήκης δεόμεθα; ἐὰν δὲ ἐπιμείνῃ ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ, ποία βοήθεια ἡμῖν τῆς Δυτικῆς ὀφρύος; οἳ τὸ ἀληθὲς οὔτε ἴσασιν, οὔτε μαθεῖν ἀνέχονται· ψευδέσι δὲ ὑπονοίαις προειλημμένοι, ἐκεῖνα ποιοῦσι νῦν, ἃ πρότερον ἐπὶ Μαρκέλλῳ...» ([2]). Ἡ ἐπὶ τὸν Κύριον ἐλπὶς οὐκ ἐξηπάτησε τὸν πιστὸν ποιμένα. Ὁ Οὐάλης τῷ 378 ἐτελεύτησεν ἐν πολέμῳ. Ὁ δὲ Βασίλειος εὐχαρίστησε τῷ Κυρίῳ ἐπὶ τῇ εἰρήνῃ τῆς Ἐκκλησίας· ἐν τούτοις αἱ δυνάμεις αὐτοῦ πάντῃ ἐξηντλήθησαν, καὶ τῷ 379 ὁ ἀληθὴς μέγας ἀνήρ ([3]), ὁ τῆς οἰκουμένης φωστήρ ([4]), ὁ τῆς ἀληθείας στύλος ([5]), ἐξεδήμησε

([1]) Ἀποκαλύπτων ὁ ἅγιος Βασίλειος αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν τῆς Θεότητος τοῦ ἁγίου Πνεύματος εὐλαβεῖτο χρῆσθαι ἐνώπιον τῶν ἡμιαρειανῶν κατ' εὐθὺ τῇ λέξει—Θεὸς περὶ Αὐτοῦ: «Οἱ μὲν (αἱρετικοί), λέγει ὁ ἅγιος Γρηγόριος, λαβέσθαι γυμνῆς τῆς περὶ τοῦ Πνεύματος φωνῆς, ὡς εἴη Θεὸς (ὅπερ ὂν ἀληθές, ἀσεβὲς ἐκείνοις ὑπελαμβάνετο, καὶ τῷ κακῷ προστάτῃ τῆς ἀσεβείας), ἵνα τὸν μὲν τῆς πόλεως μετὰ τῆς Θεολόγου γλώσσης ὑπερορίσωσιν, αὐτοὶ δὲ κατασχόντες τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ τῆς ἑαυτῶν κακίας ὁρμητήριον ποιησάμενοι, ἐντεῦθεν τὸ λειπόμενον ἅπαν, ὡς ἔκ τινος ἀκροπόλεως, καταδράμωσι». (Λόγ. κ'. σελ. 364.)

([2]) Ἐπιστ. 239. Εὐσεβίῳ, ἐπισκόπῳ Σαμοσάτων.

([3]) Γρηγόρ. Ναζιανζ. λόγ. κ'.

([4]) Θεοδώρ. ἐκκλ. ἱστορ. δ'. 16.

([5]) Σωκρ. ἐκκλ. ἱστορ. δ'. 23. Κατὰ τὸν Ζαχαρίαν τὸν Μιτυλήνης: Βασίλειος ὁ μέγας διδάσκαλος τῆς ἀληθείας. Διάλ. σελ. 224·

πρὸς Κύριον ἄγων τὸ να΄. ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ (1) [*]. —

§. 135· Βασίλειος ὁ Μέγας ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ: Α) ὡς ἐκκλησιαστικὸς ῥήτωρ.

Ὁ μέγας τῆς Καισαρείας ποιμὴν συνέγραψε πολυειδῆ συγγράμ-

(1) Ἡ μνήμη αὐτοῦ τελεῖται τῇ ά. Ἰανουαρίου, κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς τελευτῆς αὐτοῦ, καὶ τῇ λ΄. Ἰανουαρίου.

[*] Μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐχειροτόνησε πολλοὺς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἐπισκόπους καὶ ἐνεπιστεύθη αὐτοῖς τὴν φροντίδα τῶν ἐκκλησιῶν τῆς παροικίας αὐτοῦ, ἔνθα οὐκ ἦσαν ὀρθόδοξοι ἐπίσκοποι, πρὸς ἀπόλαυσιν τῆς εἰρήνης, ἣν ἐδίδω τότε τῇ Ἐκκλησίᾳ ὁ Γρατιανός. Πνέοντος τὰ τελευταῖα τοῦ θείου Πατρός, «ἐγχεῖτο περὶ αὐτὸν πᾶσα ἡ πόλις τὴν ζημίαν οὐ φέροντες, καὶ τῆς ἐκδημίας, ὡς τυραννίδος, καταβοῶντες, καὶ τῆς ψυχῆς λαμβανόμενοι, ὡς καθεκτῆς καὶ βιασθῆναι δυναμένης, ἢ χερσίν, ἢ δεήσεσιν» (Γρηγόρ. Ναζιανζ. λόγ. κ΄. §. 79.). Διδάξας καὶ παραμυθησάμενος τοὺς περὶ αὐτὸν θρηνοῦντας, καὶ τέλος τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου ἡμῶν: εἰς χεῖρας Σου παραθήσομαι τὸ πνεῦμά μου, εἰπών, τοῖς ἀπάγουσιν αὐτὸν ἀγγέλοις οὐκ ἀηδῶς ἀνεπέψυξεν. Μέγιστον πένθος κατέλαβεν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ περιωνύμου τῆς Ἐκκλησίας Διδασκάλου οὐ μόνον ἀμφοτέρους τοὺς Γρηγορίους, καὶ τοὺς λοιποὺς φίλους ἢ συγγενεῖς αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ σύμπαντας τοὺς κατοίκους τῆς Καισαρείας, Χριστιανούς τε καὶ μή. Αὐτὸς ὁ Γρηγόριος εἰς μνήμην τοῦ εἰς Κύριον ἐκδημήσαντος Ἱεράρχου λόγον ἐν Καισαρείᾳ ἐκφωνήσας, ἐδήλωσεν ἀποχρώντως τὴν ἀνίαν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. «Τῶν δ' ἄλλων τοσαύτη μαρτυρεῖ, ὅτι ἐγένετο ἡ θλῖψις, ὥστε καὶ αἱ ψαλμῳδίαι τοῖς θρήνοις ὑπερενικῶντο, καὶ τὸ φιλόσοφον τῷ πάθει κατελύετο». Τοσοῦτον πάντες ἐτίμων καὶ ἐσέβοντο τὸν ἅγιον τοῦ Θεοῦ ἄνδρα! Πολλαὶ χιλιάδες Καισαρέων, Ἰουδαίων, Ἐθνικῶν, ἐπηλύδων, παντὸς γένους καὶ πάσης ἡλικίας ἐπλήρουν τὰς ἀγορὰς καὶ τὰς στοάς. Ἠγωνίζοντο πρὸς ἀλλήλους, ἵνα ψαύσωσιν ἢ τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου τοῦ ἁγίου, ἢ τοῦ σκίμποδος, ἐφ' οὗ ἐφέρετο. Ὡς ἔπος εἰπεῖν, τοσοῦτοι ἄνθρωποι ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνῆλθον, ὥστε πολλοὶ ἐτελεύτησαν ἔκ τε τοῦ ὠθισμοῦ καὶ τῆς συγκλονήσεως. Οἱ ἅγιοι Ἀμφιλόχιος, Ἐφραὶμ ὁ Σύρος, Γρηγόριος ὁ Νύσσης, καὶ ἄλλοι ἐνεκωμίασαν τὸν Οὐρανοφάντορα, οὓς ἅπαντας ὑπερέβαλεν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος. Σ. Μ.

ματα(¹). Ἐστὶ ῥήτωρ, δογματικο-πολεμικός, ἑρμηνευτὴς τῆς Γραφῆς, διδάσκαλος τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς εὐσεβείας, καὶ τέλος διοργανωτὴς τῆς ἐκκλησιαστικῆς τελετουργίας.

(¹) Ἐκδόσεις: Opera S. Basilii gr. et lat. 1618, Paris. studio Frontonis Ducaei et Morellii Ἡ ἔκδοσις αὕτη μετετυπώθη τῷ 1738 μετὰ πολλῶν σφαλμάτων. — S. Basilii Op. Gr. et lat. T. I. et II. 1721—22 cura Garnieri T. 3. cura Marani 1725, 1775. Paris. —Joannis Xyphilini et Basilii m. aliquot. Orat. Cura Mathaei, Mosquae. Ἐνταῦθα ἐτυπώθησαν τρία τέως ἀνέκδοτα συγγράμματα τοῦ Βασιλείου: περὶ τελειότητος τοῦ μοναχικοῦ βίου, περὶ ἐλέους καὶ κρίσεως, παραμυθία τῷ πάσχοντι. Τὸ πρῶτον ἀνήκει εἰς τοὺς μοναχικοὺς κανόνας (Montfauc. Bibl. Coisl. p. 295), τὸ τελευταῖον ἐστὶν ἐπιστολή, καὶ τὸ δεύτερον ὁμιλία. Ἀμφότερα εὑρίσκονται ἐν τῇ βενετ. βιβλιοθήκῃ τοῦ ἁγίου Μάρκου (cod. 54-56. jacc. XI.) καὶ ἐν τῇ Κοϊσλιανῇ (cod. 48 καὶ 50. Montf. p. 117-118). Ἐκτὸς τούτων ἐν τῇ αὐτῇ βιβλιοθ. τῆς Βενετ. εἰσὶ τὰ ἑπόμενα συγγράμματα τοῦ ἁγ. Βασιλείου ἀνέκδοτα ά.] ἐπιστολὴ πρὸς Οὐρβανὸν περὶ σωφροσύνης Cod 54. β'.] περὶ διοικήσεως ἐν Χριστῷ· γ'.] ἐγκωμιαστικὸς λόγος εἰς τὸν Πρόδρομον· δ'.] περὶ τῆς ἁγ. Τριάδος· ἑ.] εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Λουκᾶ καὶ περὶ τῆς ἁγ. Ἄννης: τὸ δὲ παιδίον ηὔξανε· ς'.] εἰς τὸ ἅγ. Πάσχα· ζ'.] εἰς μνήμην μαρτ. ή.] εἰς τὸν Παραλυτικόν· θ'.] εἰς τὴν σύναξιν τῶν ἁγ. Ἀποστόλων (cod. 55, 61.)· ι'.] εἰς τό: περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν· ιά.] εἰς τὸν ἅγιον Πέτρον (cod. 55. Montfauc. bibl. Coisl p. 293, 191). Ἀρμενιστὶ μετεφράσθησαν ἔτι κατὰ τὸν έ. αἰῶνα ά.] ἡ ἑξαήμερος τοῦ Βασιλείου (Ἐξεδ. τῷ 1830)· β'.] ὀκτὼ ὁμιλίαι ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἑλληνιστὶ ἐκδοθεισῶν, καὶ ἐκτὸς τούτων ἡ ἀνέκδοτος ἑλλην. ὁμιλία εἰς τὸν καθαρισμὸν τῆς Παρθένου (εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν τοῦ Κυρίου)· γ'.] οἱ κατὰ πλάτος καὶ κατ' ἐπιτομὴν ὅροι περὶ ἀσκήσεως, ὁ ἀσκητικὸς λόγος, καὶ αἱ ἀσκητικαὶ παραινέσεις, γνωστὰ καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ· δ'.] ἐπιστολὴ Τερεντίῳ κόμητι περὶ τοῦ θανάτου τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ, ἄγνωστος νῦν ἐν τῇ ἑλληνικῇ. Neumann Gesch. d. Armen. Litterat. S. 81. Εἰς τὴν συρ. γλῶσσαν μετεφράσθησαν ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ θείου Πατρός τινα τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ. Ἡ σλαβικὴ μετάφρασις τῶν συγγραμμάτων τοῦ μεγάλου Διδασκάλου ἐξεδόθη ἐν Μόσχᾳ τῷ 1787-1790· ἡ δὲ ῥωσσικὴ ἐν τῇ αὐτῇ πόλει τῷ 1845-1848. T. 1-7.—

Ὡς δὲ πάντα τὰ ἔργα τοῦ ἁγ. Βασιλείου διέπρεπον ἐπὶ θαυμαστῷ μεγαλείῳ καὶ σπουδαιότητι, οὕτω καὶ πάντα αὐτοῦ τὰ συγγράμματα εἰσὶν ἐσφραγισμένα τῷ αὐτῷ χαρακτῆρι τοῦ ὕψους καὶ τοῦ χριστιανικοῦ μεγαλείου. Αὕτη ἐστιν ἡ γενικὴ διακριτικὴ ἰδιότης τῶν συγγραμμάτων τοῦ Βασιλείου, ἣν οὐχ εὑρίσκομεν εἰς τὰ συγγράμματα ἄλλου Πατρὸς καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν πλησιαζόντων κατὰ τὸ πνεῦμα πρὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Βασιλείου. Τὸ ὄνομα μ έ γ α ς ἐστι κύριον αὐτοῦ ὄνομα.

Ὁ Πατριάρχης Φώτιος γράφει περὶ τῶν λόγων τοῦ ἁγίου Βασιλείου: «Ἄριστος μὲν πᾶσι τοῖς αὐτοῦ λόγοις ὁ μέγας Βασίλειος· λέξει τε γὰρ καθαρᾷ καὶ εὐσήμῳ καὶ κυρίᾳ καὶ ὅλως πολιτικῇ καὶ πανηγυρικῇ δεινός, εἴ τις ἄλλος, χρήσασθαι, νοημάτων τε τάξει καὶ καθαρότητι πρῶτος, ἀλλ᾽ οὐδενὸς δεύτερος ᾄδεται, πιθανότητος δὲ καὶ γλυκύτητος καί γε λαμπρότητος ἐραστής, καὶ ῥέων τῷ λόγῳ, καὶ ὥσπερ ἐξ αὐτοσχεδίου πηγάζων τὸ ῥεῖθρον· καὶ τῷ πιθανῷ δὲ ἐπὶ τοσοῦτον ἧκεν ἀποκεχρημένος, ὡς εἴτις πολιτικοῦ λόγου τοὺς αὐτοῦ λόγους παράδειγμα ἑαυτῷ θείη, ἔπειτα τούτους ἐκμελετῴη, μηδὲ τῶν εἰς τοῦτο συντελούντων δηλονότι νόμων ἄπειρος ὑπάρχων, οὐδενὸς αὐτὸν ἑτέρου δεήσασθαι, οἶμαι, οὔτε Πλάτωνος, οὔτε Δημοσθένους, οἷς οἱ παλαιοὶ ἐνδιατρίβειν προτρέπονται, εἰς τὸ πολιτικόν τε καὶ πανηγυρικὸν ῥήτορα γενέσθαι» (¹) [*]. Ὁ Φώτιος ἐσημείω-

---

(¹) Ἀνάγν. ρμα΄.

[*] Ἅπασαι αὗται αἱ ἰδιότητες, ὧν μία μόνον ἤρκει ἂν διαιωνίσαι τό τε ὄνομα καὶ τὰ συγγράμματα τοῦ ἁγίου Βασιλείου, εἶχον τὴν πηγὴν αὐτῶν ἐν τῇ πίστει, τῇ ἀγάπῃ καὶ τῇ μεγαλοφυΐᾳ αὐτοῦ. Ἡ εἰρήνη τῆς ψυχῆς φωτίζει τὸ πνεῦμα καὶ δίδωσι τὴν ἀρετὴν τῆς καρτερίας, ἧς ἄνευ καὶ αἱ λαμπρόταται τῶν πνευματικῶν δυνάμεων οὐδὲν τέλειον δύνανται ἐξενεγκεῖν. «Οὕτω μὲν ἅπαντα διελθών, λέγει ὁ Θεολόγος, ὡς οὐδεὶς ἕν· οὕτω δὲ εἰς ἄκρον ἕκαστον, ὡς τῶν ἄλλων οὐδέν. Σπουδῇ γὰρ εὐφυΐᾳ συνέδραμεν, ἐξ ὧν ἐπιστῆμαι καὶ τέχναι τὸ κράτος ἔχουσιν. Ἥκιστα μὲν τάχους φύσεως διὰ τόνον δεόμενος, ἥκιστα δὲ τόνου διὰ τάχος· οὕτω δ᾽ ἀμφότερα συλλαβών, καὶ εἰς ἓν ἀγαγών, ὥστε ἄδηλον εἶναι, ποτέρῳ τούτων ἐκεῖνος θαυμασιώτερος» (λόγ. κ΄. §. 23). Τὴν ἐν λόγοις δύναμιν τοῦ μ. Βασιλείου καὶ τὸ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ κράτος ἄριστα διαγράφει ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ (§. 74-76) ὁ θεῖος Γρηγόριος. Ὁ Ἔρασμος

σεν ἔτι, ὅτι καὶ αἱ ἐπιστολαὶ αὐτοῦ δύνανται εἶναι κανὼν τοῦ ἐπιστολιμαίου χαρακτῆρος ([1]). Ἐκ τῶν λόγων τοῦ θείου πατρὸς γίγνεται δῆλον, ὅτι κατὰ τὴν νηστείαν ἐξεφώνει καθ' ἑκάστην τοὐλάχιστον ἕνα λόγον, ἔσθ' ὅτε καὶ δύο ([2]). Νῦν εἰσι γνωσταὶ 25 ὁμιλίαι τοῦ Βασιλείου περὶ διαφόρων ὑποθέσεων καὶ μεταξὺ αὐτῶν τινες πανηγυρικαὶ εἰς ἁγίους ([3]). Αἱ ὁμιλίαι κατὰ τοκιζόντων, κατὰ μεθυόντων, ἐν λιμῷ καὶ αὐχμῷ—διά τε τὴν δύναμιν καὶ τὴν ζωηρότητα θεωροῦνται αἱ ἄρισται πασῶν.

Πολλαὶ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ μεγάλου πατρὸς περιγράφουσι τὰ γε-

ἐν τῷ προλόγῳ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντων συγγραμμάτων τοῦ ἁγ. Βασιλείου καλεῖ αὐτὸν τελειότατον πάντων τῶν ποτὲ γενομένων ῥητόρων, καὶ προστίθησιν, ὅτι τὸ ὕφος αὐτοῦ ὀφείλουσιν ἔχειν ὡς πρότυπον οἱ τῆς ἀληθοῦς εὐεπείας ἐφιέμενοι. «Ὁ ἅγιος Βασίλειος, λέγει ὁ Γάλλος ἐκδότης τῆς βιβλιοθήκης τῶν Πατέρων, κατέχει ἐπισημοτάτην τάξιν μεταξὺ τῶν μεγάλων ἐπισκόπων τῶν τιμησάντων οὐ μόνον τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ καὶ τὸν αἰῶνα αὐτῶν καὶ σύμπασαν καθόλου τὴν ἀνθρωπότητα. Τὴν λαμπρὰν δόξαν ὀφείλει τῇ τε μεγαλοφυΐᾳ καὶ ταῖς ἀρεταῖς αὐτοῦ. Ὁ σοφὸς καὶ ὁ ῥήτωρ δύνανται χρῆσθαι τὰ μάλιστα ἐπωφελῶς τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ. Ἐστὶ πρότυπον καλλιεπείας κατ' ἐξοχὴν ἐνδιαφέρων ἡμῖν. Ὡς πρὸς τοῦτο οὐδενὸς ὄντως ἐστὶ δεύτερος . . .» «Ἐστὶ σπουδαῖος, λέγει ὁ Φενελών, γνωμολόγος (sententieux), αὐστηρὸς καὶ ἐν τῇ λέξει. Ἐμελέτησεν ἀκριβέστατα τὸ Εὐαγγέλιον· ἐγίνωσκε κατὰ βάθος τὰς ἀσθενείας τοῦ ἀνθρώπου· ἐστὶ μέγας διδάσκαλος διὰ τὴν διοίκησιν τῶν ψυχῶν» (Dialog. sur l' éloquence, p. 238). Τὴν ἀπαράμιλλον τοῦ Οὐρανοφάντορος εὐφράδειαν ἄριστα διαγράφει καὶ Βιλλεμαῖνος ἐν τῷ θαυμασίῳ αὐτοῦ συγγράμματι Tableau de l' éloquence Chrétienne au quatrième siècle. Σ. Μ.—

([1]) Ἀνάγν. ρμγ'.—

([2]) Λόγ. α'. περὶ νηστ. Τ. Ι. σ. 42. ἐκ τῶν ὁμιλ. εἰς τὴν ἑξαήμερον Τ. II. σ. 35-69.

([3]) Ὁ Γαρνιέρος ἐξέδωκεν 24 ὁμιλίας· ὁ Ματτέος 25. Αἱ δύο περὶ νηστείας ὁμιλίαι, ὧν ἡ γνησιότης ἀμφεβάλλετο, οὐ πρὸ πολλοῦ εὑρέθησαν ἐν τῇ ἀρμενικῇ μεταφράσει τοῦ πέμπτου αἰῶνος (Neumanns Gesch. d. armen. Litter. S. 81. Leips. 1836). Ἐγκωμιαστικαὶ ὁμιλίαι: α'] εἰς τοὺς ἁγίους τεσσαράκοντα μάρτυρας· β'.] εἰς Βαρλαὰμ μάρτυρα. γ'.] εἰς μάρτυρα Γόρδιον· δ'.] εἰς τὴν μάρτυρα Ἰουλίτταν.—

γονότα τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, ἄλλαι δὲ περιέχουσιν ἐξαιρέτους παραινέσεις περὶ ἀγάπης, περὶ ἐπιεικείας, περὶ ἀφέσεως τῶν ἀδικιῶν, περὶ ἀνατροφῆς τῶν τέκνων, κατὰ τῆς πλεονεξίας καὶ ὑπερηφανίας τῶν πλουσίων, κατὰ ματαίου ὅρκου, ἢ πνευματικὰς συμβουλὰς τοῖς μοναχοῖς (¹).

§. 136. Β) Ὡς δογματικο-πολεμικὸς ἐν τοῖς τρισὶ κατὰ Εὐνομίου βιβλίοις. Ὑπόθεσις τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου τούτων.

II. Ἐν τοῖς τρισὶ κατὰ Εὐνομίου βιβλίοις ὁ ἅγιος Βασίλειος ἀνελίττει καὶ ἀνασκευάζει τὸ σύγγραμμα τοῦ αἱρετικοῦ τούτου: τὸν ἀ π ο λ ο γ η τ ι κ ό ν (²). Τοῦ ἀσεβοῦς τούτου συγγράμματος ἄρχεται ὁ Εὐνόμιος, προτρέπων μὴ προσέχειν μήτε τῇ ἀρχαιότητι, μήτε τῇ σπουδαιότητι τῶν διδασκάλων, «μὴ τῷ πλήθει, λέγει, διακρίνειν ἐθέλειν τῆς ἀληθείας τὸ ψεῦδος, τῇ πλείονι μοίρα τὸ κρεῖττον συνάπτοντας· μήτε μὴν ἀξιώμασι προσέχοντας ἀμαυροῦσθαι τὴν διάνοιαν, ἢ τῇ τάξει τῶν προλαβόντων τὸ πλέον νέμοντας, ἀποφράττειν τὰς ἀκοὰς τοῖς ὑστέροις». Αἱ παραινέσεις τοῦ Εὐνομίου, ἀποκρίνεται ὁ Βασίλειος, οὐ δύνανται ἀκουσθῆναι, διότι ἡ ἀλήθειά ἐστιν ἀρχαιοτέρα τοῦ ψεύδους, ἡ δὲ πεῖρα διδάσκαλος. Ἐν τούτοις

(¹) Ἐπ. 24--26. 49. 65. 83. 85. 97. 106. 112. 115. 116. 161. 174. 182. 183. 197. 219 -222 240 246. 251. 259. 277. 283. 291-294. 296-299.—2. 10. 11. 14. 18. 22. 23. 42-46. 150. 173. 249. 295.

(²) Ὁ Ἱερώνυμος (de vir. illustr. c. 116), ὁ Θεοδώρητος (διάλ. Β΄. σελ. 97), καὶ ὁ Σουΐδας λέγουσιν, ὅτι ὁ Βασίλειος ἔγραψεν ἐξαιρέτους λόγους κατὰ Εὐνομίου. Αὐτὸς ὁ Βασίλειος ποιεῖται μνείαν αὐτῶν ἐν τῇ πρὸς Ἀθανάσιον τὸν Ἀγκύρας ἐπιστολῇ (ἐπ. 25). Ἀλλὰ πόσοι λόγοι ἢ πόσα βιβλία ἐγράφησαν κατὰ Εὐνομίου οὐ λέγουσιν οἱ ἀρχαῖοι. Οἱ νῦν γνωστοὶ (ἐκτὸς τῶν 3) τελευταῖοι δύο λόγοι οὐδαμῶς δύνανται κληθῆναι ἔργον τοῦ Βασιλείου, διότι οὔτε κατὰ τὴν φράσιν, οὔτε κατὰ τὴν τάξιν, οὔτε κατὰ τὰς ἀποδείξεις ὁμοιάζουσι πρὸς τοὺς τρεῖς πρώτους. Οὐδὲν ἄλλο εἰσιν, ἢ συλλογὴ σημειώσεων τινων κατὰ τοῦ Εὐνομίου· καὶ ἐν τισιν ἀρχαίοις χειρογράφοις ἐπιγράφονται τῷ ὀνόματι τοῦ Βασιλείου τρεῖς μόνον λόγοι. Διὸ παραδεκτὴ ἡ γνώμη τοῦ Γαρνιέρου καὶ Σρέγκου, ἀποφηναμένων, ὅτι εἰς τὸν ἅγιον Βασίλειον ἀνήκουσι μόνον οἱ τρεῖς πρῶτοι λόγοι κατὰ Εὐνομίου.

ὁ Εὐνόμιος ἀντιφάσκει πρὸς ἑαυτόν, ὅτε, ἐκτιθεὶς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως, καλεῖ αὐτὸ ἀρχαῖον, ἐν ᾧ πράγματι αὐτὸ ἐστιν ἐκεῖνο, δι᾽ οὗ ὁ Ἄρειος ἠπάτησε τὸν Ἀλέξανδρον. Πρῶτον θεμέλιον τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ τίθησιν ὁ Εὐνόμιος τοῦτο, ὅτι, «ἐπειδὴ εἷς ἐστι Θεός, μήτε παρ᾽ ἑαυτοῦ, μήτε παρ᾽ ἑτέρου γενόμενος, ἀκολουθεῖ τούτῳ τὸ ἀγέννητον, μᾶλλον δὲ αὐτός ἐστιν οὐσία ἀγέννητος». Εἰς ὑποστήριξιν τῆς τελευταίας προσθήκης ὁ Εὐνόμιος ἔγραψεν, ὅτι τὸ ἀγέννητον οὐκ ἔστι ψιλὴ ἐνέργεια τῆς ἡμετέρας περὶ τοῦ Θεοῦ ἐννοίας· «ἀγέννητον δὲ λέγοντες, οὐκ ὀνόματι μόνον κατ᾽ ἐπίνοιαν ἀνθρωπίνην σεμνύνειν οἰόμεθα δεῖν . . . . .» Ὁ ἅγιος Βασίλειος, σημειώσας, ὅτι οἱ πρῶτοι λόγοι τοῦ Εὐνομίου ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ δὴ ἄνευ ἀνάγκης διὰ τὴν ἀλήθειαν, ἅτε δὴ τῆς Γραφῆς οὐ καλούσης τὸν Θεὸν ἀγέννητον, πρῶτον μὲν λέγει, ὅτι αἱ λέξεις ἡμῶν σημαίνουσιν ἢ μόνον τὴν ἀναφορὰν ἑνὸς ἀντικειμένου πρὸς ἕτερον, ἢ τὰς μερικὰς ἰδιότητας τοῦ ἀντικειμένου, ἀλλ᾽ οὐ πᾶσαν τὴν οὐσίαν· ἔπειτα δὲ δείκνυσιν, ὅτι τὸ ἀγέννητον οὐ συνίστησι τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλ᾽ ἔστιν ἐνέργεια τῆς περὶ Θεοῦ ἐννοίας ἡμῶν, ὡς περὶ Ἀνάρχου, ὥσπερ καὶ ἡ περὶ Προνοίας ἔννοια, καὶ ἡ περὶ Δημιουργοῦ ἐστιν ἔννοια περὶ τῶν μερικῶν ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ· ἡ περὶ τοῦ ἀμεταβλήτου καὶ τῆς παντοδυναμίας ἔννοια ἐστιν ἔννοια περὶ τῶν μερικῶν ἰδιοτήτων τοῦ Θεοῦ. Ὁ Εὐνόμιος ἔγραψεν, ὅτι τὸ ἀγέννητον οὐκ ἔστιν ἄρνησις τῆς πραγματικότητος· ὁ ἅγιος Βασίλειος ἀπεκρίνατο, ὅτι ἐκ τούτου, ὅτι τὸ ἀγέννητον οὐκ ἔστιν ἔτι καὶ ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ μερικὴ ἰδιότης, καὶ δὴ καθ᾽ ἁπλῆν ἔννοιαν, ἀρνητικὴ ἰδιότης, καὶ ἐπειδὴ ἡ Γραφὴ τὰς μερικὰς τοῦ Θεοῦ ἰδιότητας, οἷον τὸ ἄναρχον, τὸ ἀμετάβλητον, τὸ παντοδύναμον, ἀποδίδωσι καὶ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ, ἡ θεωρία τοῦ Εὐνομίου καταστρέφει τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἔννοιαν περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Καθόλου δὲ περὶ τῆς δοξασίας τοῦ Εὐνομίου, ὅτι δηλονότι γνωστὴ αὐτῷ ἡ οὐσία τῆς Θεότητος, σημειοῖ, ὅτι τοιαύτη δοξασία ἐστὶν ἄλογος καὶ ἐναντία τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ, διότι οὔτε τὸ λογικὸν οὔτε ἡ ἁγία Γραφὴ λέγουσιν ἡμῖν, ὅτι ἐστι γνωστὴ ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ (ψαλμ. ρλή. 6. νγ΄. 8. πρὸς Κορινθ. Β΄. ιϐ΄. 7.) (1).

(1) Σελ. 209-227.

Ὁ Εὐνόμιος, ὑποστηρίξας, καθὰ ἐνόμισεν, ὡς Θεότητα τὸ ἀγέννητον, ὡς ἐκφράζον τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, ἔγραψεν: «Ἀγέννητος δὲ ὤν, κατὰ τὴν προλαβοῦσαν ἀπόδειξιν, οὐκ ἂν ποτε πρόσοιτο γέννησιν, ὥστε τῆς ἰδίας μεταδοῦναι τῷ γεννωμένῳ φύσεως, ἐκφύγοι τε ἂν πᾶσαν σύγκρισιν καὶ κοινωνίαν τὴν πρὸς τὸ γεννητόν». Ἐπειδὴ δὲ ἡ βάσις τοῦ τοιούτου πορίσματος ἤδη ἀνετράπη, διὰ τοῦτο ὁ ἅγιος Βασίλειος ἐπιχειρεῖ ἐν πρώτοις καταδεῖξαι τὴν πανουργίαν τοῦ Εὐνομίου, δι' ἧς καλύπτει τὴν ἀσεβῆ αὐτοῦ ἰδέαν περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἀποκαλῶν αὐτὸν μόνον γεννητόν, καὶ ἔπειτα εἰς ἔλεγχον τοῦ δυσσεβοῦς ἑρμηνεύει ἄριστα τὰ ῥητὰ τῆς Γραφῆς περὶ τοῦ ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐστιν εἰκὼν ζῶσα τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, μᾶλλον δὲ αὐτοοῦσα ζωή, οὐκ ἐν σχήματος ὁμοιότητι, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ οὐσίᾳ τὸ ἀπαράλλακτον ἀεὶ διασώζουσα, (Ἰωάνν. ιδ'. 9. ιϛ'. 45. ϛ'. 27. Κολοσσ. ά. 15. Φιλιππ. β'. 6. 7. Ἰωάν. ιζ'. 10. έ. 26. Ἑβρ. ά. 3.). «Ὡς γὰρ τὸ μορφὴν ἀνειληφέναι δούλου ἐν τῇ οὐσίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος τὸν Κύριον ἡμῶν γεγεννῆσθαι σημαίνει· οὕτω καὶ τὸ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχειν, τῆς Θείας οὐσίας παρίστησι πάντως τὴν ἰδιότητα». Ὁ Εὐνόμιος ἦν οὕτω θρασύς, ὥστε ἔγραψεν: «Οὐδεὶς δὲ οὕτως ἀνόητος, καὶ πρὸς ἀσέβειαν τολμηρός, ὥστε ἴσον εἰπεῖν τὸν Υἱὸν τῷ Πατρί, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου διαρρήδην εἰπόντος· ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με μείζων μου ἐστίν». Ὁ ἅγιος Βασίλειος ἀπεκρίνατο πρᾴως τῇ θρασύτητι τοῦ Εὐνομίου διὰ τῶν λόγων τῆς Γραφῆς περὶ τῶν ἀναισχύντων: «Ὄψις πόρνης ἐγένετό σοι· ἀπηναισχύντησας πρὸς πάντας (Ἱερεμ. γ'. 3).

Ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ ὁ ἅγιος Βασίλειος ἀνατρέπει τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ Ἀπολογητικοῦ, ἔνθα ὁ Εὐνόμιος ποιεῖται λόγον κυρίως περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ὁ Εὐνόμιος ἄρχεται τοῦ μέρους τούτου λέγων: «Καὶ εἷς Υἱός. Μονογενὴς γάρ, περὶ οὗ ἐνῆν μὲν τὰς τῶν ἁγίων φωνὰς παραθέμενον, δι' ὧν υἱὸν καὶ γέννημα καὶ ποίημα καταγγέλουσι, ταῖς τῶν ὀνομάτων διαφοραῖς καὶ τὴν τῆς οὐσίας παραλλαγὴν ἐμφανίσαντας ἀπηλλάχθαι φροντίδων καὶ πραγμάτων· διὰ δὲ τοὺς σωματικὴν τὴν γέννησιν ὑπολαμβάνοντας, καὶ ταῖς ὁμωνυμίαις προσπταίοντας, ἀναγκαῖον ἴσως καὶ περὶ τούτων

διὰ βραχέων εἰπεῖν». Σημειώσας ὁ ἅγιος Βασίλειος, ὅτι οἱ τοιοῦτοι λόγοι οὐδὲν ἄλλο εἰσίν, ἢ λόγοι ὑπερφροσύνης, ἑρμηνεύει τοὺς λόγους τοῦ Ἀποστόλου (Πράξ. β'. 36), οὓς οἱ Ἀρειανοὶ συνήθως ἀνέφερον ὑπὲρ ἑαυτῶν, καὶ ἑρμηνεύει αὐτούς, ὡς ἐξήγησεν ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος. Διὰ δὲ τὸν Εὐνόμιον λέγει, ὅτι εἰς μάτην διατελεῖ ἐχόμενος τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐπινοηθείσης λέξεως: γεννηθείς, διότι αὕτη οὐ δηλοῖ ἅπασαν τὴν οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ δείκνυσι μόνον τὴν σχέσιν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα· ἐπ' ἴσης αὐθαιρέτως καλεῖ τὸν Υἱὸν γέννημα, τῆς Γραφῆς οὐ χρωμένης τοιαύτῃ λέξει. Ὁ Εὐνόμιος ἔλεγεν, ὅτι τὸ γέννημά ἐστιν οὐσία. «Ἀδύνατον, λέγει, εἶναι ἕτερον μέν τι τὴν οὐσίαν νοεῖν, ἕτερον δέ τι παρ' αὐτὴν τὸ σημαινόμενον, ἀλλ' αὐτὴν εἶναι τὴν ὑπόστασιν, ἣν σημαίνει τοὔνομα, ἐπαληθευούσης τῇ οὐσίᾳ τῆς προσηγορίας»(1), ἀλλὰ τοιαύτη ἔννοια, λέγει ὁ Βασίλειος, ἐστιν ὅλως ξένη, ἐλεγχομένη εὐκόλως ὑπὸ τῆς κοινῆς χρήσεως τῆς λέξεως. Τὴν περὶ τοῦ Μονογενοῦς ἔννοιαν αὐτοῦ ὁ δυσσεβὴς διετύπου ὧδε: «Τὴν οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ γεγεννῆσθαι μὲν οὐκ οὖσαν πρὸ τῆς ἰδίας συστάσεως, εἶναι δὲ γεννηθεῖσαν πρὸ πάντων γνώμῃ τοῦ Πατρός». Ὁ ἅγ. Βασίλειος καταστρέφει τοῦτο τὸ σόφισμα, δεικνὺς ά.] ὅτι καὶ ἡ οὐσία τοῦ γεννῶντος ἦν ἂν οὐχὶ πρεσβυτέρα τῆς ἰδίας συστάσεως, β'.] ὅτι μεταξὺ τοῦ χρόνου καὶ τῆς αἰωνιότητος οὐκ ἔστι διάστημα, ἐν ᾧ κατὰ τὴν Γραφήν, πάντα δι' Αὐτοῦ ἐγένετο (Ἰω. ά. 3). Ἕτερον σόφισμα τοῦ Εὐνομίου πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ πρώτου ἐστὶ τόδε: «Ἤτοι γὰρ ὄντα ἐγέννησεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱόν, ἢ οὐκ ὄντα. Ἀλλ' εἰ μὲν οὐκ ὄντα, μηδείς μοι τόλμαν ἐπεγκαλείτω· εἰ δὲ ὄντα, οὐκ ἀτοπίας μόνον καὶ βλασφημίας, ἀλλὰ καὶ πάσης εὐηθείας ὑπερβολὴν ὁ λόγος ἔχει· τῷ γὰρ ὄντι οὐ δεῖ γεννήσεως». Τοὐναντίον ἀποκρίνεται ὁ Βασίλειος: ἐν ἀρχῇ ὁ Λόγος· ἔπειτα λέγει: «Οὔτε γὰρ ἀρχῆς ἐστί τι ἐπινοῆσαι πρεσβύτερον· οὐ γὰρ ἔτι ἂν εἴη ἀρχή, εἴπερ ἔχοι τι ἑαυτῆς ἐξώτερον· οὔτε τὸ ἦν διαβάντας τῷ λογισμῷ, εἰς τὸ ὅτε οὐκ ἦν δυνατὸν ὑπερκύψαι. Ἀθέτησις γάρ ἐστι τοῦ ἦν ἡ τοῦ ὅτι οὐκ ἦν ἐπίνοια». Καὶ τοῦτο δείκνυσι τῇ βιβλικῇ χρήσει τῆς λέξεως ἀρχή (2).

(1) Σελ. 238-248. (2) Σελ. 247-254.

Ὁ Εὐνόμιος, καλέσας μετὰ ταῦτα μετὰ φανερᾶς θρασύτητος τὸν Μονογενῆ οὐκ ὄντα, ὅπως ὑποκρύψῃ ταύτην, γράφει: «Διὰ τοῦτο γὰρ Μονογενής, ἐπειδὴ μόνος παρὰ μόνου τῇ τοῦ ἀγεννήτου δυνάμει γεννηθεὶς καὶ κτισθεὶς τελειότατος γέγονεν ὑπουργός». Ὁ ἅγιος Βασίλειος δείξας, ὅτι ἐν τῇ κοινῇ χρήσει Μονογενὴς προσαγορεύεται οὐχ ὁ παρὰ μόνου γενόμενος, ἀλλ' ὁ μόνος γεννηθείς, ἐρευνᾷ πόθεν ὁρμώμενοι καλοῦσι τὸν Μονογενῆ κτίσμα. Ὑπομνήσας δέ, ὅτι οἱ Ἀρειανοὶ συνήθως ἀναφέρουσι τό: «Κύριος ἔκτισέ με», σημειοῖ τάδε α.] ὅτι «ἐν βίβλῳ πολὺ τὸ κεκρυμμένον τῆς διανοίας ἐχούσῃ, καὶ διὰ παροιμιῶν τε καὶ παραβολῶν καὶ σκοτεινῶν λόγων καὶ αἰνιγμάτων ὡς τὰ πολλὰ προηγμένῃ, ὥστε μηδὲν ἀναμφισβήτητον μηδὲ τηλαυγὲς ἀπ' αὐτῆς εἶναι λαβεῖν· παρίημι λέγειν, ἵνα μὴ μακροτέροις ἐπεισοδίοις τὸν λόγον ἀπομηκύναιμι . . .» β] «ἄλλοι τῶν ἑρμηνέων, οἱ κυριώτερον τῆς σημασίας τῶν ἑβραϊκῶν καθικόμενοι, ἐκτήσατό με ἀντὶ τοῦ, ἔκτισεν, ἐκδεδώκασιν. Ὅπερ μέγιστον αὐτοῖς ἐμπόδιον ἔσται πρὸς τὴν βλασφημίαν τοῦ κτίσματος. Ὁ γὰρ εἰπών, ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ, οὐχὶ κτίσας τὸν Κάϊν, ἀλλὰ γεννήσας, ταύτῃ φαίνεται χρησάμενος τῇ φωνῇ» [*]. Ὁ Εὐνόμιος ἐσημείωσε περαιτέρω: «Οὐ χρὴ τῇ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ προσέχοντας προσηγορίᾳ ἀνθρω-

[*) Ὁ Ἀκύλας μετέφρασε τὸ χωρίον τοῦτο ὡς ἑξῆς: «Κύριος ἐκτήσατό με κεφάλαιον τῶν ὁδῶν αὐτοῦ ἀρχῆθεν κατεργασμάτων αὐτοῦ». Ὁ δὲ Σύμμαχος: «Κύριος ἐκτήσατό με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ πρὸ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ». Ὁ δὲ Θεοδοτίων: «Κύριος ἐκτήσατό με ἀρχὴν ὁδοῦ αὐτοῦ πρὸ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ ἀπὸ τούτου». Ὁ Ὅδιος, τὸν λόγον τοῦτον τοῦ Μ. Βασιλείου ἡγήσατο λαμπρὸν τεκμήριον τῆς διαφθορᾶς τῆς ἑρμηνείας τῶν Ο· πρὸς τοῦτον ἀποκρινόμενος ὁ σοφώτατος Κ. ὁ Οἰκονόμος λέγει: «Τὸ μὲν καιριώτερον εἶπεν ὁ Μ. Βασίλειος κατὰ τὴν Ὠριγένους ἔννοιαν, ὡς ἐκείνου πρῶτον εἰπόντος, ὅτι «Ἀκύλας ἦν πεπιστευμένος παρ' Ἰουδαίοις φιλοτιμότερον ἑρμηνευκέναι,— καὶ πάντων μάλιστα ἐπιτετευγμένος» (πρὸς Ἀφρικαν.)· καὶ τοῦτο δὲ λέγει ὁ Πατὴρ περὶ μόνου τοῦ ἐκτησάμην, ὡς προσφορωτέρου πρὸς φανερώτερον ἔλεγχον τῶν βλασφημούντων· ἀλλὰ μήπως εἶπε καὶ τὸ ἔκτισε μὴ καίριον; ἢ καὶ πλανηθέντας περὶ τὴν

πικὴν αὐτοῦ τὴν γέννησιν ἐννοεῖν, κἀκ τῶν ἐν ἀνθρώποις γενέσεων ἀναγομένους, τοῖς τῆς μετουσίας ὀνόμασι καὶ πάθεσιν ὑπάγειν τὸν Θεόν». Ὁ ἅγιος Βασίλειος λέγει, ὅτι ἡ τοιαύτη σημείωσίς ἐστι καλή, ἀλλ' οὐχ ἧττον οὐκ ἔστι χριστιανὸς ὁ ἀρνούμενος ἢ ψευδῶς ἑρμηνεύων τὰ ὀνόματα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, «οὐ γὰρ εἰς Δημιουργὸν καὶ ποίημα ἐπιστεύσαμεν· ἀλλ' εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν διὰ τῆς ἐν τῷ βαπτίσματι χάριτος ἐσφραγίσθημεν» (1).

Πρὸς ἐξασθένησιν δὲ τῆς γενικῆς πίστεως εἰς τὸ ὁμοούσιον, ἐπειδὴ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ ὁ Πατὴρ καλοῦνται φῶς καὶ ζωή, ὅπερ δείκνυσι τὸ ὁμοούσιον Αὐτῶν, ὁ Εὐνόμιος κατεσκεύασε τὸ ἐφεξῆς σόφισμα: Ἐὰν δηλονότι τὸ φῶς καὶ ἡ ζωὴ ἐν τῷ ἀγεννήτῳ καὶ γεννητῷ ἐστι τὸ αὐτό, ἕπεται, ὅτι τὸ ἀγέννητον σύνθετον καὶ οὐ γεννητόν, εἰ δ' οὐκ ἔστι ταὐτόν, τότε ἀναγκαίως τὸ φῶς ἐν τῷ γεννητῷ καὶ ἀγεννήτῳ διακρίνεται κατὰ βαθμούς· «πότερον, λέγει, ἄλλο τι σημαίνει τὸ φῶς ἐπ' ἀγεννήτου παρὰ τὸ γεννητόν, ἢ ταυτὸν ἑκάτερον; Εἰ μὲν γὰρ ἕτερόν τι καὶ ἕτερον, εὔδηλον, ὅτι καὶ σύνθετον τὸ ἐξ ἑτέρου καὶ ἑτέρου συγκείμενον· τὸ δὲ σύνθετον οὐκ ἀγέννητον· εἰ δὲ ταυτόν, ὅσον παρήλλακται τὸ γεννητὸν πρὸς τὸ ἀγέννητον, τοσοῦτον ἀνάγκη παρηλλάχθαι τὸ φῶς πρὸς τὸ φῶς, καὶ τὴν ζωὴν πρὸς τὴν ζωήν, καὶ τὴν δύναμιν πρὸς τὴν δύναμιν». Ὁ ἅγιος Βασίλειος, σημειώσας, ὅτι κατὰ γενικὴν ἔννοιαν τῷ φωτὶ ἀντίκειται τὸ σκότος, τῇ δὲ ζωῇ ὁ θάνατος, ἀναφέρει τὰς ρήσεις τῆς Γραφῆς, ἔνθα ὁ Υἱὸς καλεῖται φῶς ἀληθινόν, πλήρες, οὐχὶ δὲ βαθμὸς ἢ μέρος

λέξιν τοὺς Ο; ἀλλ' αὐτὸς ἐκ τούτων μάλιστα τῶν Ο, λαμβάνει τὸ «ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ» πρὸς ἀπόδειξιν τῆς σημασίας τοῦ κατὰ τὸν Ἀκύλαν ἐκτήσατό με. Ὅτι δὲ καὶ μικρῷ πρὶν ἀναφέρῃ τὴν Ἀκύλα ταύτην ἑρμηνείαν, λέγει: «πολλῷ ἀκολουθοτέραν τὴν ἔννοιαν τῆς προκειμένης λέξεως (τοῦ ἔκτισε), καὶ μηδένα κίνδυνον φέρουσαν» (αὐτόθ.), τοῦτο παρεσιώπησεν ὅδιος. Τελευταῖον ἐπελάθετο παντελῶς ὁ κριτικός, ὅσα καὶ περὶ τοῦ ἔκτισεν ἰδίως ἐν τῷ Δ κατὰ Εὐνομίου (σελ. 105) ἡ μεγάλη σάλπιγξ τῆς Ἐκκλησίας θεολογεῖ, λέγων: «Ληπτέον οὖν τὸ μὲν ἐγέννησεν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ Υἱοῦ, τὸ δὲ ἔκτισεν ἐπὶ τοῦ τὴν μορφὴν τοῦ δούλου λαβόντος». (περὶ τῶν Ο, ἑρμηνευτῶν τῆς Π. Θ. Γ. βιβλ. Δ. κεφ. έ. σελ. 539-40). Σ. Μ.

(1) Σελ. 255-260.

φωτὸς (Ἰωάν. ά. 9. ιδ'. 6. Α'. Κορινθ. ά. 24). Ἔπειτα δὲ ἐλέγχει τὴν κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος βλασφημίαν τοῦ Εὐνομίου (1).

§. 137. Ὑπόθεσις τοῦ κατὰ Εὐνομίου τρίτου βιβλίου καὶ ἀξία ἅπαντος τοῦ συγγράμματος.

Ἐν τῷ τρίτῳ βιβλίῳ ἀνασκευάζεται ἡ ἀσεβὴς περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδασκαλία τοῦ Εὐνομίου, γράψαντος, ὅτι, ἐπειδὴ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἁγίων, ἐστὶ τρίτον κατά τε τὴν τάξιν καὶ τὸ ἀξίωμα, ἐστὶ τρίτον καὶ κατὰ τὴν φύσιν. Ὁ ἅγιος Βασίλειος ἀποκρίνεται: ά.] ἡ σιωπὴ τοῦ Εὐνομίου περὶ ἐκεί-

(1) Σελ. 261—270. Ἔν τινι λατινικῇ ἐκδόσει τῶν Παρισίων κατὰ τὸ τέλος τοῦ δευτέρου βιβλίου ἐτυπώθη ἐν τῷ μετωπίῳ: Spiritum Sanctum ab utroque procedere. Ἡ τελευταία ἔνστασις τοῦ Εὐνομίου ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ ἐστιν ἥδε: «Εἰ ἐκ τῶν δημιουργημάτων ἀνάγοιτό τις πρὸς τὴν τῆς οὐσίας κατάληψιν, εὑρήσει τοῦ μὲν ἀγεννήτου τὸν Υἱὸν ποίημα, τοῦ δὲ Μονογενοῦς τὸν Παράκλητον». Ὁ ἅγιος Βασίλειος, εἰπών, ὅτι ὁ Εὐνόμιος βλασφημεῖ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα καὶ εἰς τὸν Υἱόν, γράφει: «.... Ἐκεῖνο δὲ τίνι τῶν πάντων ἄδηλον, ὅτι οὐδεμία ἐνέργεια τοῦ Υἱοῦ ἀποτετμημένη ἐστὶ τοῦ Πατρός, οὐ δέ ἐστί τι ἐν τοῖς οὖσι τῷ Υἱῷ ὑπάρχον, ὃ τοῦ Πατρὸς ἠλλοτρίωται, Πάντα γάρ, φησί, τὰ ἐμά σά ἐστι, καὶ τὰ σὰ ἐμά. Πῶς οὖν τοῦ Πνεύματος τὴν αἰτίαν τῷ Μονογενεῖ μόνῳ προστίθησι, καὶ κατηγόρημα τῆς φύσεως αὐτοῦ τὴν τούτου λαμβάνει δημιουργίαν; Εἰ μὲν οὖν, δύο ἀρχὰς ἀντιπαρεξάγων ἀλλήλαις, ταῦτά φησι, μετὰ Μανιχαίου καὶ Μαρκίωνος συντριβήσεται· εἰ δὲ μιᾶς ἐξάπτει τὰ ὄντα, τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι λεγόμενον πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν τὴν ἀναφορὰν ἔχει. Ὥστε κἂν πάντα εἰς τὸ εἶναι παρῆχθαι διὰ τοῦ Θεοῦ Λόγου πιστεύωμεν, ἀλλὰ τὸ πάντων αἴτιον εἶναι τὸν Θεὸν τῶν ὅλων οὐκ ἀφαιρούμεθα». Ἐρωτῶμεν καὶ ἡμεῖς, πῶς οἱ Δυτικοὶ ἐξάγουσιν ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ Βασιλείου τὴν πίστιν αὐτοῦ εἰς τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ; ὁ Βασίλειος ἐνταῦθα οὐδὲ λέξιν λέγει περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Πνεύματος, ἀλλ' ἀνασκευάζει τὴν δοξασίαν τοῦ Εὐνομίου περὶ τῆς κτίσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ, καὶ προσέτι τὴν περὶ τῶν δύο ἀρχῶν δοξασίαν καλεῖ Μανιχαϊσμόν. Ἴδ. κατωτέρ. ἐν τῷ βιβλίῳ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

νων τῶν ἁγίων, τῶν δῆθεν διδασκόντων τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι τρίτον τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, καταδείκνυσιν, ὅτι ἡ διδασκαλία αὐτοῦ ἀνήκει εἰς αὐτὸν καὶ μόνον. 6'.] Εἰ τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει τρίτον ὑπάρχει τὸ Πνεῦμα, ἀναγκαῖον τρίτον εἶναι αὐτὸ καὶ τῇ φύσει; «φύσει δὲ τρίτῃ χρῆσθαι, οὔτε παρὰ τῶν ἁγίων Γραφῶν δεδιδάγμεθα, οὔτε ἐκ τῶν προειρημένων κατὰ τὸ ἀκόλουθον δυνατὸν συλλογίσασθαι». Εἰς ὑποστήριξιν τοῦ τελευταίου ἀναφέρει τὰς τάξεις τῶν ἀγγέλων, ὧν ἡ διάκρισις, ὡς λέγει, οὐκ ἔστιν ἀπόδειξις τῆς διαφορᾶς τῆς φύσεως αὐτῶν. Ἔπειτα δὲ εἰς ἀπόδειξιν τῆς θείας φύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιδείκνυσιν: α'.] ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα καλεῖται Θεὸς καὶ Ἅγιον, ὥσπερ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς (Ματθ. κή. 19)· 6'.] τὰς ἐνεργείας Αὐτοῦ ὡς Πνεύματος Δημιουργοῦ, ὡς Πνεύματος Παρακλήτου καὶ Διανομέως πασῶν τῶν πνευματικῶν δωρεῶν (ψαλμ. λ6'. 6. Ἰὼ6 λγ'. 4. Ἡσ. μή. 16. Ψαλμ. ρλή. 7. Ἰωάν. ά. 12. Ρωμ. ή. 15)· γ'.] ὅτι «ὡς οὐδεὶς ἀλλότριος οὐδὲ ξένος τοὺς ἔνδον λογισμοὺς ἐποπτεύειν δύναται τῆς ψυχῆς, οὕτω δηλονότι, καὶ εἴ τι τῶν ἀπορρήτων κοινωνεῖ τῷ Θεῷ, οὐκ ἀλλότριον Αὐτοῦ οὐδὲ ξένον, διερευνᾷν τὰ βάθη τῶν κριμάτων τοῦ Θεοῦ δύναται» (Α'. Κορινθ. β'. 10. 11)· δ'.] ὅτι δίδωσι ζωήν, ὥσπερ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός (Ρωμ. ή. 11). Ὁ Εὐνόμιος ἔγραψεν, ὅτι, τὸ Πνεῦμά ἐστι δημιούργημα τοῦ Μονογενοῦς, μὴ ἔχον οὐδὲ δημιουργικὴν δύναμιν, οὐδὲ Θεότητα «. . . . . καὶ μόνον τοιοῦτον, λέγει, τοῦ Μονογενοῦς ποίημα, θεότητος καὶ δημιουργικῆς δυνάμεως ἀπολειπόμενον». Ὁ ἅγιος Βασίλειος ἀποκρίνεται: «Εἰ ἐν ἡμῖν ὁ Θεὸς ἐνοικεῖν λέγεται διὰ τοῦ Πνεύματος, πῶς οὐχὶ φανερᾶς ἀσεβείας ἐστὶν αὐτὸ τὸ Πνεῦμα λέγειν ἀμέτοχον τῆς θεότητος;» Εἰς ἀναίρεσιν δὲ τῆς βλασφημίας λέγει, ὅτι βαπτιζόμεθα εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Τέλος εἰς ἐξήγησιν τῶν λόγων τῆς Γραφῆς (Ἀμὼς δ'. 13. Ἰωάν. ά. 3.), οὓς οἱ Εὐνομιανοὶ οὕτω μωρῶς ἀνέφερον εἰς βεβαίωσιν τῆς ἑαυτῶν δοξασίας, λέγει, ὅτι οἱ μὲν λόγοι τοῦ Προφήτου: ὁ στερεῶν βροντὴν καὶ κτίζων πνεῦμα ἀναφέρονται εἰς τὴν πνοὴν τοῦ ἀνέμου· περὶ δὲ τοῦ: πάντα δι' Αὐτοῦ ἐγένετο, σημειοῖ: ὅτι ἡ περὶ τοῦ Πνεύματος ἔννοια οὐ συγχωρεῖ, ἵνα συναριθμηθῇ ἐν τῷ ἀριθμῷ

πάντων τῶν δημιουργημάτων καὶ τὸ Πνεῦμα. «Οὐδαμῶς ἡμῖν, λέγει, κτιστὸν εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον παρίστησιν, ὡς συναριθμουμένου τοῖς πᾶσι τοῦ Πνεύματος. Εἰ γὰρ ἓν Πνεῦμα ἅγιον καὶ μόνον, πῶς, ὃ τῆς μοναδικῆς ἐστι φύσεως, τοῖς πᾶσι συμπαραλαμβάνεσθαι δύναται; Καὶ μηδεὶς οἰέσθω ἀθέτησιν εἶναι τῆς ὑποστάσεως τὴν ἄρνησιν τοῦ κτίσμα εἶναι τὸ Πνεῦμα . . .».

Τοιαύτη ἡ ὑπόθεσις τῶν κατὰ Εὐνομίου τριῶν βιβλίων τοῦ μεγάλου Βασιλείου.—

Μετὰ παραμυθίας διὰ τὸ χριστιανικὸν αἴσθημα, μετὰ ἠρεμίας διὰ τὴν ἐξετάζουσαν διάνοιαν ἕκαστος δύναται ἀναγνῶναι τοιοῦτον σύγγραμμα, οἷον τὸ τοῦ ἁγίου Βασιλείου κατὰ Εὐνομίου. Ἐν τῇ λεπτομερεῖ ἐξετάσει τοῦ συγγράμματος: ά.] πρὸ παντὸς ἄλλου καὶ σχεδὸν ἐν πάσῃ σελίδι παρίσταται ὁ ὑψηλός, ὁ εὐγενὴς τόνος, δι᾽ οὗ ὁ μέγας διδάσκαλος ἐλέγχει τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ καὶ ἐκτίθησι τὰς ἑαυτοῦ ἐννοίας. Εἰσὶν ἀξιομνημόνευτοι οἱ ἐφεξῆς λόγοι λεγόμενοι ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ πρώτου λόγου περὶ τοῦ Ἀετίου: «οὐκ ἐρῶ ποδαποῖς τὸ ἐξ ἀρχῆς ἐντετραμμένος ἐπιτηδεύμασι, ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ προϊὼν εἰσεφθάρη, ἵνα μὴ δόξω λοιδορεῖν, τῶν ἐλέγχων ἀφέμενος». Ὁ κανὼν οὗτος ἐτηρήθη ὑπὸ τοῦ Βασιλείου καθ᾽ ἅπαν αὐτοῦ τὸ σύγγραμμα. Οὐκ ἐπιτίθεται ὁ τῆς ἀληθείας πρόμαχος κατὰ τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ διὰ τραχειῶν καὶ ἐμπαθῶν ἐπιμέμψεων. Καί τοι αἱ τοῦ Εὐνομίου ἐνστάσεις καὶ ἐκφράσεις εἰσὶν ἐνιαχοῦ θρασεῖαι, ὅμως ἡ εἰς αὐτὰς ἀπόκρισις τοῦ Βασιλείου ἐστὶν ἢ ἡ σιωπή, ἢ ἡ ἠρεμαία μέν, ἀλλὰ πλήρης εὐσεβείας ἔνδειξις τῆς θρασύτητος αὐτῶν. 6΄.] καταδιώκων κατὰ πᾶν βῆμα τὸν κορυφαῖον τῶν Ἀρειανῶν διαλεκτικῶν, ἵσταται ἐν πάσῃ σπουδαίᾳ ἐννοίᾳ, ἀλλ᾽ οὐκ εἰσέρχεται εἰς τὰς ματαίας λεπτολογίας τῆς διαλεκτικῆς, ἀκάρπους οὔσας τῇ τε διανοίᾳ καὶ τῇ καρδίᾳ. «Τούτων δὲ τὸ μάταιον ἀποκνῶ διελέγχειν», λέγει ὁ ἅγιος Βασίλειος, (ἀναφέρων ἓν τῶν κενῶν σοφισμάτων τοῦ Εὐνομίου,) καὶ προστίθησιν: «ἔοικε γάρ πως συνεξομοιοῦσθαι τῷ ματαιολογοῦντι ὁ ἀντιλέγων»(¹). γ΄.] Ἐν

(¹) Σελ. 223. «Καὶ τί δεῖ ἀντιλέγειν τοῖς ἀνοήτοις; Παραπλήσιον γὰρ τοῦτο, ὥσπερ ἂν εἰ καὶ τῷ τὸν λογισμὸν ἐκ φρενίτιδος παρενεχθέντι διεμαχόμεθα». Σελ. 252. «Ἐγὼ μὲν γὰρ φοβοῦμαι, μὴ καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ

πάσῃ σχεδὸν ἀποκρίσει κατὰ τοῦ Εὐνομίου ὁ θεῖος Πατὴρ ἀνελίττει τὴν διαλεκτικὴν οἰκοδομὴν τοῦ δυσσεβοῦς, ἐξετάζει τὰ μέρη αὐτῆς, μεθ' ὃ αὐτὸς ὁ ἀναγνώστης ἢ ὁ ἀκροατὴς ὁρᾷ οὐ μόνον τὸ περιεχόμενον τῆς οἰκοδομῆς, ἀλλ' ἔσθ' ὅτε καὶ τὸ κενὸν αὐτῆς· ἐκεῖνο δ' ὅπερ οὐ δύναται ἰδεῖν, δείκνυσιν ὁ θεῖος Πατὴρ ἐν τῇ ἀνασκευῇ αὐτοῦ· δ'.] τὸ πρῶτον ἔρεισμα τῶν ἐννοιῶν τοῦ ἁγίου Βασιλείου ἐστιν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ πῶς χρῆται αὐτῷ; ἡ αὐστηροτάτη κριτικὴ οὐχ εὑρίσκει παρ' αὐτῷ οὐδὲ ἓν ρητόν, ὅπερ οὐ βεβαιοῖ μετὰ δυνάμεως τὴν διάνοιαν αὐτοῦ. ε'.] τέλος ἅπαν τὸ κατὰ Εὐνομίου σύγγραμμα διαπρέπει ἐπὶ αὐστηρότητι τάξεως, ἐπὶ δυνάμει καὶ ἀλληλουχίᾳ ἐννοιῶν καὶ ἐπὶ εὐσεβείᾳ.—

§. 138. Ἐν τῷ βιβλίῳ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἐν ἄλλοις συγγράμμασι.

«Ὅταν τοῖς περὶ Πνεύματος ἐντύχω λόγοις (τοῦ Βασιλείου), λέγει ὁ Θεολόγος Γρηγόριος, εὑρίσκω Θεόν, ὃν ἔχω, καὶ παρρησιάζομαι τὴν ἀλήθειαν, ἐπιβατεύων τῆς ἐκείνου Θεολογίας καὶ θεωρίας» ([1]). Ὁ ἅγιος Γρηγόριος λέγων ταῦτα, εἶχε βεβαίως ὑπ' ὄψει καὶ τὸ κατὰ Εὐνομίου σύγγραμμα, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν τὸ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος βιβλίον, συγγραφὲν ὑπὸ τοῦ Οὐρανοφάντορος κατὰ τοῦ Ἀετίου, οὗ ὑπέρμαχος ἦν καὶ ὁ Εὐνόμιος. Ἐγράφη δὲ τὸ βιβλίον τοῦτο διὰ τήνδε τὴν αἰτίαν. Ἐπεὶ ἤκουσαν οἱ Ἀετιανοὶ([2]) ἔν τινι πανηγυρικῇ λειτουργίᾳ τοῦ ἁγίου Βασιλείου, ὅτι οἱ ὀρθόδοξοι ἐν τῇ εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα δοξολογίᾳ ᾖδον νῦν μέν: Δόξα Πατρὶ σὺν Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι· νῦν δέ: Δόξα Πατρὶ δι' Υἱοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι, ἐπέσκηψαν παραχρῆμα τινὲς τῶν παρόντων τῷ Βασιλείῳ, λέγοντες, ὅτι «χρῆται ξενιζούσαις φωναῖς καὶ ἅμα πρὸς ἀλλήλας ὑπεναντίως ἐχούσαις». Ὁ ἅγιος Ἀμφιλόχιος, πιθανῶς καὶ αὐτὸς παραγενόμενος ἐν τῇ λειτουργίᾳ καὶ ἀκού-

τὰς ἀλλοτρίας ἀναλαμβάνειν βλασφημίας διὰ τοῦ στόματος μολύνωμεν ἑαυτῶν τὴν διάνοιαν, καὶ τῆς κατακρίσεως αὐτοῖς κοινωνήσωμεν». σ. 229.

([1]) Λόγ. κ'. σελ. 363.

([2]) Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κεφ. ά.

σας τὰς συκοφαντίας τῶν Ἀετιανῶν [1], παρεκάλεσε τὸν ἅγιον Βασίλειον γράψαι τὸ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος βιβλίον, ἵνα ἐμφράξῃ τὰ στόματα τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως, καὶ τῷ 375 τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἦν ἤδη γεγραμμένον καὶ ἐξειργασμένον[2]. Δηλώσας ἐν τῷ ά. κεφαλαίῳ τὴν ἀφορμήν, δι᾽ ἣν συγγράφει τὸ σύγγραμμα, δείκνυσιν ἐν τῷ β΄. καὶ γ΄. κεφαλαίῳ, τίνος ἕνεκεν οἱ Ἀετιανοί εἰσι περὶ τὰς συλλαβὰς καὶ τὰς λέξεις οὕτω μικρολόγοι. « Ὁ Ἀέτιος, λέγει, ἔγραψέ που τῶν ἑαυτοῦ ἐπιστολῶν, λέγων τὰ ἀνόμοια κατὰ τὴν φύσιν ἀνομοίως προφέρεσθαι ». Ἐν τῷ δ΄. καὶ ε΄. κεφαλαίῳ δείκνυσιν, ὅτι ἡ Γραφὴ ἀγνοεῖ τοιαύτην διαλεκτικὴν λεπτότητα, χρωμένη ταῖς προθέσεσιν ἐκ, ἐν καὶ διὰ περὶ τῶν προσώπων τῆς ἁγίας Τριάδος οὐκ ἀείποτε ὁμοιοτρόπως, ἀλλ᾽ ἀείποτε διακρατοῦσα τὴν ἔννοιαν περὶ τῆς ἰσότητος τῶν προσώπων. Ἔπειτα εἰπὼν ἐν τῷ θ΄. κεφαλαίῳ περὶ τῶν ὀνομάτων τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐν τῷ ι΄. καὶ ια΄. ἐλέγχει τῇ περὶ τοῦ βαπτίσματος ἐντολῇ τοὺς λέγοντας μὴ χρῆναι συντάσσειν Πατρὶ καὶ Υἱῷ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ἐν δὲ τῷ ιβ΄. κεφαλαίῳ ἑρμηνεύει αὐτοῖς τὴν σημασίαν τοῦ βαπτίζεσθαι εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐν τῷ κεφ. ιγ΄. καὶ ιδ΄. καὶ ιέ. λύει ἐν-

(1) Ἐκ τῆς ρος΄. ἐπιστολῆς τοῦ Βασιλείου γίγνεται δῆλον, ὅτι ὁ Ἀμφιλόχιος παρῆν τῷ 374 ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ ἁγίου Βασιλείου κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Εὐτυχίου.

(2) Ἐπιστ. σλά. Τῶν τριάκοντα κεφαλαίων τοῦ συγγράμματος τούτου ποιεῖται μνείαν ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ἐν τῷ ά. β΄. καὶ γ΄. λόγ. περὶ τῶν εἰκόνων. Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ ὀρθοδ. πίστ. βιβλ. ά. κεφ. 11. σελ. 131. βιβλ. δ΄. κεφ. 16. σελ. 281. Ἐκφέρει ά.] λέξεις τοῦ ἅγ. Βασιλείου ἀναγινωσκομένας ἐν τῷ ιη΄. κεφαλαίῳ (σελ. 38)· β΄.] λέξεις (βιβλ. δ΄. κεφ. ις΄. σελ. 28) περὶ τῆς παραδόσεως τοῦ πρὸς ἀνατολὰς τετράφθαι κατὰ τὴν προσευχήν, τοῦ τῷ τύπῳ τοῦ σταυροῦ τοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἠλπικότας κατασημαίνεσθαι, καὶ τῶν τούτοις ὁμοίων· ταῦτα δ᾽ ἀναγινώσκονται ἐν κζ΄. κεφ. τοῦ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος βιβλίου· γ΄.] λέξεις (βιβλ. β΄. κεφάλαιον γ΄. σελ. 157.) περὶ τῆς διαμονῆς τῶν ἀγγέλων ἐν τῷ ἀγαθῷ, οὐκ ἐκ τῆς φύσεως ἐξαρτωμένης, ἀλλ᾽ ἐκ τῆς χάριτος, ὅπερ ἀναγινώσκομεν ἐν τῷ ις΄. κεφ. τοῦ αὐτοῦ βιβλίου τοῦ Βασιλείου (σελ. 31). Ἐν τῇ ζ΄. Οἰκουμενικῇ

στάσεις τινάς· ἐν τῷ ις΄. δείκνυσιν ἐκ τῶν λόγων τοῦ Ἀποστόλου (Α΄.Κορινθ. ιβ. 4—11), ὅτι ἀχώριστον ἐπὶ πάσης ἐννοίας Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ τούτῳ ἐντέλλεται μαθεῖν ἐκ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου: «Μάθοις δ᾽ ἂν τὴν πρὸς τὸν Πατέρα καὶ Υἱὸν τοῦ Πνεύματος κοινωνίαν καὶ ἐκ τῶν δημιουργημάτων τῶν ἐξ ἀρχῆς. Αἱ γὰρ καθαραὶ καὶ νοεραὶ καὶ ὑπερκόσμιοι δυνάμεις ἅγιαι καί εἰσι καὶ ὀνομάζονται, ἐκ τῆς παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκδοθείσης χάριτος τὸν ἁγιασμὸν κεκτημέναι. Ὥστε ἀποσεσιώπηται μὲν ὁ τρόπος τῆς κτίσεως τῶν οὐρανίων δυνάμεων· ἀπὸ γὰρ τῶν αἰσθητῶν μόνον τὸν Δημιουργὸν ἡμῖν ὁ τὴν κοσμογονίαν συγγραψάμενος ἀπεκάλυψε. Σὺ δέ, ἔχων δύναμιν ἐκ τῶν ὁρατῶν ἀναλογίζεσθαι τὰ ἀόρατα, δόξαζε τὸν Ποιητήν, ἐν ᾧ ἐκτίσθη τὰ πάντα, εἴτε ὁρατά, εἴτε ἀόρατα, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἐξουσίαι, εἴτε δυνάμεις, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, καὶ εἴ τινές εἰσιν ἕτεραι λογικαὶ φύσεις, ἀκατονόμαστοι (Κολοσ. ά. 16). Ἐν δὲ τῇ τούτων κτίσει ἐννόησόν μοι τὴν προκαταρκτικὴν αἰτίαν τῶν γινομένων, τὸν Πατέρα· τὴν δημιουργικήν, τὸν Υἱόν· τὴν τελειωτικήν, τὸ Πνεῦμα· ὥστε βουλήματι μὲν τοῦ Πατρὸς τὰ λειτουργικὰ πνεύματα ὑπάρχειν, ἐνεργείᾳ δὲ Υἱοῦ εἰς τὸ εἶναι παράγεσθαι παρουσίᾳ δὲ τοῦ Πνεύματος τελειοῦσθαι. Τελείωσις δὲ ἀγγέλων ἁγιασμός, καὶ ἡ ἐν τούτῳ διαμονή. Καὶ μηδεὶς οἰέσθω με ἢ τρεῖς εἶναι λέγειν ἀρχικὰς ὑποστάσεις, ἢ ἀτελῆ φάσκειν τοῦ Υἱοῦ τὴν ἐνέργειαν. Ἀρχὴ γὰρ τῶν ὄντων μία, δι᾽ Υἱοῦ δημιουργοῦσα, καὶ τελειοῦσα ἐν Πνεύματι». Τὸ αὐτὸ δείκνυσιν ὁ ἅγιος διδάσκαλος καὶ ἐν τοῖς περὶ τὴν ἔνσαρκον τοῦ Κυρίου παρουσίαν οἰκονομηθεῖσι, προστιθείς: «Πνεῦμα δὲ στόματος Θεοῦ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται». Ἐν τῷ ιζ΄. καὶ ιή. κεφαλαίῳ ἐλέγχει τοὺς λέγοντας μὴ συναριθμεῖσθαι Πατρὶ καὶ Υἱῷ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἀλλ᾽ ὑπαριθμεῖσθαι. Ἐξηγησάμενος αὐτοῖς, ὅτι, (διότι αὐτοὶ κακῶς

Συνόδῳ τῇ ἐν Νικαίᾳ συγκροτηθείσῃ (ap. Binium 3, 566—67) ἀνεγνώσθησαν τὰ 30 κεφ. τοῦ περὶ τοῦ ἁγ. Πνεύματος βιβλίου τοῦ ἁγ. Βασιλείου. Διὸ ματαία ἡ τοῦ Ἐράσμου ἀμφιβολία, εἰ ἀνήκει εἰς τὸν ἅγ. Βασίλειον τὸ β΄. μέρος τοῦ βιβλίου ἀπὸ τοῦ ιε΄. κεφ. μέχρι τοῦ τέλους.

ἐννοοῦσι τοὺς λόγους αὐτῶν), ἡ ὑπαρίθμησις γίγνεται π. χ. τοῦ ἀδιαιρέτου τῷ εἴδει, τοῦ εἴδους τῷ γένει, λέγει: «Ἀλλ᾽ οὐκ ἂν πιστεύσαιμι εἰς τοσοῦτον αὐτοὺς παραπληξίας ἐλαύνειν, ὥστε φάναι τὸν Θεὸν τῶν ὅλων ὥσπερ κοινότητά τινα, λόγῳ μόνῳ θεωρητήν, ἐν οὐδεμιᾷ δὲ ὑποστάσει τὸ εἶναι ἔχουσαν, εἰς τὰ ὑποκείμενα διαιρεῖσθαι· εἶτα τὴν ὑποδιαίρεσιν ταύτην καὶ ὑπαρίθμησιν λέγεσθαι». Ἔπειτα λέγει: «Εἰ δὲ τῷ Πνεύματι πρέπειν οἴονται μόνῳ τὴν ὑπαρίθμησιν, μανθανέτωσαν, ὅτι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον συνεκφωνεῖται τῷ Κυρίῳ τὸ Πνεῦμα, καθ᾽ ὃν καὶ ὁ Υἱὸς τῷ Πατρί. Τὸ γὰρ ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ὁμοίως ἐκδέδοται. Ὡς τοίνυν ἔχει ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα, οὕτω πρὸς τὸν Υἱὸν τὸ Πνεῦμα, κατὰ τὴν ἐν τῷ βαπτίσματι παραδεδομένην τοῦ λόγου σύνταξιν (Ματθ. κή. 19). Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα τῷ Υἱῷ συντέτακται, ὁ δὲ Υἱὸς τῷ Πατρί, δηλονότι καὶ τὸ Πνεῦμα τῷ Πατρί. Τίνα οὖν ἔχει χώραν τὸ μὲν συναριθμεῖσθαι, τὸ δὲ ὑπαριθμεῖσθαι λέγειν, ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ συστοιχίᾳ κατατεταγμένων τῶν ὀνομάτων; Ὅλως δέ, τί τῶν πάντων ἐξέστη ποτὲ τῆς ἑαυτοῦ φύσεως ἀριθμούμενον; . . . Εἷς Θεὸς καὶ Πατήρ, καὶ εἷς μονογενὴς Υἱός, καὶ ἓν Πνεῦμα ἅγιον . . . οὗ (ἁγίου Πνεύματος) τὴν πρὸς Πατέρα καὶ Υἱὸν οἰκείωσιν ἱκανῶς ἐμφαίνει τὸ μὴ ἐν τῷ πλήθει τῆς κτίσεως τετάχθαι, ἀλλὰ μοναχῶς ἐκφωνεῖσθαι. Οὐ γὰρ ἓν τῶν πολλῶν ἐστιν, ἀλλ᾽ ἕν ἐστι . . . Καὶ οὐκ ἐντεῦθεν μόνον τῆς κατὰ τὴν φύσιν κοινωνίας αἱ ἀποδείξεις, ἀλλ᾽ ὅτι καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι λέγεται, οὐχ ὡς τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ᾽ ὡς ἐκ τοῦ Θεοῦ προελθόν· οὐ γεννητῶς ὡς ὁ Υἱός, ἀλλ᾽ ὡς Πνεῦμα στόματος Αὐτοῦ» ([1]).

Ἐν τῷ ιθ᾽. κεφαλαίῳ δείκνυσιν ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς, ὅτι δεῖ δοξάζειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἐν τῷ κ᾽. κεφ. ἀποκρινόμενος τοῖς λόγοις τῶν αἱρετικῶν ὅτι «οὔτε δοῦλον, οὔτε Δεσπότην, (τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον) ἀλλ᾽ ἐλεύθερον,» λέγει: «Τί πλέον αὐτῶν ὀδύρωμαι; τὸ ἀμαθές, ἢ τὸ βλάσφημον;» καὶ διασαφεῖ ἀμφοτέρας ταύτας αὐτῶν

([1]) Πρβλ. τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως τὴν ὑπαγορευθεῖσαν παρὰ τοῦ ἁγιωτάτου Βασιλείου, ἣ ὑπέγραψεν Εὐστάθιος ὁ Σεβαστείας ἐπίσκοπος. Ἐπιστ. ρκέ. σελ. 216.

τὰς ἰδιότητας. Ἐν τῷ κά. καὶ κδ΄. κεφ. λέγει, ὅτι ἡ ἁγία Γραφὴ καλεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Κύριον (Θεσσαλον. Β΄. γ΄. 5. Α΄. Θεσσαλον. γ΄. 12, 13. Β΄. Κορινθ. γ΄. 17, 18.), καὶ ἀκατάληπτον ὡς ἀκατάληπτος καὶ ὁ Πατὴρ (Ἰωάν. ιδ΄. 17—19). Ἐν τῷ κγ΄. κεφαλ. δηλώσας, ὅτι δοξολογία Πνεύματός ἐστιν ἡ τῶν προσόντων Αὐτῷ ἀπαρίθμησις, ἐν τῷ κδ΄. ἐπάγει, ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐκ τῶν ἐνεργειῶν Αὐτοῦ ὀφείλει δοξάζεσθαι ὥσπερ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός.—

Ἐν τῷ κέ. κεφ. ἐπανέρχεται εἰς τὴν ἔνστασιν, ὅτι δοξολογεῖν δεῖ τὸν Πατέρα καὶ Υἱὸν ἐν ἁγίῳ Πνεύματι, ἀλλ᾽ οὐχὶ σὺν ἁγίῳ Πνεύματι: «Πῶς οὖν ἡ Γραφή, λέγουσιν, οὐδαμοῦ συνδοξαζόμενον Πατρὶ καὶ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα παρέδωκεν, ἀλλὰ πεφυλαγμένως ἐξέκλινε τό, σὺν τῷ Πνεύματι, εἰπεῖν; πανταχοῦ δὲ τὸ ἐν αὐτῷ δοξάζειν, ὡς ἁρμοδιώτερον, προετίμησεν;»

Ὁ ἅγιος Βασίλειος ἀποκρίνεται, ὅτι καὶ αὕτη καὶ ἐκείνη ἡ δοξολογία ἐστὶν ἐν τῇ χρήσει τοῖς πιστοῖς, ἀλλ᾽ οὐχ ὡρίσθη ὑπὸ τῆς ἁγίας Γραφῆς. «Ἐγὼ δὲ οὐδ᾽ ἂν αὐτὸς φαίην ἀτιμοτέρας εἶναι διανοίας παραστατικὴ τὴν ἐν συλλαβήν, ἀλλ᾽ ὑγιῶς ἐκλαμβανομένην πρὸς τὸ μέγιστον ὕψος ἀνάγειν τὰς διανοίας», καὶ τοῦτο δείκνυσιν ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς. Ἡ ἑτέρα, λέγει, δοξολογία: Δόξα τῷ Πατρὶ σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ἐστὶν ἐν χρήσει πρὸς ἔμφραξιν τῶν στομάτων τῶν ἀσεβῶν, διότι ἡ πρόθεσις σὺν ἐν τῇ Γραφῇ δηλοῖ ταὐτό, ὅπερ ὁ σύνδεσμος καί. «Πρὸς γὰρ τὸ τοῦ Σαβελλίου κακὸν ἰσοσθενῶς τῇ καὶ συλλαβῇ διελέγχειν, καὶ παραπλησίως ἐκείνῃ τὸ τῶν ὑποστάσεων ἴδιον παριστᾷν, ὡς τό· ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν· ἐξαίρετον ἔχει τῆς ἀϊδίου κοινωνίας καὶ ἀπαύστου συναφείας τὸ μαρτύριον. Ὁ γὰρ εἰπὼν σὺν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν εἶναι, ὁμοῦ τήν τε τῶν ὑποστάσεων ἰδιότητα καὶ τὸ ἀχώριστον τῆς κοινωνίας ἔδειξε». «Νῦν δέ, προστίθησιν, οὐ περὶ συλλαβῶν, οὐδὲ περὶ τοιοῦδε ἢ τοιοῦδε φωνῆς ἤχου, ὁ λόγος αὐτοῖς, ἀλλὰ περὶ πραγμάτων ἐν δυνάμει καὶ ἀληθείᾳ μεγίστην ἐχόντων διαφοράν... Ἀλλὰ τὰς γλώσσας ἂν πρόοιντο μᾶλλον, ἢ τὴν φωνὴν ταύτην δέξαιντο». Ὅπως ἐλέγξῃ τὸ ἄδικον αὐτῶν, ὁ Βασίλειος δείκνυσιν ἐν τῷ κς΄. κεφ. ὅτι ἡ πρόθεσις ἐν, ἐναντίον τῶν λόγων αὐτῶν, ἐστὶν ἐν

χρήσει παρὰ τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ καὶ ἐπὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐν τῷ κζ΄. κεφ. ἀπολογεῖται ὑπὲρ τῆς δοξολογίας: Δόξα τῷ Πατρὶ σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι—διὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς χρήσεως.

«Τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πεφυλαγμένων δογμάτων καὶ κηρυγμάτων, τὰ μὲν ἐκ τῆς ἐγγράφου διδασκαλίας ἔχομεν, τὰ δὲ ἐκ τῆς τῶν Ἀποστόλων παραδόσεως διαδοθέντα ἡμῖν ἐν μυστηρίῳ παρεδεξάμεθα· ἅπερ ἀμφότερα τὴν αὐτὴν ἰσχὺν ἔχει πρὸς τὴν εὐσέβειαν. Καὶ τούτοις οὐδεὶς ἀντερεῖ, οὐκοῦν ὅς τίς γε κατὰ μικρὸν γοῦν θεσμῶν ἐκκλησιαστικῶν πεπείραται. Εἰ γὰρ ἐπιχειρήσαιμεν τὰ ἄγραφα τῶν ἐθῶν, ὡς μὴ μεγάλην ἔχοντα τὴν δύναμιν παραιτεῖσθαι, λάθοιμεν ἂν εἰς αὐτὰ τὰ καίρια ζημιοῦντες τὸ Εὐαγγέλιον· μᾶλλον δὲ εἰς ὄνομα ψιλὸν περιϊστῶντες τὸ κήρυγμα. Οἷον (ἵνα τοῦ πρώτου καὶ κοινοτάτου πρῶτον μνησθῶ) τῷ τύπῳ τοῦ σταυροῦ τοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἠλπικότας κατασημαίνεσθαι, τίς ὁ διὰ γράμματος διδάξας; Τὸ πρὸς ἀνατολὰς τετράφθαι κατὰ τὴν προσευχήν, ποῖον ἐδίδαξεν ἡμᾶς γράμμα; Τὰ τῆς ἐπικλήσεως ῥήματα ἐπὶ τῇ ἀναδείξει τοῦ ἄρτου τῆς Εὐχαριστίας καὶ τοῦ ποτηρίου τῆς Εὐλογίας, τίς τῶν ἁγίων ἐγγράφως ἡμῖν καταλέλοιπεν; Οὐ γὰρ δὴ τούτοις ἀρκούμεθα, ὧν ὁ Ἀπόστολος ἢ τὸ Εὐαγγέλιον ἐπεμνήσθη, ἀλλὰ καὶ προλέγομεν, καὶ ἐπιλέγομεν ἕτερα, ὡς μεγάλην ἔχοντα πρὸς τὸ μυστήριον τὴν ἰσχύν, ἐκ τῆς ἀγράφου διδασκαλίας παραλαβόντες». Μνημονεύσας ὁ Βασίλειος ἔτι ἄλλων τινῶν ἱεροτελεστιῶν οἷον περί τινων ἐνεργειῶν, τῶν συνοδευουσῶν τὸ ἅγιον Βάπτισμα καὶ τὸ Μύρον, περὶ τοῦ μὴ κλίνειν γόνυ κατὰ τὰς Κυριακάς, ἐπάγει: «Εἶτα τοσούτων ὄντων ἀγράφων, καὶ τοσαύτην ἐχόντων τὴν ἰσχὺν εἰς τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον, μίαν λέξιν ἡμῖν ἐκ πατέρων εἰς ἡμᾶς ἐλθοῦσαν οὐ συγχωρήσουσιν, ἣν ἡμεῖς ἐκ τῆς ἀνεπιτηδεύτου συνηθείας ταῖς ἀδιαστρόφοις τῶν Ἐκκλησιῶν ἐναπομείνασαν εὕρομεν, οὐ μικρὸν τὸν λόγον ἔχουσαν, οὐδὲ βραχεῖαν συντέλειαν εἰς τὴν τοῦ μυστηρίου δύναμιν εἰσφερομένην;» [1]. Ἐπὶ δὲ τούτοις δεί-

---

(1) Ἅπαν τοῦτο τὸ κεφάλαιον, ἐστὶ πάνυ σπουδαῖον τῇ περὶ παραδόσεως διδασκαλίᾳ· ἀλλ' ἵνα μὴ ἐννοήσωμεν αὐτὴν ἄλλως, ἢ ὡς ἐνόει ὁ ἅγιος Βασίλειος, ὀφείλομεν μὴ ἐπιλανθάνεσθαι τῶνδε τῶν λόγων

ξας διὰ βραχέων τὴν πρὸς τὴν ἁγίαν Γραφὴν συμφωνίαν τῆς εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα δοξολογίας, ἐν τῷ κθ'. κεφ. λέγει περὶ τῶν ἀρχαίων ἐκείνων τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλων, οἵτινες ἐχρῶντο τῇ δοξολογίᾳ ἐν ἐκείνῃ τῇ μορφῇ καὶ τῇ σημασίᾳ, ἣν ἠρνοῦντο οἱ πνευματομάχοι, ἰδίως δὲ λέγει περὶ τοῦ βαπτίσαντος αὐτὸν ἐπισκόπου, περὶ Κλήμεντος τοῦ Ῥώμης, περὶ Διονυσίου καὶ Κλήμεντος τῶν Ἀλεξανδρέων, περὶ Εἰρηναίου, Ὠριγένους, Ἀφρικανοῦ, περὶ Ἀθηνογένους τοῦ μάρτυρος, περὶ Γρηγορίου τοῦ θαυματουργοῦ, περὶ Φιρμιλιανοῦ καὶ Μελετίου.

Τέλος ἐν τῷ λ'. κεφαλαίῳ πάνυ ζωηρῶς ἐξεικονίζει τὴν ἐπὶ τοῦ χρόνου αὐτοῦ ἀθλίαν κατάστασιν τῆς Ἐκκλησίας, παραβάλλων αὐτὴν πρὸς πλοῖον, φερόμενον ὑπὸ τῶν κυμάτων ἐν δεινοτάτῳ κλύδωνι. Τοιαύτη ἡ ὑπόθεσις τοῦ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος βιβλίου!

Ἐν τοῖς δογματικοῖς συγγράμμασι τάσσονται, ὡς ἐκ τῆς ὑποθέσεως αὐτῶν, καὶ τινες ὁμιλίαι, οἷαι αἱ: κατὰ Σαβελλιανῶν καὶ Ἀρείου καὶ τῶν Ἀνομοίων περὶ τῆς θεότητος τοῦ ἁ-

αὐτοῦ: «Πίστις μὲν οὖν ἐστι συγκατάθεσις ἀδιάκριτος τῶν ἀκουσθέντων ἐν πληροφορίᾳ τῆς ἀληθείας τῶν κηρυχθέντων Θεοῦ χάριτι... φανερὰ ἔκπτωσις πίστεως καὶ ὑπερηφανίας κατηγορία, ἢ ἀθετεῖν τι τῶν γεγραμμένων, ἢ ἐπεισάγειν τῶν μὴ γεγραμμένων» (περὶ πίστ. §. 1. Τ. Β'. σ. 224). Τὸ αὐτὸ λέγει ἐν τῷ ἐπιλόγῳ τῶν ἠθικῶν ὅρων. Συνῳδὰ τούτοις λέγει ὁ θεῖος Πατὴρ περὶ τῶν δογμάτων: «Ἄλλο γὰρ δόγμα, καὶ ἄλλο κήρυγμα. Τὸ μὲν γὰρ σιωπᾶται, τὰ δὲ κηρύγματα δημοσιεύεται», καθιστᾷ διὰ τούτου δῆλον, ὅτι ὑπὸ τὰ δόγματα τῆς παραδόσεως οὐ νοοῦνται παρ' αὐτῷ ἰδιαίτερα ἄρθρα τῆς πίστεως, μὴ ἐρειδόμενα ἐπὶ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' αἱ διασαφητικαὶ ἐκεῖναι ἐνέργειαι καὶ ἔννοιαι, αἵτινες ἀπεκρύπτοντο τῶν κατηχουμένων καὶ τῶν ἐθνικῶν. Αὐτὸς ὁ ἅγιος Βασίλειος ἀπαριθμεῖ ἡμῖν τὰ ἀντικείμενα τῆς παραδόσεως, καὶ τοῦτο δηλοῖ τὴν σημασίαν τοῦ παρ' αὐτῷ καλουμένου δόγματος. Γνωστὸν καὶ τοῦτο, ὅτι τοῖς ἐθνικοῖς καὶ τοῖς Κατηχουμένοις οὐκ ἀπέκρυπτον τὰς περὶ πίστεως στοιχειώδεις ἐννοίας, γνωστὰς οὔσας ἐκ τῆς γενικῆς ἐννοίας, ἐν μέρει δ' ἐκ τῆς ἱστορίας. Τὰς δὲ πλήρεις ἐρεύνας περὶ πίστεως κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς Γραφῆς, ὥσπερ καὶ τὰς ἱεροπραξίας, τὰς τὴν βαθεῖαν τοῦ μυστηρίου ἔννοιαν δηλούσας, προετίθεσαν τῇ θεωρίᾳ τῶν πιστευσάντων.

γίου Πνεύματος, εἰς τό: ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος περὶ τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, περὶ πίστεως, ἢ περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, ἡ ὁμιλία, ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός (1). Ἐν τῇ ὁμιλίᾳ περὶ τοῦ βαπτίσματος, προτρέπων τοὺς συγχρόνους αὐτῷ μὴ ἀναβάλλειν τὸ βάπτισμα, λέγει περὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ: «Ὢ τοῦ θαύματος! ἀνακαινίζῃ μὴ χωνευόμενος· ἀναπλάττῃ μὴ συντριβόμενος· θεραπεύῃ μὴ ὀδυνώμενος, καὶ οὐ λογίζῃ τὴν χάριν; . . . Βάπτισμα αἰχμαλώτοις λύτρον, ὀφλημάτων ἄφεσις, θάνατος ἁμαρτίας, παλιγγενεσία ψυχῆς, ἔνδυμα φωτεινόν, σφραγὶς ἀνεπιχείρητος, ὄχημα πρὸς οὐρανόν, βασιλείας πρόξενον, υἱοθεσίας χάρισμα» (2). Τινὲς τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ περιέχουσι δογματικὰς διδασκαλίας· τοιαύτη ἡ λή. πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Γρηγόριον περὶ διαφορᾶς οὐσίας καὶ ὑποστάσεως, καί τινες ἄλλαι, ἐν αἷς ἀποφαίνεται περὶ τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἢ περὶ τῆς προσωπικῆς Αὐτῶν ὑπάρξεως (3). Ἡ ἐπιστολὴ (ρκε΄.) μετὰ τοῦ ἀντιγράφου τῆς πίστεως· ἐπιστολαί τινες κατὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀπολλιναρίου περὶ τῆς ἐνσαρκώσεως (4)· ἡ ἐπιστολὴ πρὸς Καισαρίαν Πατρικίαν (ϛγ)· περὶ μεταλήψεως Μυστηρίων, κτλ.

§. 139. Βασίλειος ὁ μέγας ὡς ἑρμηνευτὴς τῆς ἁγίας Γραφῆς.

III. Ὁ ἅγιος Βασίλειος ἀρκούντως ἠσχολήθη καὶ περὶ τὴν ἑρμη-

(1) Ὁμιλ. κδ΄. ιστ΄. ιέ. θ΄.—

(2) Σελ. 115-117.

(3) Ἐπ. ή. τοῖς Καισαρεῦσιν· ἀπολογία περὶ τῆς ἀποχωρήσεως καὶ περὶ πίστεως. νδ΄. ἐπιστ. Κανονικαῖς· ριγ΄. τοῖς ἐν Ταρσῷ πρεσβυτέροις· σί. τοῖς κατὰ Νεοκαισάρειαν λογιωτάτοις· ρπθ΄. Εὐσταθίῳ ἀρχιϊατρῷ· σιδ΄. Τερεντίῳ κόμητι· σκϛ΄. τοῖς ὑφ' ἑαυτὸν ἀσκηταῖς· σλϛ΄. Ἀμφιλοχίῳ, ἐπισκόπῳ Ἰκονίου· σνή. Ἐπιφανίῳ ἐπισκόπῳ. Ὡσαύτως ἐπ. θ΄, ρέ, ριδ΄, ρνθ΄, ροέ.

(4) Ἐπιστ. σξά. τοῖς ἐν Σωζοπόλει· σξβ΄. Οὐρβικίῳ μονάζοντι· σξγ΄. τοῖς Δυτικοῖς· σξέ. Εὐλογίῳ καὶ Ἀλεξάνδρῳ καὶ Ἁρποκρατίωνι, ἐπισκόποις Αἰγύπτου ἐξορισθεῖσι.

νείαν τῆς ἁγίας Γραφῆς. Γεώργιος ὁ Σύγκελος γράφει: «ἐν ἑνὶ δὲ ἀντιγράφῳ λίαν ἠκριβωμένῳ κατά τε στιγμὴν καὶ προσῳδίαν, ἐκ τῆς ἐν Καισαρείᾳ τῆς Καππαδοκίας ἐλθόντι εἰς ἐμὲ βιβλιοθήκης, ἐν ᾧ καὶ ἐπεγέγραπτο, ὡς ὁ μέγας καὶ θεῖος Βασίλειος τά, ἐξ ὧν ἐκεῖνο ἀπεγράφη, ἀντιβαλών, διωρθώσατο βιβλία. Ἐν τούτῳ τοίνυν εὗρον κή. ἔτη τῆς βασιλείας Φακεέ» (1). Ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ ἁγίου Βασιλείου μέχρις ἡμῶν ἀφίκοντο μόνον ἴχνη τοῦ σοφοῦ αὐτοῦ πονήματος τῆς πίστεως, ἀλλ' οὐχὶ αὐτὸ τὸ πόνημα (2).

Ἐκ τῶν ἑρμηνευτικῶν ἔργων τοῦ ἁγίου Βασιλείου κατ' ἐξοχὴν ἐδόξασαν αὐτὸν αἱ ἐννέα ὁμιλίαι εἰς τὴν ἑξαήμερον (3). Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς γράφει: «Ὅταν τὴν ἑξαήμερον αὐτοῦ μεταχειρίζωμαι καὶ διὰ γλώσσης φέρω, μετὰ τοῦ Κτίστου γίνομαι, καὶ γινώσκω κτίσεως λόγους, καὶ θαυμάζω τὸν Κτίστην πλέον ἢ πρότερον, ὄψει μόνῃ διδασκάλῳ χρώμενος» [*]. Τοῦτο δη-

---

(1) Σύγκ. χρονογρ. σελ. 382. Bon.—

(2) Ἐν τῷ β'. κατὰ Εὐνομίου βιβλίῳ γράφει: «Ἀλλὰ καὶ τοῖς Ἐφεσίοις ἐπιστέλλων (ὁ Ἀπόστολος Παῦλος) ὡς γνησίως ἡνωμένοις τῷ Ὄντι δι' ἐπιγνώσεως, ὄντας αὐτοὺς ἰδιαζόντως ὠνόμασεν, εἰπών: τοῖς ἁγίοις τοῖς οὖσι, καὶ πιστοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Οὕτω γὰρ καὶ οἱ πρὸ ἡμῶν παραδεδώκασι, καὶ ἡμεῖς ἐν τοῖς παλαιοῖς τῶν ἀντιγράφων εὑρήκαμεν» (κεφ. ιθ'.).—

(3) Hieron. de vir. illustr. c. CXVI. Cassiodor. instit., cap. I. Εἰς τὴν ἀρμεν. γλῶσσαν μετεφράσθησαν κατὰ τὸν ε'. αἰῶνα. Ἡ μετάφρασις αὕτη ἐξεδόθη ἐν Βενετίᾳ τῷ 1830.

[*] Ἴδ. καὶ Γρηγορ. Νύσ. εἰς τὴν Ἑξαήμ. Τ. Α. σελ. 5, ἔνθα λέγων, ὅτι οὐ βούλεται «ἀντιδογματίζειν τῷ ἁγίῳ Βασιλείῳ περὶ τῶν κατὰ τὴν κοσμογονίαν αὐτῷ φιλοσοφηθέντων», προστίθησιν· «ἀλλ' ἐκεῖνα μὲν κεκρατήσθω, καὶ μόνης τῆς θεοπνεύστου διαθήκης τὰ δευτερεῖα φερέσθω». «Αἱ ὁμιλίαι αὗται, λέγει ὁ κλεινὸς Βιλλεμαῖνος, ἐκτὸς τῶν φυσικῶν πλανῶν, κοινῶν ἄλλως οὐσῶν ἁπάσῃ τῇ ἀρχαιότητι, περιλαμβάνουσι πολλὰς ὀρθὰς εἰδήσεις, λαμπρὰς καὶ ἀκριβεῖς περιγραφάς. Νομίσειεν ἄν τις ἀναγινώσκειν ἐνίοτε ὡραίας σελίδας, ἀποσπασθείσας ἐκ τῶν Μελετῶν τῆς φύσεως· ὁρᾷ τις τὴν αὐτὴν φροντίδα, ἵνα καταδειχθῇ ἁπανταχοῦ ὁ Θεὸς ἐν τοῖς ἔργοις Αὐτοῦ, τὴν αὐτὴν μετάρσιον καὶ περιπαθῆ φαντασίαν, ἵνα ὑψωθῇ μέχρι τῆς ἀ-

λοῖ, ὅτι ὁ ἅγιος Βασίλειος ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ αὐτοῦ συνήνωσεν εἰς τὰς συντόμους ἐκφράσεις τοῦ Συγγραφέως τῆς Γενέσεως βαθείας φιλοσοφικὰς καὶ φυσικὰς ἐρεύνας περὶ τῆς φύσεως, ἐξέθηκε δὲ αὐτὰς μετὰ ζωηρότητος ἰδιαζούσης ἱερῷ ῥήτορι, καὶ οὕτως ἀπεκάλυψε τῷ ὀφθαλμῷ τῆς διανοίας τὴν ἀπερίγραπτον δόξαν τοῦ Ποιητοῦ τοῦ σύμπαντος. Ὁ ἅγιος Ἀμβρόσιος ἐχειραγωγεῖτο ὑπὸ τούτων τῶν ὁμιλιῶν τοῦ Οὐρανοφάντορος εἰς τὴν ἐν τοῖς ἓξ βιβλίοις περὶ τῆς Ἑξαημέρου συγγραφὴν αὐτοῦ (¹).

Ὡς αἱ ὁμιλίαι εἰς τὴν Ἑξαήμερον, οὕτω καὶ αἱ εἰς τοὺς ψαλμοὺς (²) ἐξεφωνήθησαν ὑπὸ τοῦ θείου Πατρὸς ἐπ' ἐκκλησίας, καὶ

γαθότητος τοῦ Δημιουργοῦ, τὴν αὐτὴν λεπτότητα περὶ τὴν ἔκφρασιν, ἵνα καταστῇ ἡ ἀγαθότης αὕτη καταληπτὴ καὶ ἀγαπητή. Ὁ ἀναγινώσκων τοιούτους λόγους οὐ δύναται μὴ θαυμάσαι τὸν ἑλληνικὸν ἐκεῖνον λαόν, παρ' ᾧ ὑπῆρχον τεχνῖται ἁπλοῖ καὶ ἐργάται ἡμερόβιοι, οἵτινες, ὡς αὐτὸς ὁ ῥήτωρ λέγει, συνεκινοῦντο ὑπὸ τοιούτων διδαχῶν, καὶ ἀνταπεκρίνοντο διὰ χειροκροτήσεων καὶ δακρύων». Ἀναφέρων καὶ ἄλλα τινὰ τεμάχια ἐκ τῶν ὁμιλιῶν τούτων, ὅπως δείξῃ τὴν χάριν καὶ τὴν ἀπαράμιλλον εὐγλωττίαν τοῦ Οὐρανοφάντορος, ἐπάγει τάδε: «Ἡ τρυφερὰ καὶ γραφικὴ αὕτη φαντασία ἀπαντᾷ ἐν ἅπασι τοῖς ἄλλοις λόγοις τοῦ ἁγίου Βασιλείου, ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ, ἐν ταῖς ἐλαχίσταις τῶν συγγραφῶν» (Tableau de l' éloquence Chrétienne au quatrième Siècle p. 116-120). Σ. Μ.—

(¹) Τῇ ά. ὁμιλίᾳ τοῦ Βασιλείου ἀνταποκρίνονται παρὰ τῷ Ἀμβροσίῳ τὰ ἓξ κεφάλαια τοῦ ά. Βιβλίου· τῇ β΄. τὰ τέσσαρα τελευταῖα κεφάλαια τοῦ ά. βιβλίου· ἡ τρίτη ὁμιλία περιέχεται ἐν τῷ β΄. βιβλίῳ· ἡ τετάρτη ἐν τοῖς τέσσαρσι κεφαλαίοις τοῦ γ΄. βιβλίου· ἡ πέμπτη ἐν τοῖς λοιποῖς κεφαλαίοις· τῇ ἕκτῃ ἀνταποκρίνεται τὸ δ΄. βιβλίον, καὶ οὕτω καθεξῆς.

(²) Ὁμιλ. εἰς τοὺς ψαλμ. ά, ζ΄, ιδ΄, κή, κθ΄, λβ΄, λγ΄, μδ΄, μέ, μή, νθ΄, ξά, ριδ΄, ριέ. Ἴδ. Γρηγόρ. Νύσ. κατὰ τοκιζόντων Τ. 2. σελ. 224. Ὁ ἅγιος Βασίλειος ἔγραψε πολλῷ πλείονας ὁμιλίας εἰς τοὺς Ψαλμούς, ἢ ὅσαι νῦν εἰσι γνωσταί. Ἐν τοῖς χειρογρ. τῆς βιβλιοθ. τῆς συνοδ. ἐν Μόσχᾳ ὑπάρχουσι cod. X. 14. XI. ὁμιλ. 1. εἰς τὸν ιδ΄. ψαλμ., ὁμιλ. 1. εἰς τὸν κή., εἰς τὸν λζ΄, εἰς τὸν ριέ, ὡσαύτως in cod. 17. saec. XI. in cod. 21 et 22. saec. XI vel XII. Ἐν τῷ τελευταίῳ οὐκ ἔστιν εἰς τὸν κή. ψαλμ.

διὰ τοῦτο μετὰ τῆς ἑρμηνείας περιέχουσι παραινέσεις, παραμυθίας, καὶ διδασκαλίας. Ἐν τῇ πρώτῃ ὁμιλίᾳ ἐξεικονίζεται ἐξαιρέτως ἡ ἀξία τῶν ψαλμῶν [*]. Ἡ ὁμοιότης χωρίων τινῶν τῆς τοῦ Βασιλείου ἑρμηνείας πρὸς τὴν τοῦ Εὐσεβίου ἐξηγεῖται ἐκ τούτου, ὅτι ἀμφότεροι οἱ ἑρμηνευταὶ ἐχρῶντο μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ πηγῇ — τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ Ὠριγένους.

Ἡ ἑρμηνεία εἰς τὰ 16 κεφάλαια τοῦ προφήτου Ἡ σ α ΐ ο υ ἐστὶν ἔργον τοῦ ἁγίου Βασιλείου, ὡς μαρτυροῦσιν οἱ ἀρχαῖοι [1], ἐν μέρει

Περὶ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν χειρογράφων ἴδ. Fabric. Biblioth. 9, p. 20-21. Ἑπτὰ καὶ δέκα ὁμιλ. εἰς τοὺς ψαλμ. σλαβιστὶ ἐν χειρογρ. τοῦ ις΄. αἰῶνος παρὰ τῷ κόμητι Ταλστόη (I, 54).

[*] Ἡ ἀρχὴ τῆς εἰς τὸν πρῶτον ψαλμὸν ὁμιλίας ἐστὶν ὡς πρόλογος, ἐν ᾧ ὁ θεῖος Πατὴρ ποιεῖται λόγον περὶ τῶν ψαλμῶν καθόλου, καὶ περιγράφει τὸ ἔξοχον, τὸ ὡραῖον καὶ τὸ ὠφέλιμον αὐτῶν. Ἐν αὐτοῖς εὑρίσκει ἡνωμένα ἅπαντα τὰ πλεονεκτήματα τὰ ἐν τοῖς ἄλλοις βιβλίοις τῆς ἁγίας Γραφῆς, ἱστορικοῖς, ἠθικοῖς, καὶ προφητικοῖς σποράδην εὑρισκόμενα. «Πᾶσα γραφή, λέγει, θεόπνευστος καὶ ὠφέλιμος, διὰ τοῦτο συγγραφεῖσα παρὰ τοῦ Πνεύματος, ἵν', ὥσπερ ἐν κοινῷ τῶν ψυχῶν ἰατρείῳ, πάντες ἄνθρωποι τὸ ἴαμα τοῦ οἰκείου πάθους ἕκαστος ἐκλεγώμεθα . . . Ἄλλα μὲν οὖν προφῆται παιδεύουσι, καὶ ἄλλα ἱστορικοί, καὶ ὁ νόμος ἕτερα, καὶ ἄλλα τὸ εἶδος τῆς παροιμιακῆς παραινέσεως. Ἡ δὲ τῶν ψαλμῶν βίβλος τὸ ἐκ πάντων ὠφέλιμον περιείληφε. Προφητεύει τὰ μέλλοντα· ἱστορίας ὑπομιμνήσκει· νομοθετεῖ τῷ βίῳ· ὑποτίθεται τὰ πρακτέα· καὶ ἁπαξαπλῶς κοινὸν ταμιεῖόν ἐστιν ἀγαθῶν διδαγμάτων, τὸ ἑκάστῳ πρόσφορον κατὰ τὴν ἐπιμέλειαν ἐξευρίσκουσα . . . Ψαλμὸς γαλήνη ψυχῶν, βραβευτὴς εἰρήνης, τὸ θορυβοῦν καὶ κυμαῖνον τῶν λογισμῶν καταστέλλων. Μαλάσσει μὲν γὰρ τῆς ψυχῆς τὸ θυμούμενον, τὸ δὲ ἀκόλαστον σωφρονίζει. Ψαλμὸς φιλίας συναγωγός, ἕνωσις διεστώτων, ἐχθραινόντων διαλλακτήριον . . . Ψαλμὸς δαιμόνων φυγαδευτήριον, τῆς τῶν ἀγγέλων βοηθείας ἐπαγωγή· ὅπλον ἐν φόβοις νυκτερινοῖς, ἀνάπαυσις κόπων ἡμερινῶν· νηπίοις ἀσφάλεια, ἀκμάζουσιν ἐγκαλλώπισμα, πρεσβυτέροις παρηγορία, γυναιξὶ κόσμος ἁρμοδιώτατος. Τὰς ἐρήμους οἰκίζει, τὰς ἀγορὰς σωφρονίζει· εἰσαγομένοις στοιχείωσις, προκοπτόντων αὔξησις, τελειουμένων στήριγμα, Ἐκκλησίας φωνή. Οὗτος τὰς ἑορτὰς φαιδρύνει, οὗτος τὴν κατὰ Θεὸν λύπην δημιουργεῖ . . .» Σ. Μ.

[1] Ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής, Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, Συμε

δὲ καὶ αὐτὸ τὸ περιεχόμενον ([1]). Ἀλλὰ καὶ ἡ λέξις καὶ τὸ περιεχόμενον δεικνῦσιν, ὅτι ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ ταύτῃ οὐχὶ τοσοῦτον ἐκοπίασεν, ὅσον ἐν τῇ εἰς τὴν Ἑξαήμερον. Καὶ ἐνταῦθα ὡς διδάσκαλος ἐχρησίμευσεν αὐτῷ ὁ Ὠριγένης [α].

§. 140. Διδάσκαλος τῆς εὐσεβείας· παιδαγωγικὸν σύγγραμμα· ἀσκητικὰ συγγράμματα· πνεῦμα τοῦ διδασκάλου τῆς εὐσεβείας.

IV. Μεταβαίνοντες εἰς τὰ ἰδίως ἠθικὰ συγγράμματα τοῦ Βασιλείου, ὀφείλομεν σημειῶσαι: ά.] τὸ παιδαγωγικὸν σύγγραμμα τοῦ μεγάλου διδασκάλου: «Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων (παραίνεσις)». Τοῦτο δικαίως ἐθεωρήθη κλασικὸν σύγγραμμα διὰ τὰ χριστιανικὰ διδασκαλεῖα([2]). 6΄.] οἱ σύγχρονοι ἔτι τῷ Βασιλείῳ ἐγίνωσκον τὰ ἀσκητικὰ αὐτοῦ συγράμματα. Ὁ Π. Φώτιος περὶ πλείστου ἐποιήσατο τὰ δύο ἀσκητικὰ βιβλία τοῦ θείου Πατρός, κατατάσσων ἐν αὐτοῖς: ά.] τὰς εἰσαγωγι-

---

ων ὁ Λογοθέτης, ὁ Ταράσιος, καὶ ἄλλοι· ἴδ. Garnieri Præf. in I. tom. p. 59. Ὁ Γαρνιέρος τὸ μὲν πρῶτον ἀμφέβαλλε περὶ τῆς γνησιότητος τῆς ἑρμηνείας ταύτης καὶ κατέταξεν αὐτὴν ἐν τῇ προσθήκῃ τοῦ Α. τόμου· ἔπειτα δὲ ἀπέβαλε τὴν γνώμην ταύτην. Ἴδ. Vita S. Basilii c. XLII. p. 179.

([1]) Ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ ταύτῃ, ὡς καὶ ἐν τῇ Ἑξαημέρῳ λίαν ἀσχολεῖται περὶ τὴν θεωρίαν τῆς φύσεως καὶ ἰδίως τοῦ βασιλείου τῶν ζώων (σ. 414, 434, 477-78, 500, 503, 529, 531). Λέγει περὶ τοῦ Μωϋσέως (σ. 382) αὐτὸ ἐκεῖνο, ὅπερ καὶ ἐν τῇ Ἑξαημέρῳ (σ. 2). Ἀνασκευάζει τοὺς Ἀνομοίους καὶ τοὺς Πνευματομάχους (σελ. 531). Ὁ δὲ Συγγραφεὺς Καππαδόκης (σ. 569) καὶ Ἐπίσκοπος (477).

[α] Φαίνεται, ὅτι ὁ ἅγιος Βασίλειος συνέταξεν ὑπόμνημα εἰς τὸν Δανιήλ. Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο ἀναγινώσκεται ἐν τῇ Σειρᾷ τῶν Πατέρων εἰς τὸν Δανιήλ, τῇ δημοσιευθείσῃ ὑπὸ τοῦ Μαΐου, tom. I. Script. Veter., pag. 48. Σ. Μ.—

([2]) Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἦν ἐν τῶν ἐκδοθέντων τὸ πρῶτον. Ἡ ἔκδοσις αὐτοῦ ὁτὲ μὲν ἑλληνιστί, ὁτὲ δὲ λατ. καὶ ἄλλοτε ἐν ἀμφοτέραις ταῖς γλώσσαις ἐπανελήφθη διακοσιάκις· μετεφράσθη εἰς ἁπάσας τὰς εὐρωπαϊκὰς καί τινας ἀνατολικὰς γλώσσας. Harles in Fabric. Bibl. 9, p. 31—32.—

κὰς περὶ πίστεως καὶ κρίματος Θεοῦ προδιατυπώσεις· β΄.] τὰ ἠθικά· γ΄.] τοὺς κατὰ πλάτος καὶ κατ' ἐπιτομὴν ὅρους· Ἅπαντα ταῦτα τὰ συγγράμματα ἀνέγνω ὁ Φώτιος καὶ ἐπῄνεσε τὴν σαφήνειαν καὶ τὴν δύναμιν αὐτῶν (¹). Εἰς τὰ γνήσια ἐπ' ἴσης συγγράμματα τοῦ ἁγίου Βασιλείου κατατάσσονται αἱ τρεῖς εἰσαγωγικαὶ ἀσκητικαὶ προδιατυπώσεις, ὡς ἀποδεικνύουσιν ἥ τε λέξις αὐτῶν καὶ τὰ ἀρχαῖα χειρόγραφα· οὐχὶ δὲ καὶ αἱ γνωσταὶ ἐκ τῆς σλαβικῆς μεταφράσεως ἀσκητικαὶ διατάξεις διὰ τοὺς ἐν κοινοβίῳ καὶ κατὰ μόνας ἐνασκουμένους, οἱ δύο ἀσκητικοὶ λόγοι καὶ τὰ ἐπιτίμια (²).

(¹) Ἀνάγν. 191. σελ. 494-495. Ὁ Φώτιος ἀνέγνω ἅπαντα ταῦτα τὰ συγγράμματα ὑπὸ τὸ ὄνομα: ἀσκητικὰ ἐν δυσὶ λόγοις. Ἐν μὲν τῷ πρώτῳ λόγῳ ἦσαν τρεῖς ὑποδιατυπώσεις: περὶ τῆς αἰτίας καὶ τοῦ κινδύνου τῆς τοσαύτης τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ ἑκάστου πρὸς τὸν ἕτερον διαφωνίας τε καὶ διαστάσεως· περὶ τοῦ ὅτι πάσης ἐντολῆς Θεοῦ παράβασις σφοδρῶς καὶ φοβερῶς ἐκδικεῖται· περὶ τῆς εὐσεβοῦς πίστεως ἡμῶν, ἤτοι τῆς εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Τριάδα καθαρᾶς ἡμῶν καὶ εἰλικρινοῦς ὁμολογίας. Ἐν δὲ τῷ β΄. λόγῳ ἦσαν οἱ κατὰ πλάτος καὶ κατ' ἐπιτομὴν ὅροι. Ἐντεῦθεν δῆλον, ὅτι αὐτὰ τὰ συγγράμματα εἶχεν ὑπ' ὄψει ὁ Ἱερώνυμος (de Script. Eccles. c. LXVI.), κατατάσσων ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Βασιλείου τὰ ἀσκητικά. Ὁ Ρουφῖνος μνημονεύει τῶν μοναχικῶν ὅρων τοῦ Βασιλείου, καὶ προστίθησιν, ὅτι πολλοὺς τούτων μετέφρασε (Hist. Eccl. l. II. c. IX.). Ἡ τοῦ Ρουφίνου μετάφρασις τῶν 203 ἀποκρίσεων τοῦ Βασιλείου ἐστὶ γνωστὴ καὶ νῦν (in cod. regularum, ed a Halstenio, August. Vindel. 1759). Ὁ Κασσιανὸς (inst. præf. p. 2.) ποιεῖται λόγον περὶ τῶν ἀποκρίσεων τοῦ ἁγίου Βασιλείου τῶν γενομένων κατ' αἴτησιν τῶν μοναχῶν. Ἡ συρ. μετάφρ. τῶν κατ' ἐπιτ. καὶ κατὰ πλάτος ἀποκρ. ἐστὶ γνωστὴ ἐκ χειρογρ. τοῦ 769 (Maii collect. Vet. Auct. T. 5. p. 44).

(²) Op. S. Basilii T. 2. Ἀδύνατον παραδέξασθαι ὡς ἔργον τοῦ Βασιλείου 1] τὰς διατάξεις διὰ τοὺς ἐν κοινοβίῳ καὶ κατὰ μόνας ἐνασκουμένους (σελ. 533)· διότι α΄.] ἐν αὐτοῖς ἀπαντῶσιν ἀντιφάσεις πρὸς τοὺς ὅρους τοῦ ἁγ. Βασιλείου. Ὁ μέγας διδάσκαλος ἡγεῖται τὸν ἐρημικὸν βίον ἐπικίνδυνον, καὶ ἀντέπραττεν αὐτῷ, ἐνταῦθα δ' ἐξαίρεται. β΄.] τὸ πνεῦμα τῶν κανόνων τούτων οὐκ ἔστι ταὐτὸ τῷ ἐν τοῖς γνησίοις κανόσι τοῦ θείου Πα-

Ἐν συγκρίσει πρὸς ἄλλους διδασκάλους ὁ μέγας Βασίλειος συνέγραψε, λαμβανομένων ὑπ᾽ ὄψει καί τινων ὁμιλιῶν αὐτοῦ(¹), καί τινων ἐπιστολῶν, ὀλίγα ἠθικὰ συγγράμματα(²). Ἀλλ᾽ ὀλίγοι εἰσέδυσαν

πρός. γ΄.] τίνος ἕνεκεν ὁ ἅγ. Βασίλειος ποιεῖται λόγον ἐν ταῖς διατάξεσι ταύταις περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως, περὶ ἧς ἐλάλησε καὶ ἀλλαχοῦ; Τοὺς κανόνας τούτους εἶχεν ὑπ᾽ ὄψει ὁ Σωζόμενος, λέγων, ὅτι «τινὲς ἰσχυρίζοντο τὴν ἐπιγεγραμμένην Βασιλείου τοῦ Καππαδόκου ἀσκητικὴν βίβλον γραφὴν εἶναι Εὐσταθίου τοῦ τὴν ἐν Σεβαστείᾳ τῆς Ἀρμενίας Ἐκκλησίαν ἐπιτροπεύσαντος» (Ἐκκλ. ἱστορ. γ΄. 34). Τὸ πνεῦμα τῶν προδιατυπώσεων ἀνήκει τέλεον εἰς τὸν Σεβαστείας Εὐστάθιον· 2] τοὺς δύο ἀσκητικοὺς λόγους τοὺς μετὰ τὰ ἠθικὰ τασσομένους (σ. 318-26), διότι ἐν αὐτοῖς ὁ μοναχικὸς βίος καλεῖται φιλοσοφικός, οὐ καλοῦντος αὐτὸν οὕτως τοῦ Οὐρανοφάντορος· συνεχῶς ἐπαναλαμβάνονται αἱ λέξεις: καθηγούμενος, προηγούμενος, συνοδία, αἷς οὐδέποτε ἐχρῆτο ὁ μέγας διδάσκαλος. 3] ὡσαύτως τὰ 60 ἐπιτίμια εἰς τοὺς μοναχοὺς καὶ τὰ 19 εἰς τὰς κανονικὰς (Μοναχὰς) (σελ. 520—32). Τούτων ἡ γλῶσσά ἐστι πάντη διάφορος τῆς τοῦ Βασιλείου. Πιθανόν, ὅτι τούτων τινὰ διὰ ζώσης φωνῆς παρεδόθησαν ἐν τοῖς μοναστηρίοις τοῖς ἱδρυθεῖσιν ὑπὸ τοῦ θείου Πατρός, καὶ ἔπειτα ἐγράφησαν ὑπὸ ἄλλων· ἐκ τούτου δὲ καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν οὐκ ἔστιν ἐν ἅπασι τοῖς χειρογράφοις ὁ αὐτός. π.χ. ἐν τοῖς δυσὶ συνοδ. ἑλλην. ἀντιγρ. τοῦ ιά. αἰῶνος, τοῖς ἀντιγραφεῖσιν ἐξ ἀρχαίου ἀπογράφου τῆς Καισαρείας (cod. 27—29) ἐγράφησαν μόνον αἱ 7 τελευταῖαι ἀπαγορεύσεις τοῖς μοναχοῖς, οὐδαμῶς δ᾽ ὑπάρχουσιν ἀπαγορεύσεις ταῖς μοναχαῖς. Τοὐναντίον ἐν τῷ ἀρχαιοτάτῳ σλαβικῷ ἀπογράφῳ τῶν Κανόνων καὶ ἐν τοῖς σλαβικοῖς ἀπογράφοις τῶν συγγραμμάτων τοῦ ἁγίου Βασιλείου (Ἀναδ. 2 ἀπόγρ.) οὐχ εὕρηνται αἱ 7 αὗται ἀπαγορεύσεις, τέθεινται δὲ πᾶσαι αἱ ἄλλαι. Ἐκ τούτου εἰσὶ διαφοραὶ καὶ ἐν τῇ ἀναγνώσει (ἴδ. cod. Taurin. 19. Bibl. Taurin. p. 183). 4] τὸ βιβλίον περὶ Παρθενίας πρὸς Λητόϊον ἐπίσκοπον Μελητίνης (T. 3, p. 589, ἐν σλαβ. μεταφρ. παρὰ Τολστόη ἐκ χειρογρ. τοῦ ις΄. καὶ ιζ΄. αἰῶνος 1, 415, 11—56) ἐστὶ σύγγραμμα πάνυ ἀρχαῖον, ἀλλ᾽ οὐκ ἀνήκει εἰς τὸν μ. Βασίλειον — ὡς ἔκ τε τῆς λέξεως καὶ τοῦ περιεχομένου γίγνεται δῆλον, καὶ διότι ὁ Λητόϊος, ὅστις ἐν αὐτῷ τῷ συγγράμματι καλεῖται ἐπίσκοπος καὶ φίλος προὐχειρίσθη εἰς ἐπίσκοπον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Οὐρανοφάντορος. —

(¹) Αἱ δύο ὁμιλίαι περὶ νηστείας, εἰς τό: πρόσεχε σεαυτῷ· περὶ εὐχαριστίας· κατὰ πλουτούντων· ἐν λιμῷ

οὕτω βαθέως εἰς τὰς βάσεις τῆς ἠθικῆς, ὡς ὁ Οὐρανοφάντωρ. Ὁ μέγας οὗτος Πατὴρ ἐκτίθησι σαφῶς τὴν Εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς ἠθικῆς, καὶ σπουδάζει ἀναγαγεῖν τοὺς μερικοὺς κανόνας τῆς ἠθικῆς εἰς γενικὰς ἀρχάς.

1] Προὔθηκε τὰς βάσεις ἐκείνας τῆς ἠθικῆς, ἐξ ὧν δέον ἀποκαλύπτεσθαι ἔν τε τῷ βίῳ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ τοὺς μερικοὺς κανόνας τοῦ χριστιανικοῦ βίου. Μεθ᾽ ἡλίκης λαμπρότητος ἐξεικονίζει τὸ ἰδεατὸν τοῦ χριστιανικοῦ βίου ἐν τῷ ἐπιλόγῳ τῶν ἠθικῶν αὐτοῦ!

« Τί ἴδιον, λέγει, Χριστιανοῦ; πίστις δι᾽ ἀγάπης ἐνεργουμένη. Τί ἴδιον πίστεως; Ἀδιάκριτος πληροφορία τῆς ἀληθείας τῶν θεοπνεύστων ῥημάτων, οὐδενὶ λογισμῷ, οὔτε ὑπὸ φυσικῆς ἀνάγκης εἰσαγομένῳ, οὔτε πρὸς εὐσέβειαν ἐσχηματισμένῳ, διασκλευομένη. Τί ἴδιον πιστοῦ; τὸ ἐν τοιαύτῃ πληροφορίᾳ συνδιατίθεσθαι τῇ δυνάμει τῶν εἰρημένων, καὶ μηδὲν τολμᾶν ἀθετεῖν, ἢ ἐπιδιατάσσεσθαι. Εἰ γὰρ πᾶν, ὃ οὐκ ἐκ πίστεως, ἁμαρτία ἐστίν, ὥς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἡ δὲ πίστις ἐξ ἀκοῆς, ἡ δὲ ἀκοὴ διὰ ῥήματος Θεοῦ (Ρωμ. ιδ´. 13. ι. 17), πᾶν τὸ ἐκτὸς τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, οὐκ ἐκ πίστεως ὄν, ἁμαρτία ἐστι. Τί ἴδιον τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης; τὸ τηρεῖν τὰς ἐντολὰς Αὐτοῦ κατὰ σκοπὸν τῆς Αὐτοῦ δόξης. Τί ἴδιον τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης; τὸ μὴ ζητεῖν τὰ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὰ τοῦ ἀγαπωμένου πρὸς τὸ συμφέρον τῇ τε ψυχῇ καὶ τῷ σώματι. Τί ἴδιον χριστιανοῦ; Τὸ διὰ τοῦ βαπτίσματος ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος γεννηθῆναι ἄνωθεν. Τί ἴδιον τοῦ γεννηθέντος ἐξ ὕδατος; Τό, καθὼς ὁ Χριστὸς ἀπέθανε τῇ ἁμαρτίᾳ ἐφάπαξ, οὕτω καὶ αὐτὸν νεκρὸν εἶναι καὶ ἀκίνητον πρὸς πᾶσαν ἁμαρτίαν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ὅτι· ὅσοι ἐβαπτίσθημεν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, εἰς τὸν θάνατον Αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν ... (Ρωμ. ϛ´. 3-6). Τί ἴδιον τοῦ γεννηθέντος ἐκ Πνεύματος; Τὸ γενέσθαι ἐκεῖνο, κατὰ τὸ δεδομένον μέτρον, ὅπερ ἐστὶ ἐξ οὗ ἐγεννήθη, καθὼς γέγραπται, ὅτι τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκός, σάρξ ἐστι· καὶ τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος πνεῦμά ἐστι

καὶ αὐχμῷ. κατὰ ὀργιζομένων· περὶ φθόνου· κατὰ μεθυόντων· περὶ ταπεινοφροσύνης (1-14, 6-11, 14, 20).

(2) Ἰδ. σελ. 203. σημ. 2, 3.—

('Ιωάν. γ'. 6). Τί ἴδιον τοῦ ἄνωθεν γεννηθέντος; τὸ ἀπεκδύσασθαι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις, καὶ ἐνδύσασθαι τὸν νέον, τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν . . .» Ἐν τοῖς ἠθικοῖς αὐτοῦ ὅροις καταβαίνει ἐκ τῶν γενικῶν εἰς τὰ μερικά. Αἱ δὲ πρῶται ἀποκρίσεις ἐν τοῖς κατὰ πλάτος ὅροις περιέχουσι τὰς πρώτας ἀρχὰς τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς.

2] Τό, ὅτι τὰ ἠθικὰ συγγράμματα τοῦ ἁγίου Βασιλείου ἐγράφησαν διὰ τοὺς μοναχούς, οὐδαμῶς κωλύει εἶναι αὐτὰ γενικοὺς χριστιανικοὺς κανόνας. Ταῦτα ἐγράφησαν ἐν εὐαγγελικῷ καὶ καθολικῷ πνεύματι. Τινὲς τῶν μερικῶν κανόνων ὑπηγορεύθησαν ὑπὸ τῶν περιστάσεων, ἀλλὰ κατὰ τὸ πνεῦμα δύνανται ἀείποτε ἔχειν ἐφαρμογὴν ἐν τῷ βίῳ ἑκάστου. Περιττὸν εἰπεῖν, ὅτι ἐν τῇ ὡραίᾳ αὐτοῦ συλλογῇ τῶν ἠθικῶν προδιατυπώσεων ἕκαστος ὅρος βεβαιοῦται ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς. Ἅπασαι αἱ ἀποκρίσεις αὐτοῦ εἰς τὰς ἐ ρ ω τ ή σ ε ι ς ἐγράφησαν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ, ἔνθα ἀποκρίνεται εἰς μερικὰς ἐρωτήσεις, ἐγερθείσας ὑπὸ διαφόρων περιστάσεων τοῦ βίου, καταφεύγει εἰς τὴν ἁγίαν Γραφήν. Διὰ δὴ τούτου περιέστελλε τὸ ἄλογον πάθος τῶν συγχρόνων αὐτῷ πρὸς ἀνωφελεῖς διαλεκτικὰς ἔριδας.—

3.] Ὅπερ δὲ κατ' ἐξοχὴν διακρίνει τὸν μέγαν Βασίλειον τῶν ἄλλων διδασκάλων, ἐστὶν ἡ ὀξυδέρκεια αὐτοῦ περὶ τὰς ψυχολογικὰς βάσεις τῆς ἠθικῆς. «Ἀδίδακτος μέν, λέγει ὁ Μ. Διδάσκαλος, ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη. Οὔτε γὰρ φωτὶ χαίρειν καὶ ζωῆς ἀντιποιεῖσθαι παρ' ἄλλου μεμαθήκαμεν, οὔτε τὸ ἀγαπᾶν τοὺς τεκόντας ἢ θρεψαμένους ἕτερος ἐδίδαξεν. Οὕτως οὖν, ἢ καὶ πολὺ μᾶλλον τοῦ θείου πόθου οὐκ ἔξωθέν ἐστιν ἡ μάθησις· ἀλλ' ὁμοῦ τῇ συστάσει τοῦ ζώου, τοῦ ἀνθρώπου, φημί, σπερματικός τις λόγος ἡμῖν ἐγκαταβέβληται, οἴκοθεν ἔχων τὰς ἀφορμὰς τῆς πρὸς τὸ ἀγαπᾶν οἰκειώσεως· ὅνπερ τὸ διδασκαλεῖον τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ παραλαβόν, γεωργεῖν μετ' ἐπιμελείας, καὶ ἐκτρέφειν μετ' ἐπιστήμης, καὶ εἰς τελείωσιν ἄγειν Θεοῦ χάριτι πέφυκε . . . Ἀναγκαῖον οὖν ὄφλημα τὴν εἰς Θεὸν ἀγάπην ἀπαιτούμεθα, ὃ τῇ ἐλλειπούσῃ ψυχῇ πάντων κακῶν ἐστιν ἀφορητότατον. Θεοῦ γὰρ ἀλλοτρίωσις καὶ ἀποστροφὴ καὶ τῶν ἐν γεέννῃ προσδοκωμένων κολά-

σεων ἀφορητότερόν ἐστι, καὶ βαρύτερον τῷ παθόντι, ὡς ὀφθαλμῷ φωτὸς στέρησις, κἂν μὴ ὀδύνη προσῇ, καὶ τῷ ζώῳ τοῦ ζῆν » (¹).
« Εἰσὶ δὲ καὶ παρ' ἡμῖν αἱ ἀρεταὶ κατὰ φύσιν, πρὸς ἃς ἡ οἰκείωσις τῆς ψυχῆς οὐκ ἐκ διδασκαλίας ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως ἐνυπάρχει. Ὡς γὰρ οὐδεὶς ἡμᾶς λόγος διδάσκει τὴν νόσον μισεῖν, ἀλλ' αὐτόματον ἔχομεν τὴν πρὸς τὰ λυποῦντα διαβολήν· οὕτω καὶ τῇ ψυχῇ ἔστι τις ἀδίδακτος ἔκκλισις τοῦ κακοῦ. Κακὸν δὲ πᾶν ἀρρωστία ψυχῆς· ἡ δὲ ἀρετὴ λόγον ὑγιείας ἐπέχει. Καλῶς γὰρ ὡρίσαντό τινες ὑγιείαν εἶναι τὴν εὐστάθειαν τῶν κατὰ φύσιν ἐνεργειῶν. Ὃ καὶ ἐπὶ τῆς κατὰ ψυχὴν εὐεξίας εἰπών, οὐχ ἁμαρτήσοι τοῦ πρέποντος. Ὅθεν ὀρεκτικὴ τοῦ οἰκείου καὶ κατὰ φύσιν αὐτῇ ἀδιδάκτως ἐστὶν ἡ ψυχή. Διὸ ἐπαινετὴ πᾶσιν ἡ σωφροσύνη· καὶ ἀποδεκτὴ ἡ δικαιοσύνη· καὶ θαυμαστὴ ἡ ἀνδρεία· καὶ ἡ φρόνησις περισπούδαστος. . . . » (²). Σύναμα δὲ ὁ βαθὺς ψυχολόγος ἐδείκνυ ἐν τῷ βάθει τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ἠθικὴν αὐτῆς διαφθοράν (³).—

§. 141. Ὁ Βασίλειος ὡς διοργανωτὴς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας καὶ τελετουργίας.

Ὁ ἅγιος Βασίλειος καθ' ἅπαντα τὸν χρόνον τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτοῦ διοικήσεως ἐσπούδαζε παντὶ σθένει περιφράξαι τὴν εὐταξίαν τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Μητροπόλεως αὐτοῦ διὰ σταθερῶν κανόνων. Ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχῇ τῆς ποιμαντορίας ἔγραψε: α'.] τὴν κανονικὴν ἐπιστολὴν τοῖς ὑφ' ἑαυτὸν ἐπισκόποις περὶ τοῦ μὴ λαμβάνειν παρὰ τῶν χειροτονουμένων χρήματα· β'.] τοῖς χωρεπισκόποις περὶ τῆς ἀνανεώσεως τῶν ἀρχαίων κα-

(¹) Τ. 2. ὅρ. κατὰ πλάτ. 2. σελ. 336.

(²) Ὁμιλ. θ'. εἰς τὴν ἑξαήμ. Τ. Ι. σελ. 83. πρβλ. περὶ τῆς ἐλευθερίας ὁμιλ. εἰς ψαλμ. 33. Τ. Ι. σελ. 117. εἰς ψαλμ. 114. σελ. 201.—

(³) Λέγει, ὅτι ἡ ἐλευθερία ἡμῶν νῦν ἐστιν ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τῆς ἁμαρτίας, καὶ ὅτι ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ θεραπεύει, ἐνισχύει καὶ εἰσάγει αὐτὴν εἰς τὴν πρώτην κατάστασιν τῆς ὑγιείας καὶ τῆς τελειότητος (ὁμιλ. εἰς ψαλμ. 48), ἀλλὰ συνεργούσης τῆς ἡμετέρας ἐλευθερίας (περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κεφ. 26).

νόνων διὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν κληρικῶν· γ΄.] τῷ πρεσβυτέρῳ Γρηγορίῳ—περὶ τῆς προσηκούσης τῷ πρεσβυτέρῳ ἀγωγῆς. Τῷ δὲ 373 ἐγράφη ἡ πρὸς Διόδωρον τὸν Ταρσοῦ ἐπιστολή, ἐν ᾗ ὑπερασπίζει τὴν διάταξιν τοῦ μὴ ἐπιτρέπειν γάμῳ συζεύγνυσθαί τινα τῇ ἀδελφῇ τῆς ἀποθανούσης συζύγου(¹)· Ὁ ἅγιος Ἀμφιλόχιος ὁ Ἰκονίου ἔσχεν ἀπορίας τινας κατὰ τὴν διοίκησιν, καὶ τῷ 374 παρεκάλεσε τὸν μέγαν ποιμένα γράψαι κανόνας πρὸς λύσιν τῶν ἀμφιβολιῶν. Ὁ ἅγιος Βασίλειος, ὡς αὐτὸς γράφει, «ἠναγκάσθη ἐπισκέψασθαι ἀκριβῶς (τὰ ἐπερωτήματα τοῦ Ἀμφιλοχίου), καὶ εἴτι ἤκουσε παρὰ τῶν πρεσβυτέρων, ἀναμνησθῆναι, καὶ τὰ συγγενῆ, ὧν ἐδιδάχθη, παρ' ἑαυτοῦ ἐπιλογίσασθαι», καὶ ἐν τῷ τέλει τοῦ 374 ἀπεστάλη ἡ πρώτη κανονικὴ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Ἀμφιλόχιον μετὰ 16 κανόνων. Ἡ δευτέρα κανονικὴ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Ἀμφιλόχιον ἐγράφη ὑπὸ τοῦ ἁγίου Βασιλείου τῷ 375 μετὰ τὴν ἀσθένειαν (²), τὴν ἀγαγοῦσαν αὐτὸν μέχρι τοῦ τάφου (³). Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ, ἐκτὸς νέων κανόνων, σαφέστερον καὶ πληρέστερον ἐκτίθενται τινὲς τῶν ἀναφερομένων ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ, π. χ. περὶ τῶν ἐκπεσουσῶν παρ-

(¹) Ap. Garn. 52 et 53. Ἡ πρὸς Διόδωρον τῷ 373 γραφεῖσα ἐπιστολὴ δείκνυσιν, ὅτι ἐδόθησαν ὑπὸ τοῦ Οὐρανοφάντορος κανόνες καὶ περὶ γάμου. Ὁ ιζ΄. κανὼν τῆς πρὸς Ἀμφιλόχιον κανονικῆς ἐπιστολῆς λέγει, ὅτι ἐγένετο πρότερον περὶ ὅρκου λόγος. Αἱ διατάξεις αὗται εἰσι νῦν ἄγνωστοι. Ἀλλ' αἱ μνημονευθεῖσαι τέσσαρες ἐπιστολαὶ καὶ νῦν εὕρηνται ἐν τῷ συντάγματι τῶν ἐκκλησιαστικῶν κανόνων, τεθειμέναι μετὰ τὰς πρὸς Ἀμφιλόχιον. Ἐν τῷ συρ. απογράφῳ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κανόνων τοῦ ι΄. αἰῶνος εὕρηνται πρὸς διάφορα πρόσωπα ἐπιστολαὶ τοῦ Βασιλείου· ἐν δὲ τῷ ἀραβικῷ ἀπογράφῳ τοῦ ιδ΄. αἰῶνος κατεχωρίθησαν οἱ καν. 13 καὶ 106 Βασιλείου τοῦ μεγάλου (Bickel Geschict. d Kirchen rechts. Gissen 1843 s 202, 209). Ἐν τῷ σλαβικῷ ἀπογράφῳ τῶν Κανόνων μετὰ τὴν πρὸς τὸν Γρηγόριον ἐπιστολὴν προσετέθη ἡ σημείωσις: «οὗτοι οἱ ἅγιοι κανόνες τοῦ μεγάλου Βασιλείου πρὸς τὴν μεγάλην καὶ μικρὰν σύνοδον προσετέθησαν περὶ τοῦ Κυρίου» (Βοστόκωφ περιγρ. μουσ. σελ. 292). Ἡ σημείωσις αὕτη ἀναμφιβόλως ἐστὶν ἑλληνική, ἀλλὰ πότε προσετέθησαν οἱ κανόνες;

(²) Ἴδ. πρόλογον τῆς ἐπιστολῆς ταύτης καὶ ἐπ. 200 παρὰ Γαρνιέρῳ.

(³) Ἴδ. ἐπιστ. 193 καὶ 185.—

θένων (καν. 18.), περὶ τοῦ βαπτίσματος τῶν αἱρετικῶν (καν. 47). Ἐκ τῆς ὑποθέσεως τοῦ κανόνος δῆλον, ὅτι ὁ ἅγιος Ἀμφιλόχιος, λαβὼν τὴν πρώτην κανονικὴν ἐπιστολήν, εὗρεν ἐν αὐτῇ ἀπορίας τινας, καὶ ἰδίως διὰ τὸ βάπτισμα τῶν αἱρετικῶν (¹), καὶ παρεκάλεσε τὸν Βασίλειον λῦσαι ταύτας, καὶ γράψαι κανόνας εἰς ἄλλας περιστάσεις ἀποβλέποντας. Ἐν τῷ τέλει τοῦ αὐτοῦ ἔτους 375 ὁ ἅγιος Βασίλειος, καί περ συνεχόμενος θλίψεσιν, ἀλλὰ παρηγορηθεὶς ὑπὸ νέας τοῦ Ἀμφιλοχίου ἐπιστολῆς, ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν καὶ τρίτην κανονικήν, ἐν ᾗ ὡρίζοντο μόνον τὰ ἐπιτίμια τοῖς μετανοοῦσι (²). Μία τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ τοῦ Βασιλείου, ἐν ᾗ μνημονεύει τῶν ἑαυτοῦ κανόνων, ὡς πραγματικῶν κανόνων τῆς Ἐκκλησίας, σαφῶς δείκνυσιν, ὅτι οἱ κατὰ παράκλησιν τοῦ Ἀμφιλοχίου γραφέντες κανόνες, εἰσήχθησαν οὐχὶ ἐν μόνῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἰκονίου, ἀλλ' ἐν πάσῃ τῇ μητροπόλει τῆς Καισαρείας (³). Ἐν τῷ ἕκτῳ αἰῶνι Ἰωάννης ὁ τῆς Κλίμακος παραπέμπει εἰς τὰς κανονικὰς διατάξεις τοῦ μεγάλου Βασιλείου, καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον Ἰωάννης ὁ Σχολαστικὸς ἔθηκεν αὐτὰς ἐν τῇ αὐτοῦ συλλογῇ τῶν κανόνων. Ἡ ἐν Τρούλλῳ Σύνοδος ἀνεγνώρισεν αὐτοὺς σκοπίμους καὶ χρησίμους τῇ Οἰκουμενικῇ Ἐκκλησίᾳ (⁴). Ἐν τοῖς κανονικοῖς

(¹) «Εἰ δὲ παρ' ὑμῖν ἀπηγόρευται τὸ τοῦ ἀναβαπτισμοῦ, ὥσπερ οὖν καὶ παρὰ Ρωμαίοις, οἰκονομίας τινὸς ἕνεκα· ἀλλ' ὁ ἡμέτερος λόγος ἰσχὺν ἐχέτω», καὶ ἀπολογεῖται ὑπὲρ τῆς ἀποφάσεως αὐτοῦ τῷ Ἀμφιλοχίῳ, λέγων, ὅτι πρόκειται περὶ ἀνθρώπων παραβάντων τὴν πίστιν.

(²) Ἴδ. πρόλογον τῆς ἐπιστ. ταύτης παρὰ Γαρνιέρῳ σελ. 324 καὶ 325.

(³) Ἐν τῇ 270 ἐπιστολῇ γράφει: «καὶ τοὺς συνεπελθόντας αὐτῷ, κατὰ τὸ ἤδη προλαβὸν παρ' ἡμῶν κήρυγμα, τριετίαν πανοικεὶ τῶν εὐχῶν ἐξόρισον». Τοιοῦτον κήρυγμα ἀπαντᾷ ἐν τῷ λ'. κανόνι τῆς πρὸς Ἀμφιλόχιον κανονικῆς ἐπιστολῆς. Δυστυχῶς οὐ διεσώθη ἡ ἐπιγραφὴ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης· ἀλλ' ἐκ τῆς ὑποθέσεως δυνάμεθα τεκμήρασθαι, ὅτι ἐγράφη πρὸς χωρεπίσκοπον.—

(⁴) Ἐπειδὴ ἀφ' ἑνὸς αὐτὸς ὁ μέγας Βασίλειος ἀναφέρει τὰς κανονικὰς αὐτοῦ ἐπιστολὰς πρὸς τὸν Ἀμφιλόχιον (ἴδ. σημ. 3), τὰς εὑρισκομένας ἐν ἀμοιβαίῳ συνδέσμῳ, ἀφ' ἑτέρου δὲ οὐκ ὀλίγαι ἐξωτερικαὶ μαρτυρίαι ὑπάρχουσι περὶ τῆς γνησιότητος αὐτῶν, περιττὸν κρίνομεν ἀνασκευάσαι τὰς κατ' αὐτῶν ἐνστάσεις τοῦ Μολκεμβουρώφ, οὐ πρὸ πολλοῦ καὶ ὑπὸ τοῦ Βεντερίμου ἐπαναληφθεί-

ἄρθροις καταλέγονται ὡσαύτως τὸ κζ'. καὶ τὸ κή. κεφ. ἐκ τοῦ βιβλίου περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος (1).

Ὁ ἅγιος Βασίλειος ἠσχολήθη περὶ τὴν διοργάνωσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς τελετουργίας.

1.] Ἡ Λειτουργία, ἡ νῦν γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀναμφιβόλως ἀνήκει εἰς αὐτόν. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, λόγον ποιούμενος περὶ τῶν πονημάτων τοῦ Οὐρανοφάντορος, γράφει, ὅτι εἰς τοὺς καρποὺς τῶν πόνων αὐτοῦ ἀναφέρονται «νομοθεσίαι μοναστῶν ἔγγραφοί τε καὶ ἄγραφοι· εὐχῶν διατάξεις· εὐκοσμίαι τοῦ βήματος»(2). Ἐνταῦθα ά.] ὅπως καὶ ἂν ἐννοήσωμεν τὰς λέξεις εὐκοσμίαι τοῦ βήματος, πρόδηλον, ὅτι διεκοσμήθη ὑπὸ τοῦ θείου Πατρὸς ἡ διάταξις τῆς λειτουργίας· β'.] ἐκ τῆς πλοκῆς τοῦ λόγου δῆλον, ὅτι ὁ Θεολόγος ἐν τῷ χωρίῳ, ἐξ οὗ λαμβάνομεν τὴν μαρτυρίαν περὶ τῆς διατάξεως τῆς λειτουργίας, περιγράφει τὰ ἔργα τοῦ ἁγίου Βασιλείου, πρεσβυτέρου ἔτι ὄντος· Ἀλλ' οἴκοθεν ἐννοεῖται, ὅτι ὁ ἅγιος Βασίλειος, γενόμενος ἀρχιεπίσκοπος, ἐπεθεώρησεν ἐκ νέου καὶ διεκόσμησε τὴν λειτουργίαν, ἥν, κατὰ τὴν θέλησιν τοῦ ἐπισκόπου αὐτοῦ, ἐπεθεώρησε πρεσβύτερος ὤν. Μετὰ τὸν θεο-

---

σας (Denkwürdigk. Kathol. Kirche B. 5. Th. 3. 376). Ἀλλ' ἀδύνατον μὴ παραδεχθῆναι, ὅτι αἱ πρὸς τὸν Ἀμφιλόχιον ἐπιστολαί, πολλῷ δὲ μᾶλλον αἱ ἄλλαι, ἔλαβον ἰσχὺν κανονικῶν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις οὐκ ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ. Ἰωάννης ὁ Σχολαστικὸς λέγει ἐν τῷ προλόγῳ, ὅτι εἰσὶν ὡσαύτως κανόνες τοῦ ἁγίου Βασιλείου τὸν ἀριθμὸν 68· δηλονότι τῆς πρώτης καὶ δευτέρας ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Ἀμφιλόχιον. Μετὰ τὴν ἐν Τρούλλῳ σύνοδον ὁ ἅγιος Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, ὁ Φώτιος (ἀνάγν. ρμά.), καὶ ὁ Ζωναρᾶς καλοῦσι κανονικὰς καὶ τὰς ἄλλας τρεῖς πρὸς τὸν Ἀμφιλόχιον ἐπιστολάς. Ἐν τῷ συρ. ἀπογράφῳ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κανόνων (Cod. Paris. ori. germ. 38) τοῦ 10ου αἰῶνος κατεχωρίθησαν αἱ ἐπιστολαὶ Βασιλείου τοῦ μεγάλου πρὸς διάφορα πρόσωπα. Ἴδ. σελ. 230. σημ. 1.

(1) Τὰ κεφάλαια ταῦτα ἐτάχθησαν ὑπὸ τοῦ Βαλσαμῶνος ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς κανόσιν, ὡσαύτως ἀπαντῶσι καὶ ἐν ἀρχαίῳ χειρογράφῳ τῆς Βιέννης ap. Lamb. Comm. 8. p. 883. Medic. ap. Bemdini catal. p. 74. Turin. catal. p. 196. Mosq. Math. not. p. 35.

(2) Λόγ. 20. σελ. 340.

λόγον ὁ ἅγιος Πρόκλος (1) (περὶ τὸ 430), ὁ Λεόντιος (περὶ τὸ 590), Πέτρος ὁ διάκονος (2) (κατὰ τὸ 520), ἡ ἐν Τρούλλῳ Σύνοδος (3), ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός (4), καὶ ἡ ἑβδόμη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (5) ἐμαρτύρησαν, ὅτι ὁ ἅγιος Βασίλειος ἔγραψε διάταξιν λειτουργ ας. Ὁ ἅγιος Πρόκλος γράφει ὅτι «ὁ μέγας Βασίλειος μετὰ ταῦτα τὸ ῥᾴθυμον καὶ κατωφερὲς τῶν ἀνθρώπων θεωρῶν, καὶ διὰ τοῦτο τὸ τῆς λειτουργίας μῆκος ὀκνούντων, ταύτην οὐ περιττὴν καὶ μακρὰν εἶναι νομίζων, ἀλλὰ τὸ τῶν συνευχομένων τε καὶ ἀκροωμένων ῥᾴθυμον διὰ τὸ πολὺ τοῦ χρόνου παρανάλωμα ἐκκόπτων, ἐπιτομώτερον παρέδωκε λέγεσθαι»· ὁ δὲ Πέτρος ὁ διάκονος γράφει, ὅτι «τὰς εὐχὰς τῆς λειτουργίας τοῦ Βασιλείου ἐπαναλαμβάνει ἅπασα ἡ Ἀνατολή». Προσθετέον, ὅτι ἡ λειτουργία τοῦ ἁγίου Βασιλείου ἀφίκετο μέχρις ἡμῶν ἐν ἀντιγράφοις πάνυ ἀρχαίοις. Ἐκεῖνοι δέ, οἷς ἀπαρέσκει τὸ διάφορον τῶν ἀπογράφων, ὀφείλουσιν ἔχειν ὑπ' ὄψει, ὅτι πρὸς ἀντιπαραβολὴν τῶν ἀντιγράφων κάλλιον ἂν ἦν χειραγωγεῖσθαι ὑπὸ τῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἀπογράφων, ἢ ὑπὸ τῶν τῆς Σικελίας, ὡς ἔπραξεν ὁ Γοάρος (6).

(1) Λόγος περὶ παραδόσεως τῆς θείας λειτουργίας Migne Patrol. T. LXV. p. 850.

(2) Ὁ Λεόντιος μεμφόμενος τὸν Νεστόριον, γράφει, ὅτι τελεῖ λειτουργίαν ἑτέραν, οὐχὶ δὲ τὴν ὑπὸ τῶν Πατέρων παραδοθεῖσαν τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ οὐ σέβεται τὴν τῶν Ἀποστόλων, οὔτε τὴν ὑπὸ τοῦ ἁγίου Βασιλείου ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι συνταχθεῖσαν. Κατὰ Νεστορ. Β. Μ. Ρ. 2. p. 100. Πέτρος ὁ διάκονος ἐν τῷ συγγράμματι: de incarnatione et gratia Christi c. 8.—

(3) Καν. λβ΄. «Ἰάκωβος, ὁ κατὰ σάρκα Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἀδελφός, ὃς τῆς Ἱεροσολυμιτῶν Ἐκκλησίας πρῶτος τὸν θρόνον ἐπιστεύθη, καὶ Βασίλειος, ὁ τῆς Καισαρέων ἀρχιεπίσκοπος . . . ἐγγράφως τὴν μυστικὴν ἡμῖν ἱερουργίαν παραδεδωκότες, οὕτω τελειοῦν ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ ἐξ ὕδατός τε καὶ οἴνου τὸ ἱερὸν ποτήριον ἐκδεδώκασι».

(4) Ἔκθ. πίστ. βιβλ. δ΄. κεφ. 14.

(5) Consil. ed. Binii T. 3. p. 643.

(6) Ὁ Γοάρος ἐξέδωκε τὴν λειτουργίαν τοῦ μ. Βασιλείου in suum Euchologium Græcorum (Paris. 1624. Venet. 1730) μετὰ διαφόρων ἀναγνώσεων, ἃς εἶδεν ἐν χειρογράφοις

2.] Ὁ ἅγιος Βασίλειος, ἐκτὸς τῆς διατάξεως τῆς λειτουργίας, ἐπανώρθωσε τὴν διάταξιν τῆς ἑωθινῆς καὶ ἑσπερινῆς τελετουργίας, καὶ ἔγραψεν *εὐχάς*. Διὰ τοῦτο εἶχεν ἀκριβῶς τὴν αὐτὴν φιλονεικίαν πρὸς τοὺς Νεοκαισαρεῖς, ἣν καὶ νῦν ἀναγκάζονται ἔχειν οἱ ὀρθόδοξοι ποιμένες πρὸς τοὺς ἀπερισκέπτους *ζηλωτὰς τῆς ἀρχαιότητος*. Οἱ Νεοκαισαρεῖς οὐκ ἠβούλοντο ἔχειν κοινωνίαν μετὰ τῆς μητρὸς αὐτῶν Ἐκκλησίας—τῆς Καισαρείας, κυρίως, διότι ὁ μέγας διδάσκαλος εἰσήγαγεν ἐν αὐτῇ τὴν ἀντίφωνον ψαλμῳδίαν, καὶ ἐποιήσατο ἄλλας τινὰς μεταβολὰς ἐν τῇ διατάξει τῆς ἐκκλησιαστικῆς τελετουργίας. Οἱ Νεοκαισαρεῖς ἔλεγον, ὅτι τοῦτο οὐκ ἦν αὐτοῖς ἐπὶ Γρηγορίου τοῦ θαυματουργοῦ, καὶ διὰ τοῦτο καὶ νῦν οὐ βούλονται παραδέξασθαι νεωτερισμούς. Ὁ θεῖος διδάσκαλος ἐν ἰδιαιτέρᾳ πρὸς αὐτοὺς ἐπιστολῇ κατεδείκνυ, ὅτι ἡ ἀντίφωνος ψαλμῳδία ἦν ἐν χρήσει καὶ πρὸ τούτου τοῦ χρόνου, ὅτι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Νεοκαισαρείας οὐκ ὀλίγα εὑρίσκονται νῦν, ἃ οὐκ ἦσαν ἐπὶ τοῦ θαυματουργοῦ, ἀπέγραψεν αὐτοῖς τὴν διάταξιν τῆς ἱερουργίας αὐτοῦ, καὶ τέλος ἔγραψεν, ὅτι τὸ ἀντικείμενον τοῦ σκανδάλου αὐτῶν οὐκ ἔστι τοιοῦτον, ὥστε διαρρῆξαι τὸν σύνδεσμον τῆς ἀδελφικῆς κοινωνίας. «Κἂν τὴν αἰτίαν ἐρωτηθῶσι τοῦ ἀκηρύκτου τούτου καὶ ἀσπόνδου πολέμου, ψαλμοὺς λέ-

---

ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ σικελικοῖς. Ὁ Λαμβέζιος ἐκτιμῶν τὸ ἔργον τοῦ Γοάρου, ἐσημείωσεν, ὅτι ὁ Γοάρος οὐκ εἶχεν ἐν χερσὶν οὐδὲν τῶν τῆς Βιέννης χειρογράφων, ταῦτα δὲ εἶχον τὴν ἑαυτῶν ὡς ἀρχὴν ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκ τῆς Κωνστ]-πόλεως. Ὁ Μάϊος ἐξέδωκεν (Bibl. Uffenbac. Halæ) ἕτερον ἔκτυπον τῆς λειτουργίας τοῦ ἁγίου Βασιλείου ἐκ χειρογράφου πάνυ ἀρχαίου, καὶ ἔγραψεν, ὅτι ἡ λειτουργία αὕτη ἐστὶ πάντη διάφορος τῆς τοῦ Γοάρου· ἀλλ' ἐν τῇ ἐξετάσει αὐτῆς ἐδείχθη, ὅτι ἡ διαφορὰ αὐτῆς ὁρίζεται σχεδὸν ὑπὸ ἑνὸς διπτύχου. Τὸ χειρόγρ. τῆς ἐν Μόσχᾳ συνοδ. βιβλιοθ. γραφὲν ἐν τῷ ιδ΄. αἰῶνι παρίστησιν ἡμῖν τὴν λειτουργίαν τοῦ ἁγ. Βασιλείου ἀκριβῶς ἐν τῇ αὐτῇ μορφῇ, ἐν ᾗ τὴν σήμερόν ἐστι γνωστή, ἐξαιρέσει, ὡς οἴκοθεν δῆλον, τῆς διατάξεως τῆς Προσκομιδῆς, οὐχ ὑπαρχούσης ἐν τῷ χειρογράφῳ. Ὡς ἡ λειτουργία τοῦ ἁγίου Βασιλείου, οὕτω καὶ ἡ καθόλου διάταξις αὐτῆς ἀπαιτοῦσιν ἰδιαιτέραν ἐξέτασιν. Ἴδ. προσέτι τὰ περὶ τῆς λειτουργίας τοῦ Χρυσοστόμου.—

γουσι καὶ τρόπον μελῳδίας τῆς παρ' ἡμῖν κεκρατηκυίας συνηθείας παρηλλαγμένον, καὶ τοιαῦτά τινα, ἐφ' οἷς ἐχρῆν αὐτοὺς ἐγκαλύπτεσθαι . . . εἰ δὲ μή, σκοπεῖτε μὴ τὸν κώνωπα διϋλίζετε, περὶ μὲν ἤχου φωνῆς τοῦ κατὰ τὰς ψαλμῳδίας ἀκριβολογούμενοι, τὰς δὲ μεγίστας τῶν ἐντολῶν παραλύοντες» (¹). Ἄξιον δὲ ἰδίως σημειώσεως προσέτι καὶ τοῦτο, ὅτι οἱ Νεοκαισαρεῖς ἀπαραλλάκτως, ὡς καὶ νῦν συμβαίνει, ἦσαν θῦμα τοῦ δόλου ἀνθρώπων πανούργων, ἐχόντων ὑπ' ὄψει διαδιδόναι μεταξὺ αὐτῶν ψευδῆ περὶ τῆς πίστεως διδασκαλίαν. Τὴν πρώτην ἐπιστολὴν ἔγραψε πρὸς τοὺς Νεοκαισαρεῖς τῷ 374· τὸ δ' ἐπόμενον ἔτος ἐπανερχόμενος ἀπὸ μιᾶς συνόδου, κατέλυσε πρὸς ἀνάπαυσιν ἐν μιᾷ μονῇ τῆς Νεοκαισαρείας, οὔσης ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Πέτρου. Ἀκούσαντες τοῦτο οἱ Νεοκαισαρεῖς, εταράχθησαν· πανοῦργοι ἄνθρωποι, φοβούμενοι περὶ ἑαυτῶν, ἔσπευσαν κηρύξαι, ὅτι ὁ Βασίλειος βούλεται εἰσαγαγεῖν βίᾳ παρ' αὐτοῖς νέαν ἐκκλησιαστικὴν διάταξιν. Ἐν τῇ νέᾳ αὐτοῦ ἐπιστολῇ, δηλώσας τοῖς Νεοκαισαρεῦσι τὴν περίστασιν καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἃς κατέλυσεν ἐν τῇ μονῇ αὐτῶν, ἀνέῳξεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπὶ τοὺς ταράττοντας αὐτούς· ἔδειξεν αὐτοῖς, ὅτι οὗτοί εἰσιν οὐκ ἄλλοι, ἢ οἱ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας καταδικασθέντες Σαβελλιανοί, καὶ τοῖς τελευταίοις ἔγραψεν, ὅτι ἐὰν μὴ παύσωνται ταράττοντες τοὺς ἄλλους, παραδώσει αὐτοὺς τῇ ἐκκλησιαστικῇ κρίσει (²).—

§. 142. Βίος τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ μέχρι τῆς προχειρίσεως αὐτοῦ εἰς Ἐπίσκοπον.

Φίλος τῆς νεότητος καὶ παντὸς τοῦ βίου τοῦ ἁγίου Βασιλείου ἦν ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ὁ μετὰ τὸν πρῶτον (τὸν Εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην) Θεολόγος ἐπικληθείς.

Ὁ Γρηγόριος κατά τε τὴν γέννησιν καὶ τὴν ἀνατροφὴν ἀνῆκεν, ὡς καὶ ὁ Βασίλειος, εἰς τὴν Καππαδοκίαν (³), περίβλεπτον τότε οὖ-

---

(¹) Ἐπιστ. 207 τοῖς κατὰ Νεοκαισάρειαν κληρικοῖς.

(²) Ἐπιστ. 210. τοῖς κατὰ Νεοκαισάρειαν λογιωτάτοις

(³) Γρηγόριος ὁ Πρεσβύτερος γράφει ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ, ὅτι ὁ θεῖος Γρηγόριος ἐγεννήθη ἐν τῇ πόλει Ναζιανζῷ, πρότερον καλουμένῃ Διοκαισαρείᾳ. Εὐφράν-

σαν ἐπὶ τῇ παιδείᾳ τῶν κατοίκων[1]. Υἱὸς μητρικῆς εὐχῆς[2], κατ' αὐτὴν τὴν γέννησιν ἀφιερώθη τῷ Θεῷ. Ἡ εὐσεβὴς Νόννα [α] τρέφουσα τὴν τρυφερὰν αὐτοῦ ψυχὴν εὐσεβέσι διδασκαλίαις, ἐσπούδα-

τας ὁ Τυάνων ἐπίσκοπος ἐν τῇ πέμπτῃ συνεδριάσει τῆς ε΄. Οἰκουμεν. Συνόδου λέγει: Ἀριανζὸς χωρίον ἐστιν, ἔνθα ἐγεννήθη ὁ Γρηγόριος—ὑπὸ τὴν πόλιν Ναζιανζόν. Ὁ χρόνος τῆς γεννήσεως ὁρίζεται ὑπὸ τῶν ἑπομένων περιστατικῶν: α΄.] ὁ Ἰουλιανὸς ἀφίκετο εἰς Ἀθήνας τῷ 355, ὅτε ἤδη ἦν ἐκεῖ ὁ Γρηγόριος· ὁ δὲ Γρηγόριος κατέλιπε τὰς Ἀθήνας τὸ τριακοστὸν σχεδὸν τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἔτος ἄγων (ἐπ. περὶ τὸν ἑαυτοῦ βίον, στίχ. 239)· β΄.] ὁ πατὴρ τοῦ Γρηγορίου λέγει τῷ υἱῷ:

» Οὔπω τοσοῦτον ἐκμεμέτρηκας βίον,

» Ὅσος διῆλθε θυσιῶν ἐμοὶ χρόνος»

(αὐτ. στ. 512). Τοὺς λόγους τούτους μεταφράζουσιν ὧδε: «σὺ οὔπω ἔζησας τοσοῦτον, ὅσον ἐγὼ προσφέρω τὴν θυσίαν». Καὶ ἐξάγουσι συμπέρασμα τοιοῦτον, ὅτι ὁ Γρηγόριος ἐγεννήθη τότε, ὅτε ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἦν ἐπίσκοπος. Αὐθαίρετος ἑρμηνεία! Τὸ κείμενον τοῦ Γρηγορίου οὐδένα λόγον ποιεῖται περὶ τῆς τελέσεως τῆς θυσίας. Ἐν ἄλλῳ χωρίῳ λέγει:

» Λίσσομαι, εἴποτε δή σε πατὴρ καὶ πότνια μήτηρ.

» Δάκρυσι καὶ στοναχῇσι, καὶ εὐχωλῇσιν ἔτισαν» (ἐπ. περὶ ἑαυτ. 416-8). Παρὰ τῷ αὐτῷ: «ὑστάτιον ψυχῆς θύματ' ἄναιμα φέρει» (περὶ τῶν βίου διαφ. στίχ. 40). Ὑπὸ τὰς θυσίας τοίνυν ἐννοοῦνται παρὰ τῷ Γρηγορίῳ τὰ ἔργα τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης. Ἐπομένως κατὰ τοὺς λόγους τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς ἐγεννήθη, ὅτε ὁ πατὴρ ἐγένετο χριστιανός. Ὁ πατὴρ ἐβαπτίσθη ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Λεοντίου, ἀπερχομένου εἰς τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον (τῷ 325), ἐχειροτονήθη δὲ ἐπίσκοπος μετὰ τέσσαρα ἔτη (Λόγ. ιή. 318, 399). Ἐκ τούτων δείκνυται, ὅτι ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἐγεννήθη οὔτε ὕστερον, οὔτε πρότερον τοῦ 326.

(1) Ἴδ. Ἰσίδ. Πηλουσ. βιβλ. Ά. ἐπιστ. 158, 352.

(2) Ἐπίγρ. 68.

[α] Περὶ τῆς ἁγίας αὐτοῦ μητρὸς λέγει ὁ Θεολόγος ἐν τῷ ζ΄. λόγ. §. 4. τάδε: «Μήτηρ δὲ ἄνωθεν μὲν καὶ ἐκ προγόνων καθιερωμένη Θεῷ, καὶ κλῆρον ἀναγκαῖον οὐκ εἰς ἑαυτὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐξ αὐτῆς κατάγουσα τὴν εὐσέβειαν, ἐξ ἁγίας ἀπαρχῆς ὄντως ἅγιον φύραμα, τοσοῦτον δὲ αὐτὸ αὐξήσασα τε καὶ πλεονάσασα, ὥστε ἤδη τισί (φθέγξομαι γάρ, εἰ καὶ τολμηρὸς ὁ λόγος), μηδὲ τὴν τοῦ ἀνδρὸς τελειότητα ἑτέρου τινος ἢ ταύτης ἔργον γενέσθαι, πιστευθῆναί τε καὶ ῥηθῆναι· καί, ὢ τοῦ θαύματος! ἆθλον εὐσεβείας δοθῆναι μείζονα καὶ τελειοτέραν εὐσέβειαν». Ἴδ. καὶ λόγ. ιή. 7. σ. 334-37. Σ. Μ.

ζεν ἀναζωπυρῆσαι ἐν αὐτῷ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἐκπληρῶσαι τὴν περὶ αὐτοῦ εὐχὴν αὐτῆς, καὶ ἐδωρήσατο αὐτῷ, ὡς πολυτιμότατον δῶρον, τὴν ἁγίαν Γραφήν (1). Λόγων δ' ἔρωτι κατασχεθείς, μετὰ τὴν οἴκοι ἀνατροφήν, κατ' ἐξοχὴν παρὰ τῷ θείῳ αὐτοῦ Ἀμφιλοχίῳ, περιφήμῳ διδασκάλῳ τῆς ῥητορικῆς, ἧκεν εἰς τὴν Καισαρέων (2), ἔνθα τοῖς ἀρίστοις τῶν παιδευτῶν ὁμιλήσας, ἐπὶ τὴν Παλαιστίνην ἔπλει[β], ὅπου ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης ἠκροάσατο τοῦ ῥήτορος Θεσπεσίου(3)· κἀκεῖθεν δὲ ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρου ἀφικνεῖται(4), καὶ τέλος, ἄγων τὸ εἰκοστὸν τέταρτον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ μεταδιώκει τὴν μητέρα τῶν λόγων, τὰς Ἀθήνας(5)[γ]. Ἐνταῦθα χρόνου οὐ πολλοῦ παρῳχηκό-

(1) Περὶ τῶν ἑαυτόν.

(2) Γρηγ. πρεσβ. ἐν β. τοῦ ἐν ἁγ. πατρ, ἡμῶν Γρηγ. τοῦ Θεολόγου.

[β] Ἐν τῷ ἑβδόμῳ λόγ. §. 6, 201 λέγει: «ἐγὼ μὲν τοῖς κατὰ Παλαιστίνην ἐγκαταμείνας παιδευτηρίοις, ἀνθοῦσι τότε κατὰ ῥητορικῆς ἔρωτα». Σ. Μ.

(3) Hieron. de vir. illustr. c. 113. p. 203. Euzoius apud Thespesium rhetorem cum Gregorio Nazianzeno episcopo adolescens Cæsareæ eruditus est».

(4) Περὶ τῶν καθ' ἑαυτ. β. ἔπ.

(5) Αὐτόθ.—εἰς ἑαυτόν.

[γ] Ἐπιβὰς αἰγιναίας νηὸς περὶ τὰ μέσα τοῦ Νοεμβρίου, ὅτε συνήθως ἐπικινδυνόταται τρικυμίαι ἐγείρονται, εἰς Ἑλλάδα διὰ τοῦ παρθενίου πελάγους πλεῖ. Μόλις μικρόν τι ἤδη ἀνήχθη ἡ ναῦς, καὶ δεινὴ ἠγέρθη τρικυμία, ἣν περιγράφει ἄριστα ὁ θεῖος διδάσκαλος (ἔπ. περὶ τὸν ἑαυτ. β. στίχ. 131 καὶ ἐφεξ.). Ἅπαντα ἠπείλουν ἅπασιν ἐπικρεμάμενον θάνατον· τῷ δὲ Γρηγορίῳ ἦν πολλῷ δεινότερος ὁ τῆς ψυχῆς θάνατος. «Πάντων δέ, λέγει, τὸν κοινὸν θάνατον δεδοικότων, ὁ τῆς ψυχῆς ἦν ἐμοὶ φοβερώτερος· ἐκινδύνευον γὰρ ἄθλιος ἀπελθεῖν καὶ ἀτέλεστος, ποθῶν τὸ πνευματικὸν ὕδωρ ἐν τοῖς φονικοῖς ὕδασι κ. τ. λ.» (λόγ. ιή. 31. σελ. 352). «Τὴν ἐσθῆτα περιρρηξάμενος, λέγει ὁ βιογράφος αὐτοῦ Γρηγόριος ὁ πρεσβύτερος, καταπλήσσει βοαῖς τε καὶ ὀδυρμοῖς τοὺς συμπλέοντας, ὡς πάντας τῶν καθ' ἑαυτοὺς ἀλογήσαντας, τὸν τούτου θρῆνον συνεργάζεσθαι. Ὁ δέ, ὑπομνήσας Θεὸν τῶν αὐτοῦ θαυμασίων . . . ὑποσχόμενος ἅμα, εἰ περισωθείη τοῦ πελάγους, καὶ τύχοι τῆς ἐφέσεως τοῦ βαπτίσματος, τῷ σώσαντι αὐτὸν ἀναθήσειν· κάμπτει ταῖς ἱκεσίαις αὐτόν, ἵλεων τε ὄντα, καὶ τὰς αἰτήσεις φθάνοντα τῷ μειλιχίῳ τῆς φύσεως. Καὶ ὁ μὲν κλύδων αὐτίκα ἐλώφησεν· ἡ δὲ καταιγὶς εἰς αὖραν μετεποιήθη, καὶ ἡ τέως ἀγρία κατεστορέσθη θάλασσα . . .» Σ. Μ.

τος, ἐχάρη ἰδὼν τὸν ἅγιον Βασίλειον, ᾧ γνώριμος ἐγένετο ἐν Καισαρείᾳ. Νῦν μετ᾽ αὐτοῦ μίαν μόνον ὁδὸν ἐγίνωσκε, τὴν ἄγουσαν εἰς τὴν σχολὴν καὶ τὸν ναόν, καὶ μετ᾽ αὐτοῦ ἠκροᾶτο οὐ μόνον τῶν λόγων, ἀλλὰ καὶ τῆς φιλοσοφίας, τῶν μαθηματικῶν, καὶ ἐν μέρει τῆς ἰατρικῆς (1). Ἀποπερατώσας τὰς σπουδὰς αὐτοῦ, ἐγένετο ἐν Ἀθήναις διδάσκαλος τῶν λόγων, ἀλλ᾽ οὐκ ἐπὶ μακρόν. Ἐπανελθὼν πρὸς τοὺς τεκόντας, ἐδέξατο τὸ ἅγιον βάπτισμα (2). Ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Καισάριος, νέος ὡσαύτως εὐσεβής, ἀλλ᾽ ἐπιθυμήσας ζῆν ἐν τῷ κόσμῳ, μετέβη εἰς τὴν πρωτεύουσαν· ὁ Γρηγόριος, ὃς ἠβούλετο εἶναι μᾶλλον τελευταῖος παρὰ τῷ Θεῷ, ἢ πρῶτος παρὰ τῷ βασιλεῖ (3), ἠπόρει τί ὤφειλε προτιμῆσαι τὴν ὁδὸν τῆς θεωρίας, ἢ τὴν τῆς πράξεως (4). Ἔγνω συνάψαι ἀμφότερα, — βοηθεῖν μὲν τῷ πατρὶ ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ, ἀλλὰ ζῆν, ὡς οἷόν τε αὐστηρότερον, πονεῖν μὲν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ᾽, ὅση δύναμις, πλεονάκις ἀσχολεῖσθαι περὶ τὴν ἁγίαν Γραφήν, τὴν προσευχήν, καὶ τοὺς ἀγῶνας τῆς μετανοίας (5). Ὁ φίλος αὐτοῦ Βασίλειος πολλάκις προσεκάλει αὐτὸν εἰς τὴν ἔρημον· συγκατετέθη ἰδίως, ὅτε αἱ κατ᾽ οἶκον ἀσχολίαι κατεβάρυναν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ποθοῦσαν τὴν μετὰ τοῦ Κυρίου μόνον ὁμιλίαν· ἡδὺ ἦν τῇ ψυχῇ τοῦ Γρηγορίου ζῆν καὶ διαλέγεσθαι ἐν τῇ προσφιλεῖ ἐρήμῳ· ἐπὶ πολὺ ἀνεμιμνήσκετο καὶ μετὰ ταῦτα τοῦ εὐτυχοῦς ἐκείνου χρόνου. Ἀλλ᾽ ὁ γέρων πατὴρ εἶχεν ἀνάγκην τοῦ υἱοῦ, καὶ ᾔτει αὐτὸν παρ᾽ ἑαυτῷ.

Μόλις ἀφίκετο εἰς τὴν Ναζιανζὸν ἐκ τῆς ἐρήμου, ἐχειροτονήθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ πρεσβύτερος. Ὑπεραχθόμενος ἐπὶ τῷ ἀξιώματι, οὗ οὐκ ἐφίετο, ἀπῆλθεν αὖθις μετὰ σπουδῆς εἰς τὴν ἔρημον πρὸς τὸν Βασίλειον (6), ἔνθα ἀναπαυσάμενος ψυχικῶς, ἐπανῆλθε πρὸς τὸν ποιμένα καὶ τὸ ποίμνιον, αἰσθανθέντας τῆς ἀνάγκης αὐτοῦ· νῦν ἔγνω διαλλαγῆναι πρὸς τοὺς ἐπὶ τῇ ἀποχωρήσει αὐτοῦ ἀγανακτήσαντας, καὶ μετὰ τὸν πρῶτον εἰς τ ὸ ἅ γ ι ο ν Π ά σ χ α λόγον, ἄλλοις τισὶ λόγοις κατεπράϋνε καὶ ἐδίδαξε πολλὰ μυστήρια

(1) Ἰδ. περὶ Βασιλ. σημ. 5.

(2) Γρηγ. πρεσβύτ. ἐν β. τοῦ ἁγ. Γρηγορ.

(3) Λόγ. ζ΄. 203, 204.

(4) Τετράστιχ. Ι. σελ. 156.

(5) Ἔπ. περὶ τὸν ἑαυτοῦ βίον.—

(6) Αὐτόθ.—Βασίλ. ἐπ. 14.

τὸ ποίμνιον (¹). Οὐ πολλοῦ χρόνου ὕστερον παρῳχηκότος, ἀπέκειτο αὐτῷ ἑτέρα διαλλαγὴ πολλῷ δυσχερεστερα. Τὸ ποίμνιον ἐταράχθη ἐπὶ τῇ ἁπλότητι τοῦ ὑπέργηρω ποιμένος ὑπογράψαντος τὴν ἐν Ἀριμίνῳ συνταχθεῖσαν ἡμιαρειανὴν τῆς πίστεως ὁμολογίαν. Ἡ πρᾶξις αὐτη ἔδωκε τοῖς ἀρειανοῖς ἀφορμὴν προσβολῶν· πολλοὶ τῶν τοῦ ποιμνίου ἀπεχωρίσθησαν τοῦ γέροντος ποιμένος. Ὁ Γρηγόριος ὑπεχώρησε μὲν ἐν πρώτοις ὁρμῇ τοῦ λαοῦ, ἔπειτα δὲ κατέπεισε τὸν γέροντα ὁμολογῆσαι παρρησίᾳ τήν τε πίστιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀπάτην,—ἀπάτην οὐχὶ προαιρέσεως, ἀλλ' ἁπλότητος, καὶ μετὰ τὰς κατ' ἰδίαν παραινέσεις, διὰ τοῦ περὶ εἰρήνης λόγου ἐκράτησε τῶν καρδιῶν ἁπάντων (²). Τῷ 368 ὁ Γρηγόριος ἐστερήθη τοῦ προσφιλοῦς ἀδελφοῦ Καισαρίου καὶ τῆς ἀδελφῆς Γοργονίας,—καὶ παρεμύθησεν ἑαυτόν τε καὶ τοὺς τεκόντας ἐν ἐπιταφίοις λόγοις διὰ τῆς σταθερᾶς πίστεως εἰς τὴν μακαριότητα τῶν εὐσεβῶν αὐτῶν ψυχῶν (³). Τῷ δὲ 371 ἐνίσχυε τὸν Βασίλειον ἐν τῇ πρὸς τὸν Οὐάλεντα πάλῃ (⁴).

(¹) Ὁ εἰς τὸ Πάσχα βραχὺς λόγος οὐκ ὀρθῶς τίθεται παρὰ τῷ Βιλλίῳ μά. Ὁ Κλημεκέντιος ὀρθῶς ἐκάλεσεν αὐτὸν πρῶτον, ἔπειτα ἐτάχθησαν ὁ Ἀπολογητικὸς τῆς εἰς τὸν Πόντον φυγῆς καὶ ὁ πρὸς τοὺς καλέσαντας ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ μὴ ἀπαντήσαντας μετὰ τὸ γενέσθαι πρεσβύτερον. Apud Billium 5, 1—2. Apud clemencet. 10, 3—2. Ἐν τῇ ρωσ. μεταφρ. 10, 3—2.—

(²) Ὁ Εἰρηνικὸς Ά. (Clemencet. καὶ ἐν τῇ ρωσσικῇ μεταφρ. Billii 12) ἐξεφωνήθη ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ 366 μετὰ τὴν ἐκ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ναζιανζοῦ ἀποσόβησιν τῶν Ἰουλιανείων λύκων, τῶν εἰς λεηλασίαν πεμφθέντων τοῦ ναοῦ· «Τὸ μέγιστον, λέγει ὁ Γρηγόριος, ὑπῆν ἡμῖν καὶ στασιάζουσιν ἡ ὁμοδοξία, καὶ τὸ συνειδέναι μὴ ἑτεροζυγοῦσι περὶ τὴν ἀλήθειαν . . . » πρβλ. λόγ. ιή. Τῷ 363 κατεστράφη ὁ Ἰουλιανός, καὶ ὁ Γρηγόριος μετὰ τοῦτο ἤγειρεν αὐτῷ μνημεῖον—τοὺς δύο στηλιτευτικοὺς λόγους. Apud Clem. 4, 5.—

(³) Λόγ. 7, 8 apud Clemencet. Μετὰ τοῦτο ἔγραψε τὰ περὶ τῶν καθ' ἑαυτὸν ἔπη (t. II. p. 31), ἔνθα ποιεῖται μνείαν τοῦ ἀδελφοῦ καὶ τῆς ἀδελφῆς, ἀλλ' οὔπω λέγει περὶ τοῦ θανάτου τῶν γεννητόρων, οὔτε περὶ τῆς ἐπισκοπῆς τῶν Σασίμων.—

(⁴) Ἐπιστολ. Βασιλ. 71. Γρηγορίου 43.

§. 143. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὡς ἐπίσκοπος.

Εἰ οὐ ῥάδιον ἐφάνη τῷ Γρηγορίῳ δέξασθαι τὸν βαθμὸν τοῦ πρεσβυτέρου, πολλῷ δυσχερέστερον ἔμελλεν αὐτῷ φανῆναι ἡ ὑπὸ τοῦ Βασιλείου (τῷ 372) προχείρισις αὐτοῦ εἰς ἐπίσκοπον Σασίμων, πτωχοῦ καὶ νοσεροῦ πολιχνίου, καὶ ἀντικείμενον ὑπάρχοντος ἐρίδων μεταξὺ τῶν δύο ἀρχιεπισκόπων[*]. Ἀλλὰ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην τῷ Βασιλείῳ μὲν ἐφαίνετο δυνατόν, πᾶν ὅ,τι ἦν ἀναγκαῖον τῇ Ἐκκλησίᾳ· ὁ δὲ Γρηγόριος, οὗ ἡ ψυχὴ μόνον ὠρέγετο τῆς μετὰ μόνου τοῦ Θεοῦ ὁμιλίας, εὕρισκε πάνυ βαρὺ ὑφίστασθαι τὴν βάσανον τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν καὶ θλίψεων, ὧν αὐτὸς πρὸς τούτοις ἀσθενὴς τὸ σῶμα ([1]). Ὁ Γρηγόριος ἀπέστη τῆς ἐπισκοπῆς τῶν Σασί-

[*] Ἰδοὺ πῶς περιγράφει αὐτὰ αὐτὸς ὁ θεῖος Πατήρ:

» Σταθμός τίς ἐστιν ἐν μέσῃ λεωφόρῳ
» Τῆς Καππαδοκῶν, ὃς σχίζετ' εἰς τρισσὴν ὁδόν,
» Ἄνυδρος, ἄχλους, οὐδ' ὅλως ἐλεύθερος,
» Δεινῶς ἀπευκτὸν καὶ στενὸν κωμύδριον.
» Κόνις τὰ πάντα, καὶ ψόφοι, σὺν ἅρμασι,
» Θρῆνοι στεναγμοί, πράκτορες, στρέβλαι, πέδαι,
» Λαὸς δ' ὅσοι ξένοι τε καὶ πλανώμενοι.
» Αὕτη Σασίμων τῶν ἐμῶν Ἐκκλησία.

Καὶ Γρηγόριος ὁ Πρεσβύτερος λέγει περὶ Σασίμων τάδε: « πρὸς δὲ καὶ τὸ χωρίον, τὰ Σάσιμα λέγω, ἦν αὐτῷ ἀνεπιτήδειον, οἷα ζάλης τε καὶ ἀστικῶν θορύβων πεπληρωμένον· λεωφόρου γὰρ βασιλικῆς μέσον κείμενον καὶ τοῦ δημοσίου δρόμου ἔχον τὰ ἱπποστάσια, δονεῖται τοῖς παροῦσι, πολλὴν μὲν ἀνίαν φέρον τοῖς ἡσυχίοις, ἀπόλαυσιν δὲ ἢ ὠφέλειαν, οὐδὲ τὴν τυχοῦσαν σχεδὸν παρεχόμενον» (ἐν β. τοῦ ἁγίου Γρηγ. σελ. 139.) Τὰ Σάσιμα ἀπεῖχον τῆς Ναζιανζοῦ 24 μίλια· τῶν Τυάνων 22. Τὴν αὐτὴν σχεδὸν ἀπόστασιν εἶχον ἀπὸ τῆς Καισαρείας. Σ. Μ.

([1]) Ἐν τῷ λόγῳ, ὃν ἐξεφώνησεν, ὅτε ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος, λέγει: «Πάλιν ἐπ' ἐμὲ χρίσμα καὶ πνεῦμα, καὶ πάλιν, ἐγὼ πενθῶν καὶ σκυθρωπάζων πορεύομαι», καὶ μέμφεται τοῦ φίλου ἐπὶ καταφρονήσει τῆς φιλίας· λόγ. ζ'. ap. Billium. Ἐν τῷ λόγῳ: « εἰς ἑαυτὸν καὶ εἰς τὸν Πατέρα, καὶ Βασίλειον τὸν Μέγαν, μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἐκ φυγῆς» λέγει τῷ Βασιλείῳ: « οὐκ ἤνεγκας τὸ πνεῦμα τῆς φιλίας ποιῆσαι δεύτερον· ἐπεὶ τῶν μὲν ἄλλων ἴσως ἡμεῖς, ἡμῶν δὲ τὸ Πνεῦμά σοι πολλῷ τιμιώτερον» (λόγ. 10. §. 3).

μων (¹), καὶ κατὰ παράκλησιν τοῦ πατρὸς συγκατετέθη βοηθεῖν αὐτῷ (²)· ἀλλ' ἵνα βοηθήσῃ καὶ τῷ φίλῳ, μετὰ κινδύνου ἐχειροτόνησεν ἐπίσκοπον τῆς πόλεως Δοαρῶν (³) [α]. Τῇ ποίμνῃ τῆς Να-

(¹) Πρὸς τοῦτο ἠνάγκασαν αὐτὸν καὶ αὐταὶ αἱ περιστάσεις. Ὁ Ἄνθιμος ἐπέστειλεν αὐτῷ ὑβριστικὴν καὶ ἀπειλητικὴν ἐπιστολήν (ἐπ. Γρηγορ. λγ'. περὶ τοῦ καθ' ἑαυτὸν β. ἔπ.).

(²) Ὅτε ὁ ὑπέργηρως πατὴρ ἐπέτρεψε τῷ Γρηγορίῳ φροντίζειν τῆς Ναζιανζοῦ Ἐκκλησίας, ἐξεφωνήθη ὁ ή. λόγ. παρὰ Βιλλίῳ ιβ'.

(³) Λόγ. ιγ'. Ὑπὲρ τοῦ Βασιλείου, κατασυκοφαντουμένου, ἐξεφωνήθη ὁ λόγος περὶ φιλοπτωχίας ἐν Βασιλειάδι.

[α] Ἓν τῶν πρώτων δημοσίων ἔργων τοῦ Γρηγορίου ἦν ἡ εἰς τὸν θρόνον Δοαρῶν ἀνύψωσις τοῦ Εὐλαλίου, ὃν ἐν τῷ κατὰ τὴν χειροτονίαν αὐτοῦ ἐκφωνηθέντι λόγῳ περιγράφει ὁ Γρηγόριος, ὡς ἔξοχον καὶ πολύπειρον ποιμένα. Λίαν συγκινητικοὶ εἰσιν οἱ λόγοι, οὓς ἀποτείνει πρὸς αὐτὸν ὁ θεῖος πατήρ: «Νῦν δέ, ὦ ποιμένων ἄριστε καὶ τελεώτατε, δεδρόμοι καὶ τὸν σὸν ἀπολάμβανε λαὸν σὺν ἡμῖν τε καὶ πρὸ ἡμῶν, ὃν ἐνεχείρισέ σοι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃν προσάγουσιν ἄγγελοι, ὃν ὁ βίος καὶ ὁ τρόπος ἐπίστευσεν. Εἰ δὲ διὰ πειρασμῶν καὶ κωλυμάτων τὸν θρόνον κληρονομεῖς, μὴ θαυμάσῃς· οὐδὲν τῶν μεγάλων ἀδόκιμον, οὐδὲν ἀβασάνιστον. Ἕπεται γὰρ φύσει τοῖς μὲν ταπεινοῖς τὸ ῥᾴδιον, τοῖς δὲ ὑψηλοῖς τὸ δύσκτητον. Ἤκουσας τοῦ εἰπόντος: ὅτι δεῖ ἡμᾶς διὰ πολλῶν θλίψεων εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν Οὐρανῶν. εἰπὲ καὶ αὐτός: Διήλθομεν διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος, καὶ ἐξήγαγες ἡμᾶς εἰς ἀναψυχήν. Ὢ τοῦ θαύματος! Τὸ ἑσπέρας ηὐλίσθη κλαυθμός, καὶ εἰς τὸ πρωῒ ἀγαλλίασις. Ἔα ληρεῖν τοὺς πολεμοῦντας καὶ περιχάσκειν, ὡς κύνας ὑλακτοῦντας διακενῆς· ἡμεῖς δὲ μὴ πολεμώμεθα. Δίδασκε προσκυνεῖν Θεὸν τὸν Πατέρα, Θεὸν τὸν Υἱόν, Θεὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν, ἐν μιᾷ δόξῃ τε καὶ λαμπρότητι. Τὸ ἀπολωλὸς ἐκζήτει· τὸ ἀσθενὲς ἐνίσχυε· τὸ ἰσχυρὸν φύλασσε. Τοσαύτην ἀπαιτοῦμέν σε τὴν ἐν τοῖς πνευματικοῖς εὐδοκίμησιν, ὅσην ἐπὶ τῶν κοσμικῶν συνέγνωμεν. Τὴν μὲν οὖν τελεωτέραν ὅπλισιν δέχοιο παρὰ τῶν μειζόνων στρατηγῶν, δι' ἧς δυνήσῃ τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπυρωμένα σβέσαι, καὶ παραστῆσαι τῷ Κυρίῳ λαὸν περιούσιον, ἔθνος ἅγιον, βασίλειον ἱεράτευμα ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν . . . » Τὸν Εὐλάλιον ἐχειροτόνησεν ὁ Γρηγόριος ἐπίσκ. Δοαρῶν, οὐ μόνον ἀπόντος τοῦ μεγάλου Βασιλείου, ἀλλὰ καὶ πρὶν ἢ λάβῃ τὴν ἔγκρισιν

ζιανζοῦ ὁ Γρηγόριος ἦν ἀναγκαῖος καὶ ἦν αὐτῇ, ὡς πατήρ, ὁτὲ μὲν παραμυθούμενος τοὺς κατοίκους ἐν ταῖς βαρείαις αὐτῶν συμφοραῖς(1), ὁτὲ δὲ εἰρηνεύων τὸν Ἄρχοντα μετ᾽ αὐτῶν(2). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός, τιμήσας τὴν μνήμην αὐτοῦ (τῷ 374) δι᾽ ἐπιταφίου λόγου (3), κατὰ τὸν δοθέντα τῷ πατρὶ λόγον, ἐπ᾽ ὀλίγον χρόνον διῴκησε τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ναζιανζοῦ, καὶ λιπαρῶς αἰτησάμενος ὑπὲρ τῶν Ναζιανζηνῶν (τῷ 375) ἀνακούφισιν τῶν φόρων (4), ἀπῆλθεν εἰς τὴν ἐν Σελευκείᾳ μονὴν τῆς πανάγνου Θέκλης (5).—

Θανόντος τοῦ Οὐάλεντος (τῷ 378), ἡ ἐν Ἀντιοχείᾳ Σύνοδος προσεκάλεσε τὸν Γρηγόριον, ἵνα διατάξῃ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πιεζομένην τότε ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ὑπὸ τῶν αἱρετικῶν. Ὁ Γρηγόριος, ὅτε (τῷ 379) ἀφίκετο εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς αὐτοκρατορίας, ἐν ἑνὶ καὶ μόνῳ ναῷ ἠδύνατο κηρύττειν καὶ εἰς αὐτὸν ἐφοίτων τὸ πρῶτον πάνυ ὀλίγοι ὀρθόδοξοι. Πάντες οἱ ἄλλοι ναοὶ κατείχοντο ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν, τῶν Εὐνομιανῶν, τῶν Ἀπολιναριστῶν, πρὸ πάντων δὲ ὑπὸ τοῦ ματαίου κόσμου (6). Ἀλλ᾽ ἀρξαμένου

αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν ὁ Γρηγόριος ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ περὶ τοῦ Βασιλείου λόγον ποιούμενος: «Οὐκ ἤλθομεν, λέγει, βαλεῖν μάχαιραν, ἀλλ᾽ εἰρήνην· οὐκ ἤλθομεν ἐπὶ ἀτιμίᾳ τοῦ μεγάλου ποιμένος, τοῦ τῆς λαμπρᾶς προκαθεζομένου πόλεως· τίμιον ἴσμεν, κεφαλὴν γινώσκομεν, ἅγιον καλοῦμεν. . . προσθήκην ἱερέων ἐπραγματευσάμεθα, οὐχ ὑφαίρεσιν· αἱρετικῶν ἀνατροπήν, οὐκ ὀρθοδόξων ἐλάττωσιν». Πιθανόν, ὅτι ὁ μέγας Βασίλειος οὐκ ἔδειξε τὴν ἀπαιτουμένην σπουδὴν πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἐπισκοπῆς Δοαρῶν, καίπερ τοῦ χρόνου κατεπειγοντος, ὁ δὲ Γρηγόριος ἐπερειδόμενος τῇ ἀρχαίᾳ αὐτῶν φιλίᾳ, ἐνόμισεν, ὅτι ἐνέκρινεν ἂν τὸν ἐπ᾽ ἀγαθῷ τῆς Ἐκκλησίας σφετερισμὸν τοῦ προνομίου αὐτοῦ Σ. Μ.

(1) Λόγ. ις΄. «Εἰς τὸν Πατέρα σιωπῶντα διὰ τὴν πληγὴν τῆς χαλάζης».

(2) Λόγ. ιζ΄. «Πρὸς τοὺς πολιτευομένους Ναζιανζοῦ ἀγωνιῶντας, καὶ τὸν ἄρχοντα ὀργιζόμενον».

(3) Λόγ. ιή.

(4) Περὶ τούτου ἐγράφησαν αἱ ἐπιστολαὶ 166—168, καὶ ἐξεφωνήθη ὁ ιθ΄. λόγος.

(5) Ἐντεῦθεν ἔγραψε πρὸς Γρηγόριον τὸν Νύσσης τὴν ος΄. ἐπιστολήν, ἐν ᾗ ἐκτίθησι τὴν λύπην αὐτοῦ ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ μεγάλου Βασιλείου (τῷ 379). [Ἐν Σελευκείᾳ διέτριψε πέντε ἔτη. Σ. Μ.]

(6) Λόγ. λς΄. §. 2. κς΄. §. 17.

τοῦ Γρηγορίου κηρύττειν, ὁ πτωχὸς ναὸς κατέστη βαθμηδὸν ναὸς πολυανθρώπου συλλόγου. Πρὸς ἀκρόασιν τοῦ Γρηγορίου ἔσπευδον καὶ ὁ μάταιος κόσμος, καὶ οἱ Αἱρετικοί, καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ οἱ Ἐθνικοί(1). Οἱ δὲ ἰσχυροὶ αἱρετικοί, καθ' ὧν ἐβρόντα ὁ λόγος τοῦ Γρηγορίου (2), οὐκ ἠδύναντο ἄγειν ἡσυχίαν· τὸ μὲν πρῶτον ἐλοιδόρουν αὐτόν, ἔπειτα δὲ ἔβαλλον λίθοις(3). Ἡ κακία αὐτῶν παρωξύνθη ὑπὸ τῆς ἐπιδόσεως τοῦ κηρύγματος αὐτοῦ, καὶ τέλος προέβη μέχρι μανίας. Τὴν νύκτα τοῦ Πάσχα (τῇ κα΄. Ἀπριλίου τοῦ 379), τελοῦντος τοῦ Γρηγορίου ἐν τῷ ναῷ τὸ βάπτισμα τῶν κατηχουμένων, εἰσώρμησεν εἰς τὸν ναὸν πλῆθος ἐνόπλων· εἰσέρχονται εἰς τὸ Θυσιαστήριον, ἔνθα ὑβρίζουσιν εἰς αὐτὰ τὰ φοβερὰ ἅγια· ᾄδουσιν, ὀρχοῦνται, ῥίπτουσι χάλαζαν λίθων ἐπὶ τοὺς ὀρθοδόξους· εἷς ἐπίσκοπος ἤχθη εἰς τὴν πλατεῖαν ἡμιθανής· ὁ δὲ Γρηγόριος ἐτραυματίσθη· ἀλλὰ παρεῖχεν ἑαυτὸν εἰκόνα τοῦ Πρωτομάρτυρος, καὶ ἔμενεν ἤρεμος. Τῇ ἐπαύριον παρέστησαν αὐτὸν ἐν κριτηρίῳ ὡς λῃστήν, ὅθεν ὅμως ἐπανῆλθεν ἄνευ νέων ὕβρεων(4). Ἡ ἀπόφασις αὐτοῦ θυσιάσαι τὰ πάντα ὑπὲρ τῆς πίστεως, καὶ μηδὲν ὑπὲρ ἑαυτοῦ, ἡ ὑπομονὴ αὐτοῦ καὶ ἡ πραότης ἔπληττον τὰς καρδίας ἰσχυρότερον τῶν ὅπλων· ὁ μὲν λόγος αὐτοῦ ἦν δριμύς, ὁ δὲ βίος ᾐχμαλώτιζε τὰς καρδίας ἁπάντων. Ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἡ τροφὴ αὐτοῦ ἦν τροφὴ τῆς ἐρήμου· ἡ δὲ ἐσθὴς ἦν ἐσθὴς τῆς ἀνάγκης· οἱ δὲ τρόποι ἁπλοῖ· ἔζη παρὰ τὴν αὐλήν, ἀλλ' οὐδὲν παρ' αὐτῆς ᾔτει(5). Ἡ δόξα τοῦ Γρηγορίου ἐξηπλοῦτο ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν. Τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ἀντήμειψε τοῖς λόγοις περὶ εἰρήνης καὶ ἔπειτα τοῖς περὶ Θεολογίας(6). Ἐν τούτοις δεινότατον τραῦμα ἐπ-

---

(1) Λόγ μβ΄. §. 2.— Ἐνύπνιον περὶ τῆς Ἀναστασίας Ἐκκλησίας, ἣν ἐπήξατο ἐν Κωνσταντινουπόλει.

(2) Τότε ἐξεφωνήθησαν οἱ λόγοι ά.] εἰς τὸν ἅγιον ἱερομάρτυρα Κυπριανόν (λόγ. κδ΄.)· β΄.] εἰς Ἥρωνα τὸν φιλόσοφον (λόγ. κέ.), πρβλ. Hieron. de vir. illustr. c. 118.

(3) Ἔπ. περὶ τὸν ἑαυτοῦ βίον.

(4) Ἐπιστ. οζ΄. σελ. 141. ed Migne.

(5) Λόγ. μβ΄. §. 24. κς΄. §. 6.

(6) Περὶ εἰρήνης λόγ. κβ΄. κγ΄. Ὁ πρῶτος, ὡς δῆλον ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, ἐξεφωνήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ δὲ τοῦ περιεχομένου, ὅτε ὁ Θεοδόσιος ἐπολέμει πρὸς τοὺς Γότθους, δηλ. τῷ

ἠνέχθη τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Ἀσθενοῦντος αὐτοῦ, Μάξιμός τις, τὸ γένος Αἰγύπτιος, ὃν ἐνόμιζε φίλον, προεχειρίσθη κρύφα καὶ ἀναισχύντως εἰς ἐπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ἀτίμως ἐξεδιώχθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ(¹). Ἀπειρηκὼς πρὸς τὰς ποικίλας φροντίδας, ἔγνω καταλιπεῖν τὴν θορυβώδη πρωτεύουσαν· ἀλλὰ τὸ πιστὸν αὐτοῦ ποίμνιον, μαθὸν τὴν πρόθεσιν αὐτοῦ, ἀνέσχεν αὐτὸν ἐπὶ τὸν θρόνον (²). Ὁ δ' εὐσεβὴς Θεοδόσιος ἀφικόμενος (τῇ κδ'. Νοεμβρίου 380) εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐκύρωσε (τῇ κή. Φεβρουαρίου 380) τὸ κατὰ τῶν αἱρετικῶν διάταγμα αὐτοῦ [*], καὶ ἀπέδωκε τοῖς ὀρθοδόξοις τὸν ναὸν τῆς μητροπόλεως, εἰς ὃν πανηγυρικῶς αὐτὸς εἰσήγαγε τὸν Γρηγόριον [α]. Οὐδὲν ἠδύνατο εἶναι τῷ Γρηγορίῳ μᾶλλον

---

379. Ἐν τῷ δευτέρῳ ποιεῖται μνείαν τῶν πειρασμῶν καὶ τῶν λιθασμῶν, καὶ τῆς καταστάσεως τῆς Ἐκκλησίας. Ἐν τῷ ἐπιλόγῳ λέγει, ὅτι παρασκευάζεται ἐκθεῖναι ἐν ἐκτάσει τὴν περὶ τῆς Τριάδος διδασκαλίαν. Οἱ τελευταῖοι λόγοι δεικνῦσιν, ὅτι τούτοις ἠκολούθησαν οἱ περὶ Θεολογίας.

(¹) Περὶ τὸν ἑαυτοῦ βίον στίχ. 750—807.

(²) Περὶ τὸν ἑαυτοῦ βίον 1060-1110. Ἀπεχώρησε μόνον ἔξω τῆς πόλεως, καὶ μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἐξεφώνησε τὸν κϛ'. λόγον. Πρὸ τῆς ἀποχωρήσεως ἐξεφωνήθη ὁ λόγος εἰς τὴν Καινὴν Κυριακήν, καὶ εἰς τὸ ἔαρ, καὶ εἰς τὸν μάρτυρα Μάμαντα. Λόγ. μδ'.—

[*] Cod. Theod. lib. XVI. tit. i. 1. 2. Τὸ διάταγμα λέγει τάδε: Cunctos populos, quos *Clementiae* nostræ regit temperamentum, in tali volumus religione versari, quam Divinum Petrum Apostolum tradidisse Romanis, religio usque nunc ab ipso insinuata declarat: quamque pontificem Damasum sequi claret, et Petrum Alexandriæ Episcopum, virum apostolicæ sanctitatis: ut secundum apostolicam disciplinam, evangelicamque doctrinam *Patris et Filii et Spiritus Sancti unam Deitatem sub parili Majestate, et sub pia Trinitate credamus.* Hanc legem sequentes, *Christianorum Catholicorum* nomen jubemus amplecti: Reliquos vere *dementes raesanosque* judicantes, *haeretici dogmatis infamiam* sustinere: nec *conciliabula* eorum *ecclesiarum* nomen accipere, divina primum vindicta, post etiam motus nostri, quem ex *coelesti arbitrio* sumpserimus, *ultione plectendos.*—Dat. iii, Kal Mart. Thessal. Grat. et Theod. A. A. Coss.—Σ. Μ.—

[α] Ἀφικόμενος ὁ Αὐτοκράτωρ εἰς

χαρμόσυνον τοῦ θριάμβου τῆς ὀρθοδοξίας ([1]). Κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ Γρηγορίου ἐγένετο νέα ἀπόπειρα· ἀλλ' ὁ φονεὺς ἐνεφανίσθη πρὸς τὸν Γρηγόριον μετὰ δακρύων μεταμελείας. Ὁ ἀγρὸς τοῦ Θεοῦ καθίστατο ὁσημέραι καθαρώτερος, ὁ δὲ μέγας διδάσκαλος ἐπίαινεν αὐτὸν ταῖς ἑαυτοῦ διδασκαλίαις([2]). Τῷ 382 κατὰ τὴν Οἰκουμενικὴν Σύν-

---

τὴν πρωτεύουσαν, τὸν μὲν Ἀρειανὸν ἐπίσκοπον Δημόφιλον ἐξέβαλεν ἀμέσως, τὸν δὲ θεῖον Γρηγόριον ἐντίμως καὶ τῶν αὐτοῦ πόνων ἐπαξίως ὑποδεξάμενος, εἶπεν αὐτῷ: «ὦ πάτερ, σοί τε καὶ τοῖς ἱδρῶσι τοῖς σοῖς δι' ἡμῶν ὁ Θεὸς ἐγχειρίζει τὴν Ἐκκλησίαν. Ἰδοὺ δίδωμί σοι τὸν οἶκον τὸν ἱερὸν καὶ τὸν θρόνον». Οἱ δὲ Ἀρειανοί, οἵτινες μέχρι τοῦ χρόνου τούτου κατεῖχον τὸν ναόν, τοῦ μὲν Αὐτοκράτορος ἐδέοντο μὴ ἀφελεῖν αὐτοὺς τὸν ναόν, τῷ δὲ Γρηγορίῳ ἐπηπείλουν θάνατον. «Πρωΐας δὲ γενομένης, λέγει Γρηγόριος ὁ πρεσβύτερος, ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ ἅμα τῷ ποιμένι ἤεσαν, τὸν ἱερὸν οἶκον ἀπολαψόμενοι· ἦν οὖν θροῦς τε πολὺς καὶ τάραχος, οὐχ ἧττον ἢ πόλεως πορθουμένης ἐκ πολεμίου ἐφόδου, πολλῶν ὁπλοφόρων ἐν πλατείαις τε καὶ διωρόφοις καὶ τριωρόφοις ὄντων . . . Εἰσῄει δ' οὖν καὶ ὁ βασιλεὺς ἅμα τῷ μακαρίῳ εἰς τὸν νεών. Οἷα δὲ πολλὰ συμβαίνει ἐν ἀνθρωπίνοις πράγμασι, πρωΐας οὔσης, γίνεται σκότος, νεφέλης τὸν ἡλιακὸν κύκλον ὑποδραμούσης. Καὶ τὸ συμβὰν ἑορτῆς τε καὶ φαιδρότητος τοιαύτης ὑπάρχον ἀλλότριον, τοὺς μὲν Ἀρειανοὺς ἐποίει φαιδροτέρους, ὡς τοῦ Θεοῦ μὴ εὐδοκοῦντος τῇ μεταθέσει τοῦ οἴκου· ψυχὰς δὲ πιστῶν ἀνία ἐπίεζεν ὑποσμύχουσα. Ὡς δὲ τῆς ἱερᾶς κιγκλίδος ὅ τε ποιμὴν καὶ ὁ βασιλεὺς εἴσω παρέδυσαν, ἤρθη τε φωνὴ μία παρὰ πάντων αἰνέσεως, δάκρυά τε καὶ χειρῶν ἔκτασις. Ἀθρόως τοῦ νέφους ὑπεξελθόντος προνοίᾳ Θεοῦ, ἐκλάμψαν ἡλιακὸν σέλας, τὸν ἱερὸν οἶκον κατηύγασε· καὶ τῷ ἀέρι φωτισθέντι αἱ τῶν ἀνθρώπων διάνοιαι τὴν δυσθυμίαν εἰς φαιδρότητα συμμετέβαλον . . .» Σ. Μ.

([1]) Περὶ τὸν ἑαυτοῦ βίον 1305-1370. Σωκρ. ἐκκλ. ἱστορ. ε΄. 6. Σωζόμ. ζ΄. 5. Ἐν τῷ νέῳ ναῷ ἐξεφωνήθη ὁ λόγος: «Εἰς τοὺς μάρτυρας καὶ κατὰ Ἀρειανῶν», ἐν ᾧ ὡμίλησε περὶ τοῦ θριάμβου τῆς Ὀρθοδοξίας.

([2]) Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἐξεφωνήθησαν οἱ λόγοι: α΄.] εἰς ἑαυτόν, καὶ πρὸς τοὺς λέγοντας ἐπιθυμεῖν αὐτὸν τῆς καθέδρας Κωνσταντινουπόλεως . . . (λόγ. λϛ΄.) · β΄.] εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ Εὐαγγελίου: «ὅτε ἐτέλεσεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς λόγους τούτους (Ματθ. ιθ΄. 1 κ. τ. λ.) (λόγ. λζ΄.)· γ΄.] εἰς τὰ Γενέθλια τοῦ Σωτῆρος (λόγ. κη΄.)· δ΄.] εἰς τὰ ἅγια Φῶτα (λόγ. λθ΄.

οδον ὁ θεῖος πατὴρ ἐνεθρονίσθη ἐπίσκοπος τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων, καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μελετίου ἐγένετο πρόεδρος τῆς Συνόδου (¹). Κατὰ τὰς συνεδριάσεις τῆς συνόδου ἐμερίμνα πρὸ πάντων περὶ τῆς κατὰ Χριστὸν εἰρήνης, ἀλλ' εἰρήνη οὐκ ἦν· προὔτεινεν ἀναγνωρισθῆναι τὸν Παυλῖνον ἐπίσκοπον Ἀντιοχείας συνῳδὰ τῇ συμβάσει τοῦ Παυλίνου μετὰ τοῦ Μελετίου (²)· ἀλλ' οἱ νέοι οὐκ ἠβούλοντο ἀκοῦσαι τοῦ γέροντος. Ὅτε δὲ παρεγένοντο εἰς τὴν Σύνοδον οἱ καὶ πρότερον ἐνεργοῦντες ὑπὲρ τοῦ Μαξίμου κατὰ τοῦ Γρηγορίου, τότε αἱ κατ' αὐτοῦ δυσαρεστήσεις αὐτῶν προέβησαν εἰς φανερὰν στάσιν· οὐκ ἠβούλοντο ἡγεῖσθαι αὐτὸν ἐπίσκοπον Κωνσταντι|πόλεως. Μεταξὺ τῶν ποιμένων ἦσαν καὶ πολλοὶ ἄνδρες, μὴ θέλοντες κοινωνεῖν παθῶν ἀλλοτρίων. Ἀλλ' ὁ Γρηγόριος ἔγνω προσενεγκεῖν ἑαυτὸν θυσίαν ὑπὲρ τῆς εἰρήνης τῆς Ἐκκλησίας. «Ἄνδρες συμποίμενες τῆς ἱερᾶς ποίμνης τοῦ Χριστοῦ, εἶπεν, αἰσχρὸν μὲν εἴη καὶ παντελῶς οὐχ ὑμῶν, εἰ τοὺς ἄλλους εἰρήνην παιδεύοντες, αὐτοὶ πρὸς ἀλλήλους πόλεμον ἤρασθε· πῶς δ' ἂν ὁμονοεῖν ἑτέροις πείσητε, αὐτοὶ ὄντες περὶ τὰ δοκοῦντα ἀσύμφωνοι; Ἀλλ' ἱκετεύω ὑμᾶς, πρὸς τῆς Τριάδος αὐτῆς, καλῶς τε καὶ εἰρηνικῶς διαθέσθαι τὰ πρὸς ἀλλήλους. Εἰ δέ τι ὑμῖν ἐγὼ τῆς διαστάσεως αἴτιος, οὐκ εἰμὶ σεμνότερος Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου· βάλετέ με εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ παύσεται ἀφ' ὑμῶν ὁ κλύδων τῶν ταραχῶν· αἱροῦμαι παθεῖν ὅ,τι ἂν βούλησθε, καίπερ ἀθῷος ὤν, τῆς ὑμῶν ἕνεκεν ὁμονοίας· θρόνου ἐξώσατε· πόλεως ἀπελάσατε· μόνον τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν εἰρήνην, ὡς

καὶ μ΄.). Ἐν τῷ πρώτῳ ποιεῖται μνείαν τοῦ λόγου εἰς τὰ Γενέθλια τοῦ Χριστοῦ, ὃς ἐξεφωνήθη ἐνώπιον τῶν αὐτῶν ἀκροατῶν· ὁ δεύτερος, κατὰ τὸν Γρηγόριον, ἐστὶ συμπλήρωμα τοῦ πρώτου· ε] εἰς τὴν Πεντηκοστήν (λόγ. μά.).—

(¹) Ἐν τῷ καιρῷ τῆς Συνόδου ἐξεφωνήθη ὁ λόγ. εἰς τὸν μ. Ἀθανάσιον ἐπ. Ἀλεξανδρείας, οὗ ἐν τῷ ἐπιλόγῳ ἀποτείνεται μετὰ δεήσεως πρὸς αὐτόν: «—καὶ ἡμᾶς, εἰ μὲν εἰρηνικῶς, κατέχοις καὶ συμποιμαίνοις· εἰ δὲ πολεμικῶς, ἐπανάγοις ἢ προσλαμβάνοις, καὶ στήσαις μετὰ σεαυτοῦ καὶ τῶν οἵος Σύ».

(²) Διὰ τούτου ἤλπιζεν εἰρηνεύσειν τὴν Δύσιν μετὰ τῆς Ἀνατολῆς καὶ καταπαύσειν τὰς ἐν Ἀντιοχείᾳ ταραχάς. Ἴδ. περὶ Μελετίου.—

ὁ Ζαχαρίας φησίν, ἀγαπήσατε. Ἔρρωσθε, ἱεροὶ ποιμένες, καὶ τῶν ἐμῶν πόνων μνημονεύοντες μὴ ἀπολήξητε» (Γρηγ. ὁ πρεσβύτ. ἐν βίῳ τοῦ ἐν ἁγ. πατρ. ἡμῶν Γρηγ. τοῦ Θεολόγ.) [†]. Οὕτως εἶπε τῇ Συνόδῳ, καὶ ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι ἐδήλωσε τῷ Αὐτοκράτορι τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ καταλιπεῖν τὴν πρωτεύουσαν. Πρὸς ἀποτροπὴν δὲ πάσης ἀφορμῆς ταραχῶν καὶ σχισμάτων ἐνεφανίσθη ἔτι ἅπαξ τῇ Συνόδῳ, καὶ ἐν τῷ συντακτηρίῳ λόγῳ ἐξιστορήσας τοὺς ἐν τῇ πρωτευούσῃ ὑπὲρ τῆς ἁγίας πίστεως πόνους αὐτοῦ, ᾐτήσατο εἰς ἀμοιβὴν ἐπιτρέψαι αὐτῷ ἀπελθεῖν ἐν εἰρήνῃ [*]. Ἔλαττον τῶν

[†] Πρβλ. Γρηγόρ. Ναζιανζ. περὶ τὸν ἑαυτοῦ βίον, σελ. 29.

[*] Οὐδέποτε, λέγει ὁ Βιλλεμαῖνος, ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ ῥήτορος ἐφάνη λαμπροτέρα καὶ ὑψηλοτέρα. Ἀπολογεῖται ἀφελῶς ὑπὲρ τοῦ βίου αὐτοῦ, τῶν δοκιμασιῶν, τῆς πίστεως, καὶ τῶν πρὸς τὴν σωτηρίαν τοῦ λαοῦ ἀγώνων αὐτοῦ. Χαρακτηρίσας ἐντόνως τὴν φιλαργυρίαν καὶ τὰς ῥᾳδιουργίας τῶν ἐπισκόπων, ἃς παραβάλλει πρὸς τὰς θορυβώδεις ἁμίλλας τοῦ ἱπποδρομίου, ἀποκρίνεται εἰς τὴν μομφήν, ἣν ἐξέφερε κατ' αὐτοῦ ἡ ἐπικρατοῦσα μερίς.

«Τοσοῦτος χρόνος, λέγουσί μοι, ἐξ οὗ τὴν Ἐκκλησίαν ἄγεις, μετὰ τῆς τοῦ καιροῦ ῥοπῆς, καὶ τῆς τοῦ κρατοῦντος ὁρμῆς, τοσούτου πράγματος· τί τῆς μεταβολῆς ἡμῖν ἐπεσήμηνε; Πόσοι καθ' ἡμῶν ἔμπροσθεν γεγόνασιν ὑβρισταί; Τί δεινὸν οὐ πεπόνθαμεν; Οὐχ ὕβρεις . . . Εἶτα τί; Γεγόναμεν ἰσχυρότεροι, καὶ διαπεφεύγασιν οἱ διώκοντες!»

«Τοῦτο γὰρ αὐτάρκης ἐμοὶ τιμωρία κατὰ τῶν ἀδικούντων, ἡ τοῦ ἀντιδρᾶν ἐξουσία». Καὶ μέμφεται τότε εὐγλώττως τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους, οἵτινες οὕτως ἀκριβεῖς καὶ οὕτω πρόθυμοι ὄντες εἰς τὸ ἀποδιδόναι κακὸν ἀντὶ κακοῦ, ἡγοῦνται, ὅτι ἡ σωτηρία αὐτῶν ἔγκειται ἐν τῷ τρόμῳ, ὃν δύνανται ἐμπνεῦσαι τοῖς ἀντιπάλοις αὐτῶν. Ἀποκρίνεται ὡσαύτως εἰς τὴν μομφήν, ὅτι οὐκ εἶχε πολυτελῆ τράπεζαν καὶ μεγαλοπρεπῆ συνοδίαν. «Ἠγνόουν γάρ, λέγει, ὅτι πρὸς ὑπάτους ἡμῖν καὶ ὑπάρχους ἡ ἅμιλλα, καὶ στρατηγῶν τοὺς εὐδοκιμωτάτους, οἳ μὴ ἔχουσιν ὅποι τὰ ἑαυτῶν ῥίψουσι . . . Εἰ ταῦτα δεινὰ γέγονε, παρελήλυθε· χαρίσασθέ μοι τὴν ἀδικίαν ταύτην. Ἄλλον προστήσασθε τὸν ἀρέσοντα τοῖς πολλοῖς· ἐμοὶ δὲ δότε τὴν ἐρημίαν, καὶ τὴν ἀγροικίαν, καὶ τὸν Θεόν, ᾧ μόνῳ καὶ διὰ τῆς εὐτελείας ἀρέσομεν». Καταστρέφων τὸν λόγον τοῦτον ὁ εὔγλωττος ῥήτωρ, προσαγορεύει πάντας τοὺς τόπους, τοὺς παρισταμένους τῇ